

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKALARI VE
KÜTÜPHANECİLİĞİN GELİŞİMİ (1938- 1950)**

Agit ATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN

Bingöl – 2022

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKALARI VE
KÜTÜPHANECİLİĞİN GELİŞİMİ (1938- 1950)**

Agit ATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN

Bingöl – 2022

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	III
TEZ KABUL VE ONAY	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR.....	VIII
TABLO LİSTESİ	IX
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	7
İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜR KURUMLARI.....	7
1.1. Halkevleri - Halk Odaları	7
1.1.2. Halkevlerinin Kuruluşu, Amacı.....	7
1.1.3. Halkevlerinin Gelişimi ve Çalışmaları	11
1.2. Köy Enstitüleri	16
1.2.1. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Amacı	16
1.2.2. Köy Enstitülerinin Kurulduğu Yerler	19
1.2.3. Köy Enstitülerinin Gelişimi	21
1.3. Üniversiteler	27
1.3.1. Üniversite Özerkliği.....	27
1.3.2. 1946 Üniversite Reformu.....	30
II. BÖLÜM.....	33
DÖNEMİN KÜTÜPHANE ANLAYIŞI.....	33
2.1. Halkevleri – Halk Odaları Kütüphaneleri	33

2.1.1. Kütüphanelerin Yayın Şubeleri	35
2.1.1.1. Okuma Odaları ve Seyyar Kütüphaneler	35
2.1.1.1.1. Okuma Odaları	35
2.1.1.1.2. Seyyar Kütüphaneler	37
2.2. Köy Enstitüsü Kütüphaneleri	37
2.3. Üniversite Kütüphaneleri	41
III. BÖLÜM.....	47
TÜRKİYE’DE MODERN ANLAMDA KÜTÜPHANECİLİĞİN GELİŞİMİ (1938-1950).....	47
3.1. Meslek Olarak Kütüphanecilik.....	47
3.2. Türkiye’de Kütüphanecilik Eğitimi ve Kütüphaneci Yetiştirme Politikası	63
3.2.1. Kütüphanecilik Kursları.....	63
3.3. Milli Kütüphane Davası	72
3.3.1. Milli Kütüphane Kavramı, Görev ve Sorumlulukları.....	72
3.3.2. Milli Kütüphanenin Kuruluşu ve Gelişimi	75
3.3.2.1. Milli Kütüphanenin Kuruluş Kanunu	81
3.4. Mesleki Bir Örgüt Olarak Türk Kütüphaneciler Derneği	85
3.4.1. Derneklerin Genel Anlamda Tanımı ve Amaçları	85
3.4.2. Türk Kütüphaneciler Derneğinin Kuruluş Gayesi	89
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	101
EKLER.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	121

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım [*İnönü Dönemi Kültür Politikaları ve Kütüphaneciliğin Gelişimi (1938-1950)*] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... /07 / 2022

İmza

Agit ATAŞ

TEZ KABUL VE ONAY
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Agit ATAŞ tarafından hazırlanan **İnönü Dönemi Kültür Politikaları ve Kütüphaneciliğin Gelişimi (1938-1950)** başlıklı bu çalışma, 10/08/2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Ahmet İLYAS İmza:

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÖZKANDAŞ İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 10/08/2022 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

[İnönü Dönemi Kültür Politikaları ve Kütüphaneciliğin Gelişimi (1938-1950)]

konusu, İnönü döneminde ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden kalkınmasında, ülkenin hedeflediği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmasında önemli bir işlevi yerine getiren Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri, üniversiteler ile bunlara ait kütüphanelerin nasıl şekillendiği ve geliştiği konusu üzerinde durulmuştur. Bunların yanı sıra cumhuriyetin ilanından sonra çağdaşlaşma faaliyetleri sonucu ortaya çıkan sosyal ve kültürel gelişmeler ışığında kütüphaneciliğin modern anlamda yeniden ele alınmasına ve kütüphaneciliğin bir meslek olarak algılanmasına yönelik yapılan çalışmaların değerlendirilmesi araştırma konusu yapılmaya değer bulunmuştur. Bu konunun çalışma konusu olarak seçilmesinde diğer bir etken ise daha önce bu konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanılmaması ve çalışmanın bu alanda ilk örneklerden birini oluşturacağı düşüncesidir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımcı olan ve çalışmanın en küçük noktasında bile desteğine ihtiyaç duyduğumda ilgi ve alakasını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN'a, derslerime giren ve her zaman samimi davranışlarını ve güler yüzlerini eksik etmeyen Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

19/07/ 2022

Agit ATAŞ

ÖZET

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : İnönü Dönemi Kültür Politikaları ve Kütüphaneciliğin Gelişimi (1938-1950)
Tezin Yazarı : Agit ATAŞ
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : IX (ön kısım) + 108 (tez) + 12 (ekler)
<p>Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte çağdaşlaşma, kültürel, sosyal, iktisadi ve ekonomik kalkınma amacıyla hemen her alanda birçok devrim yapılmış ve devrimlerin halk tabanında kabul edilmesi için çeşitli yöntem ve uygulamalar geliştirilmiştir. Bu uygulamaların hayata geçirilmesinde bazı kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu eğitim ve kültür kurumlarının başında Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri ve üniversiteler gelmektedir.</p> <p>Bu çalışmada 1938-1950 yılları arasındaki dönemde cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka anlatılması ve benimsetilmesi amacıyla laik ve çağdaş bir toplumun kurulmasında ve örgütlenmesinde kullanılan kültür kurumları ile bu kültür kurumlarına ait kütüphanelerin, toplumsal ilerleme sürecine ne şekilde katkıda buldukları ve nasıl bir değişim ve gelişme süreci içerisinde oldukları incelenecektir. Ayrıca modern anlamda ele alınan kütüphanecilik mesleğinin, çağdaşlaşma anlayışının temel ilke ve amaçları doğrultusunda nasıl şekillendiği ve geliştiği anlatılmaya çalışılmaktadır.</p> <p>Araştırmada tarihsel yöntem kullanılmıştır. Kökleri eskiye dayanan olayların durumu ve bu olayların mevcut durum üzerine etkileri incelenerek analiz edilmiş ve sonuca varılmıştır. Araştırma konusuyla ilgili verilerin toplanmasında, kütüphane kaynaklarından, dijital arşiv belgelerinden ve konuyla ilgili yazılmış dönemin kitap, dergi ve gazetelerinden yararlanılmıştır. Başlıca yararlanılan kütüphaneler, Milli Kütüphane, Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul Üniversitesi Dijital Gazete Arşivi, Marmara Üniversitesi Taha Toros Dijital Arşivi, Türk Kütüphaneciler Derneğinin yayın organı olan Türk Kütüphaneciliği dergisinden yararlanılmıştır.</p>
Anahtar Kelimeler: İnönü, Kültür, Kütüphane, Kütüphanecilik, Çağdaşlaşma

ABSTRACT

Bingöl University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Cultural Policies of the İnönü Period and the Development of Librarianship (1938-1950)
Author : Agit ATAŞ
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇOBAN
Department : History
Sub-field : History of Turkey Republic
Date :
<p>By founding the Republic, many revolutions have been made in almost every field aiming for modernisation, cultural, social and economic development, and various methods and practices have been developed to accept revolutions based on the people. For implementing these practices, it was required for some institutions. Community Houses, Community Chambers, Village Institutes and Universities are among the most significant educational and cultural institutions. This study examines the cultural institutions used in the establishment and organisation of a secular and modern society to explain and adopt the values brought by the Republic to the people and the libraries belonging to these cultural institutions in the way they contribute to the process of social progress and how they are in the process of change and development in the period between 1938 and 1950. In addition, the study explains how the library profession, which is considered in the modern sense, has been shaped and developed in line with the basic principles and objectives of the understanding of modernisation.</p> <p>The study benefitted from the historical method as a research tool. The situation of events with roots in the past and the effects of these events on the current situation were analysed and concluded. In data collection related to the research subject, the main resources are mostly library resources, digital archive documents and books, magazines and newspapers of the period written on the subject. The main libraries used were the National Library, the Turkish Grand National Assembly, Istanbul University Digital Newspaper Archive, Marmara University Taha Toros Digital Archive, and the journal Turkish Librarianship, which is the publication organ of the Turkish Librarians' Association.</p>
Key Words: İnönü, Culture, Library, Librarianship, Modernization

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
s.	:	Sayfa
v.b.	:	Ve benzeri
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
DP	:	Demokrat Parti
DTCF	:	Dil ve Tarih Coğrafya Fakóltesi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKD	:	Türk Kütüphaneciler Derneği
IFLA	:	Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Enstitüsü Federasyonu
ALA	:	Amerikan Kütüphane Derneği
TKDB	:	Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni
TB	:	Türkiye Bibliyografyası
TMB	:	Türkiye Makaleler Bibliyografyası
BYRDM	:	Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. 1. Halkevlerinin Yıllara Göre Artışı.....	14
Tablo 1. 2. Köy Enstitülerinin Yurt İçinde Kurulduğu Yerler	20
Tablo 1. 3. Köy Enstitülerinin Yıllara Göre Artışı.....	24
Tablo 1. 4. Köy Enstitülerinin Gelişimi	26
Tablo 3. 1. Kursta Okutulacak Dersler ve Derslere Ayrılan Süre	69
Tablo 3. 2. Kursa Ait Özel Bibliyografya Dersinin Konuları ve Konulara Ayrılan Süre	70
Tablo 3. 3. Milli Kütüphane Kanunu 2 Sayılı Cetvel.....	84
Tablo 3. 4. Milli Kütüphane Kanunu 4 Sayılı Cetvel.....	84
Tablo 3. 5. Kütüphanecilik Alanında Çeşitli Ülkelerde Kurulan İlk/Önemli Dernekler	92

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk hem Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda hem de cumhuriyet rejimi ile çağdaşlaşma yolunda inkılapları gerçekleştirirken laik, çağdaş ve bağımsız bir devlet oluşturmayı hedeflemiş ve siyasi iktidarın temeli olarak gördüğü halkla iç içe olmuş ve her zaman halkın yanında yer almıştır. Dünya devletleri ve özellikle Batı ile mücadele etmek, güçlü bir devlet olmak, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak, uluslararası ilişkilerde söz sahibi olmak için değişim ve eğitim konusunda istikrarlı bir yol izlemiş ve halkın kültürel seviyesini yükseltmeye gayret etmiştir.¹

Atatürk, yeni bir rejimin inşasında ihtiyaçlara cevap veremeyen Türk Ocaklarının artık görevini yapamadığını, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap veremeyeceğini çıktığı yurt gezilerinde yerinde tespit etmiş ve değerlendirmiştir. Türk Ocaklarının yerine yeni yönetim şekli olan cumhuriyetin niteliklerine ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin felsefesine uygun yeni bir kurumun açılması gerektiğini öngörmüş ve faaliyetlere girişilmiştir. Bu nedenle 19 Şubat 1932'de 14 il merkezinde olmak üzere yeni bir eğitim ve kültür yuvası olan Halkevi adıyla kurumlar açılmıştır. Atatürk'ün 1938'de ebediyete intikal etmesinden sonra olağanüstü toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oybirliğiyle Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü seçilmiş ve ülkeyi yönetmeye başlamıştır. İsmet İnönü de Atatürk'ten devraldığı cumhuriyeti daha ileriye taşımak, bütün kurum ve kuruluşlarıyla birlikte ülkeyi yeni rejime uygun hale getirmek ve bilimin ışığında modern bir ülke inşa etmek amacıyla birçok alanda faaliyetler yürütmüştür.

Birinci Dünya Harbi'nden sonra ülke, ekonomiden eğitime kadar birçok alanda sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kişi başına düşen milli gelir oldukça düşmüş, tarımsal üretim durma noktasına gelmiş, savaş nedeniyle sanayi hamleleri aksamış, dış borçlar da artmıştır. Böylesine kötü bir durumda bulunan bir ülkede ekonomiye paralel olarak da eğitim durma noktasına gelmiştir. Halkın o dönemlerde %80'i kırsalda çok

¹ Sultan Civci, *Halkevleri ve İzmir Halkevi'nin Faaliyetleri (1932-1951)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2013, s. 1.

kötü koşullarda yaşamaktadır. İsmet İnönü de var olan bu kötü durumu düzeltmek, ülkeyi yeniden canlandırmak, çağdaş, modern, kendi kendine yeten, üreten, güçlü, söz sahibi bir ülke haline getirmek için yeni politikaların üretilmesine ve bu politikaların hayata geçirilmesi için de yeni eğitim ve kültür kurumlarının varlığına ihtiyaç duymuştur. Bu doğrultuda daha önce açılan bir eğitim ve kültür kurumu olan Halkevlerinden yararlanmak, bu evleri daha işler hale getirmek, tüm yurda yaymak için çalışmaların hız kesmeden devam ettirilmesi gerekmektedir.

Yeni rejimin halk tabanında yayılması ve kabul edilmesi için, İnönü kültür politikalarının 1938-1950 dönemi arasında atılan en önemli adımlarından biri Halkevlerinin faaliyetleridir. Yeni rejimin sağlam temellere oturtulması için Halkevlerinden sonra yeni kurumlar açılmıştır. Bu kurumlar; Halkodaları, Köy Enstitüleri ve Üniversite gibi önemli eğitim ve kültür kurumlarıdır. Bir ülkenin kalkınmasında en önemli araçlardan biri eğitim diğeri kültürdür. Yeni rejimin niteliklerini halka duyuracak ve halkın eğitilmesinde kullanılacak olan İnönü dönemi kurumlarından ilki Halkevidir.

Halkevleri, ülkenin kalkınmasında başta gelen kurumlardan biri olarak düşünülmüştür. Bundan dolayı örgütsel yapısı da bir eğitim-kültür kurumu niteliği taşımaktadır. Halkevleri yardımıyla yeni rejimin desteklenmesi için bir siyasi kültür oluşturmak, halkın birbirini anlamasını ve kaynaşmasını sağlamak, köylü ile aydın sınıf arasındaki kopukluğu gidermek, cumhuriyetin niteliklerine uygun yeni tip vatandaş yaratmak, cehaleti yok etmek, tüm yurtda yetişkin eğitimini gerçekleştirmek gibi daha çok amacı gerçekleştirmek için kurulmuştur.² Halkevlerinde sadece kitap okuma etkinlikleri yapılmıyordu. Çünkü yeni rejim, yalnız sosyal ve yalnız iktisadi bir devrim olmaktan ziyade devlet ve toplumun bütün kurum ve kuruluşlarında, kişilerin yaşam tarzında ve düşünüş şekillerinde köklü bir değişime gitmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla halkevlerinin etkinlikleri dokuz şubeden oluşmaktadır. Bunlar; Güzel Sanatlar, Dil, Tarih Edebiyat, Temsil (Tiyatro ve Seyirlik oyunlar), Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müze ve Sergiler gibi çeşitli alanlarda hizmet veren kollardır.

² Yavuz Özdemir ve Elif Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e)", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı. 45, Erzurum 2011, s. 243.

1938- 1950 İönü döneminin bir başka kültür ve eğitim kurumu Halkodalarıdır. Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevlerinin kırsalda istenilen düzeyde aktif olamadığını, iyi hizmet götüremediğini düşünerek, 1940'ta Halkevleri yerine onlara benzer daha küçük birimler olan Halkodaları vasıtasıyla kırsalda kalkındırma hamlelerini başlatmıştır. Buralarda da, Halkevlerinin çalışma esasları doğrultusunda faaliyetler yürütülmüştür. Neredeyse bütün merkezlerde Halkevi açılmış, ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik şartlar yüzünden maliyeti daha az olan ve kırsalda daha rahat kurulabilen ve çalıştırılabilen Halkodaları kurulmuştur. Bu odalar sayesinde köylü, eğitim ve kültürel açıdan bilinçlendirilmeye çalışılmış ayrıca köylünün ekonomik yönden de bilinçlendirilmesi ve üretken olmasını sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülmüştür.

1938-1950 arası dönemde ülkenin içinde bulunduğu zor şartlara yönelik geliştirilen bir diğer çözüm ise kültür ve eğitim kurumu olan ve 1940 yılında 3803 sayılı yasayla kurulan Köy Enstitüleridir. Köy Enstitüleriyle hem eğitim seviyesi hem bilinçlenme seviyesi artacak, hem de kırsaldan başlayarak ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmayı sağlayacak bir sistemin kurulması hedeflenmiştir. Köy Enstitüleri yalnızca bir eğitim kurumu olarak tasarlanmamış, "hiçlikten üretmek" ve "yaşayarak ve uygulayarak öğrenme" ilkeleri doğrultusunda, bilinçli, üretken, özgüven sahibi, eşitlikçi bir yaşam modelini benimseyen bireyleri yetiştiren, toplumsal kalkındırma hedeflemiş olan kurumlardır. Köy Enstitüleri bir taraftan teorik eğitim verirken, bir yandan da uygulamalı eğitimle bu teorik eğitim desteklenmiş ve kolektif bir üretim modeli benimsenmiştir. Bu yönüyle bakıldığında Köy Enstitüleri yere özgü ve yöreye özel üretimlerin yapıldığı kendine has kurumlar olma özelliğini kazanmışlardır. Bu seferberliğin amacı, burada öğretilen modellerin eğitim yoluyla genç kuşaklara aktarılması ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamaktır.³ Bu kapsamda Köy Enstitülerinde hemen her alanda müfredat programları uygulanmıştır. Bu programların ana taslağını, kültür dersleri, ziraat dersleri ve uygulamaları, teknik dersler ve uygulamaları gibi alanlardan oluşan dersleri kapsamaktadır.

³ Gül Şimşek, Cansın Mercanoğlu, "Bir "Planlama Örneği" Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi", *Planlama Dergisi*, Cilt. 28, Sayı. 3, Ankara 2018, s.262.

Her toplumun ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınmasında önemli sorumluluklar yüklenen bazı öncü kurum ve kuruluşlar vardır. Bu kurumların başında üniversiteler gelmektedir. Üniversiteler, toplumun kalkınmasında çeşitli görevler üstlenmektedirler. Üniversiteler belirli ilkeler ve standartlar doğrultusunda yetişmiş kalifiye eleman ihtiyacını karşılamada önemli bir görevi yerine getirmektedirler. Cumhuriyetin niteliklerini en üst derecede anlatacak, halka duyuracak olan üniversitelerde 1938-1950 arası dönemde önemli değişim-dönüşüm hamleleri ve reformlar gerçekleştirilmiştir.⁴ İnönü dönemi 1938-1950 arası kültür hayatının şartları dikkate alındığında yapılması hedeflenen reform hareketlerinin tüm yurda yayılması ve halka benimsetilmesi ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebileceğinden; değişim politikalarının sosyal yaşama aktarılabilmesi ve kısa sürede uygulamaya konulabilmesi ancak eğitim ve eğitim veren kurumlar üzerinden sağlanabilir. Sosyal değişimin yöntemleri arasında en kalıcı ve sağlıklı olan değişme şekli eğitim ve bilim yoluyla gerçekleştirilendir.⁵

Üniversitelerin “bilim üretmek” ve “bilgiyi yaymak” gibi iki temel fonksiyonunun bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca üniversiteler, demokrasi eğitiminin en üst düzeyde verildiği, “demokrasi öğrenilmez yaşanır” ilkesi gereğince demokrasinin yaşandığı ve yaşatıldığı öncü ve örnek kurumlardır. Göksel, üniversitelerin, halkın sosyal ve ekonomik kalkınması için yol gösterirken, demokrasiyi yerleştirmek maksadıyla da çaba harcadıklarını söyler. Bu yönüyle değerlendirildiğinde üniversitelerin demokratikliği o ülkenin demokratikliğinin bir göstergesi olarak vurgulamaktadır. Bu nedendir ki “Bir ülkedeki üniversiteler, o ülkedeki yönetim biçiminin aynasıdır” değerlendirilmesi şeklindeki söz mübalağa sayılmaz. Çağdaş üniversitelerin iki temel ilkesi vardır. Bunlar; “bilim ilkesi” ve “demokrasi ilkesi”dir. Bu iki ilke birbiriyle iç içe geçmiş birbirinden ayrı düşünülemez. Ancak hür demokrasinin olduğu yerlerde bilimsellikten söz edilebilir.

⁴ Taha Yazar, Emel Averbek, “1933 Üniversite Reformundan Günümüze Türkiye’de Üniversitelerin Tarihsel Gelişimi”, Turkish Studies, Cilt.13, Sayı. 4, Ankara 2018, s. 1344.

⁵ Hatice Akar, *Türkiye’deki Köy Enstitülerinin Toplumsal Değişimdeki Yeri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011, s.3.

Öyleyse cumhuriyet, üniversiteler ile birlikte daha güçlü olacak ve daha çok kökleşecek ve çağdaşlaşacaktır.⁶

İnönü'nün 1938-1950 arası döneminde ülkede modernleşme ve çağdaşlaşma atılımları, kültür politikaları doğrultusunda inşa edilen eğitim ve kültür kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Modernleşmenin sağlanması, cumhuriyet rejiminin halk tabanında kabul edilmesi, devrimlerin halka benimsetilmesi, her yönden kalkınmanın olması için halkın eğitilmesinde ve bilinçlendirilmesinde rol oynayan kurumlara ait kütüphanelerinin de bu modernleşme ve çağdaşlaşma yolunda yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu kütüphaneler Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri ve Üniversite kütüphaneleridir. Toplumların yüzyıllardır üzerinde durduğu en önemli konulardan biri hiç kuşkusuz eğitim konusudur. Bireyin toplumsal norm ve değerlere uyum sağlaması, var olan kültür ve düşünce sistemini benimsemesi eğitimle mümkün olabilmektedir. Bu eğitim kültür kurumlarının kütüphaneleri tarafından yerine getirilmektedir. Bu kütüphanelerde kişilere okuma –yazma öğretilerek kişilerin okuma alışkanlığı kazanması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede devrimleri halka anlatabilecek bir ortam yaratılmıştır. Kütüphanelerde yalnızca okuma yazma kursları değil, birçok alanda teorik ve uygulamalı bilgi verilmektedir. Bu amaçla var olan kültür kurumlarının hepsinde okuma odaları ve kütüphaneler açılmıştır. Halkevlerinin dokuz şubesinden birisi kütüphaneydi. Hatta Halkevlerinin açılabilmesinin şartlarından biri bir kütüphanesinin olmasına bağlanmıştır. Sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma amacıyla tüm yurttaki kütüphaneler açılmış ve zamanla sayıları artmıştır. Bu kütüphaneler, halkın bilinçlenmesini, üretken olmasını, sorgulayan, düşünen ve özgür bireyler olmalarını sağlayarak, devrimlerin yapılmasını daha kolaylaştırmış ve çağdaşlaşma yolunda önemli adımların atılmasını sağlamıştır.

Modernleşme kapsamında kütüphanelerin, yeni rejimin koşullarına uyum sağlaması, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap vermesi bakımından modern anlamda yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Kısaca 1938-1950 döneminde Türkiye'de modern kütüphane ve kütüphanecilik anlayışı doğrultusunda

⁶ Mehmet Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 18, 2005, s. 24.

ele alınan başlıca kütüphane sorunları ilk önce Atatürk döneminde yurt dışından getirilen uzmanların verdiği raporlar üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuş, daha sonra da hem yabancı uzmanların hem Türkiye'deki kütüphanecilik konusunda uzman olan kişilerin yazdığı raporlar sayesinde konuya açıklık getirilmiştir. Raporlarda ve uzmanların yazdığı diğer kaynaklarda Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1923'ten 1950 yılına kadar olan dönemde kütüphane ve kütüphanecilik sorunlarının başında kütüphaneler arası koordinasyon eksikliği, kütüphaneler arası işbirliğinin olmaması, kataloglama ve sınıflandırma sorunlarının olması gelmektedir. Var olan sorunların yanı sıra kütüphanelerin kendini oluşturan beş temel unsur olan bina, personel, bütçe, kullanıcı ve derme açısından da eksikliklerin ve aksaklıkların olduğu tespit edilmiş ve sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Diğer bir problem de Türkiye'de kütüphanecilik mesleğinin gelişmesini önleyen bakış açısının kötü olmasıdır.

Modern kütüphanecilik sorunlarının aşılmasında Atatürk döneminden başlayarak ilk önce kütüphanecilik mesleği için yurt dışına kişilerin gönderilmesi sağlanmıştır. Daha sonra yurt dışından dönen kişiler tarafından ilki 1925 yılında olmak üzere sırasıyla 1936, 1942-1943 yılları arasında kütüphanecilik mesleğine yönelik kurslar tertiplenmiştir. Kütüphanecilik yüksek okul düzeyinde ele alınmış ve nihayetinde 1954 yılında Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde kütüphanecilik bölümü olarak eğitim-öğretime başlamıştır. Yine modern kütüphanecilik anlayışında atılan adımların en önemlisi 1948 yılında Milli Kütüphanenin kurulmasıdır. Milli kütüphanenin kurulmasıyla hem merkezi bir kütüphane kurulmuş hem de kütüphanecilik mesleği ile ilgili tekniklerin araştırılması kolaylaşmış hem de alanla ilgili mesleki eğitimin verilmesi sağlanmıştır. Çalışan personel özlük haklarının iyileştirilmesi, gerekli standartların oluşturulması, yasal düzenlemelerin yapılması gibi amaçlarla da 1949 yılında Türk Kütüphaneciler Derneği kurulmuştur.

I. BÖLÜM

İNÖNÜ DÖNEMİ KÜLTÜR KURUMLARI

1.1. Halkevleri - Halk Odaları

Halkevleri, cumhuriyetin niteliklerini ve getirdiği değerleri benimsemiş bireylerin yetişmesi ve yapılan devrimlerin toplum tarafından kabullenmesi için çaba göstermiş olan önemli bir eğitim ve kültür kurumudur.⁷ Halkevleri, bir okul değil, bilimi, kültürü, edebiyatı, sanatı, müziği, sporu ve halka ait olan ve bir milleti uygar bir millet yapan değerlerin öğretildiği, bağnazlığın yok edildiği kurumlardır.⁸ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre Halkevleri; Kültürün öğrendiği, yaşandığı yerlerdir. İlk amacı öğretmekten önce yaşamaktır. Halkevleri için en doğru gelenek “yaşamak ve yaşatmaktır”. Bu evlerde milli kültürün bütün yönleri yaşama geçirilmelidir. Halkevleri, Türk kültürünün aşılandığı yerdir.⁹ Halkodaları ise İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, maliyetleri en aza indirmek ve daha iyi hizmet götürebilmek için nüfusun az olduğu yerlerde halkevine benzer daha küçük birimlerin açılmasıdır.¹⁰

1.1.2. Halkevlerinin Kuruluşu, Amacı

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra ortaya konulan yeni düşünce sistemi doğrultusunda yeni bir devletin temelleri atılmıştır. Millî Mücadele dönemi başlamıştır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın silahlı safhasının zafer ile sonuçlanmasından sonra yeni kurulan ülkenin çağdaştırılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaç doğrultusunda siyasi, hukuki, ekonomik ve toplumsal vb. alanlarda bir biri ardına inkılaplar gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan Devletin düşünce sisteminin ve inkılapların halk tarafından kabul edilmesi için çaba sarf edilmiştir. Dolayısıyla yeni felsefenin tüm halka benimsetilmesi için kültür kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur.¹¹

⁷ Erdem Çanak, “Mersin Halkevi ve Faaliyetleri (1933-1951)”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 15, 2016, s. 55.

⁸ Kenan Olgun, *Türkiye'de Halkevleri Gerçeği: Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*, İksad Yayınevi, Ankara 2019, s.14

⁹ Olgun, a.g.e., s.16.

¹⁰ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6. S. 23, 1999, s. 272.

¹¹ Özdemir ve Aktaş, a.g.m., s. 242.

Kültür kurumlarından biri olan Halkevleri, cumhuriyetin, cumhuriyet felsefesinin ve özellikle 930'lu yıllardaki toplumsal ve ekonomik şartların bir ürünü olarak var olmuştur. 1929 dünya ekonomik bunalımının ortaya çıkması ve bu bunalımın olumsuz etkileri Türkiye'de de kendini iyiden iyiye hissettirmiş, sonrasında Serbest Fırka deneyimi (1930) ile birlikte halkın huzursuz olduğu ortaya çıkmış ve Mustafa Kemal Atatürk çıktığı yurt gezilerinde bu durumu tespit etmek için yerinde bir değerlendirme yapmaya çalışmıştır. Yeni bir ekonomik politikanın varlığına ihtiyaç olduğu, devletin ekonomik kalkınmasında, devletçiliğin yaşama geçirilmesinde bu bunalım ve deneyimin belirleyici olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.¹²

Halkevleri ekonomik kalkınmanın yanında bir kültür kurumu olarak düşünülmüştür. Cumhuriyetin niteliklerine uyumlu, “toplum”u ve “hayat”ı yaratmayı amaçlar. Modern, çağdaş ve bilinçli bir halkın oluşabilmesi için, yeni alışkanlıklar, yeni düşünüş ve davranış tarzları, müzik ve sanat anlayışı, eğlence anlayışları, kısaca “kafa yapısı”nın şekillendirilmesi amaçlanmıştır¹³ Ayrıca Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel ilkeleri doğrultusunda çalışmalar yürüten kuruluşlar olarak da bilinir. Amaçları da, bilinçli, düşünen, birbirini seven, ortak bir ideale bağlı bir halk kitlesini oluşturarak örgütlemek; benimsenen yeni fikir etrafında toplamak, kültür, gaye ve düşünce birliğini güçlendirerek yeni rejime uyumlu bir toplum oluşturmayı sağlamaktır. Diğer bir amaç ise köylü ile şehirli, köylü ile aydınlar arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların düzenlenerek köycülük çalışmalarının yürütülmesini sağlamaktır.¹⁴

Halkevlerinin kuruluş amaçlarından biri de CHP'nin yeni kimlik arayışıyla ilgili düşünce yapısıdır. CHP'nin yaptığı üçüncü kurultayda Halkevlerinin siyasal yapısının temel nitelikleri ve ana ilkeleri belirlenmiş ve altı ilke tüzükte belirlenirken, bunların içinde en çok halkçılığın üzerinde durulmuştur. Halkevleri halkla bütünleşmenin, halkı kültürel yönden kalkındırmanın yöntemi olarak tasarlanmıştır. Halkevlerinin nasıl bir örgüt olacağı konusunda Avrupa'ya giderek orada öğrenim görmüş olan Vildan Aşir Savaşır, Çekoslovakya'daki kuruluşları anlatan bir konferansında, Türkiye'deki

¹² Arıkan, a.g.m., s.262.

¹³ Neşe G. Yeşilkaya, Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 61.

¹⁴ Civci, a.g.t., s. 50.

Halkevleri adıyla Avrupa'daki kuruluşlara benzer bir örgütlenmeye gideceğini belirirken, konuşmasını şöyle dile getirmiştir.¹⁵

“..Bu ev Halkın Evi ve Halk Evi olmalıydı. Halkın Evi bir mektep olmayacaktı. Ama öğretecekti, bilimi, kültürü, sanatı, edebiyatı, müziği, sporu ve halkın olan, halktan olan ve bir milleti uygar millet yapan değerleri. Bağınazlığın hiçbir türünün yeri olmayacaktı Halknevinde.”

Bu konuşmanın ardından Halkevlerine giden yol hızlı bir şekilde açılmıştır. Toplantılar yapılmış, komisyonlar kurulmuştur. Komisyonlarda Halkevlerinin tüzüğü hazırlanmış ve Halkevlerinin kurulması kesinlik kazanmıştır. Nihayetinde 19 Şubat 1932'de başta Ankara'da olmak üzere 14 il merkezinde Halkevleri için açılış törenleri yapılmıştır.¹⁶

20 Şubat 1932 yılında çıkan Cumhuriyet gazetesinde de Halkevlerinin açılışıyla ilgili şöyle bir manşet atılmıştır: *“Halk Dün Kendi Evlerini Açtı”* başlığıyla veriyordu. Alt başlıkta ise şöyle bir açıklama yapılmıştır. *“İlk merhalede düşmanı, ikincisinde Sevr'i, üçüncüsünde taassubu yıkan ve dördüncü merhalede cumhuriyeti kuran Gazi nesli, dün kendi evini açtı”* denilerek Halkevlerinin ne kadar önemli bir kurum olduğu ve hangi amaçla kuruldukları anlaşılmaktadır.¹⁷ Bunların yanı sıra 1940 tarihli vatan gazetesinde, Eminönü Halkevi'nin yeni binasının açılış merasiminde fotoğraf sergisi açılmış Hüsnü Cantürk, İhsan Erkılıç, Suat Tetik ve İlhan gibi sanatkârlara ait 240 adet eser uluslararası alandaki yarışmalarda kazanacak mahiyette olan önemli eserler sergilenmiştir. Merasim salonunda Eminönü Halkevi'nin yöneticisi Doçent Yavuz, Halkevlerinin görevlerinden bahsederken bu evlerin kültürel, sosyal ve milliyetçilik bakımlarından önemini anlatmıştır.¹⁸ Halkevlerinin kuruluş amacını ve örgütlenmesini İsmet İnönü şöyle dile getirmiştir:

*“Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları, memleket ve millet işlerini bilhassa ulusun yüksek kültür meselelerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yer”*di.

“Her yerde vatandaşların Halkevlerinde toplanarak ilmi ve içtimai meseleler için fikirlerini zevkle söyledikleri, memleketin siyaseti ve iktisadiyatı hakkında malumat almak için bu vasıtalarından istifade ettikleri” görüldü. Yine İnönü'ye göre *“Halkevleri yeni Türkiye*

¹⁵ Arıkan, a.g.m., s. 267.

¹⁶ Arıkan, a.g.m., s. 268.

¹⁷ Yunus Nadi, “Halk Dün Kendi Evlerini Açtı”, Cumhuriyet (20 Şubat 1932), s.1-2.

¹⁸ M. Nuri Çapa, “Eminönü Halkevinin Yeni Binası Açıldı”, Vatan Siyasi Sabah Gazetesi (29.10.1940), s. 2.

hayatının başlıbaşına bir unsuru, bir remzidir (simgesidir) ...Halkevleri, bunun kendi anlayışımıza göre Türk vatanında, Türk Cumhuriyeti'nde, ahlak, iman ve anlayış mefhumlarının tatbik edildiği ve kökleştirilip geliştirildiği yerlerdir."¹⁹

İsmet İnönü'nün Halkevleri için düşüncesini böyle belirtmesinden anlaşılıyor ki, Halkevleri örgün eğitimin dışında halkın eğitilmesi için tasarlanmıştır. Burada halka ulus bilinci kazandırmak, çağdaş medeniyet uygarlık seviyesine ulaştırmak, Türk Devrim ilkelerini benimsetmek ve batılılaşma yolunda ilerleme kaydetmek için halka eğitim verilmiştir. Ayrıca milleti, duyarlı, birbirini seven, anlayan aynı amacı güden halk kitlelerini oluşturarak, milli duyguyu biçimlendiren kültür unsurlarının ortaya çıkartılıp gelişmesini sağlamaktır. Böylece halk ile aydın zümre arasındaki bağı kuvvetlendirip köycülük çalışmalarını en verimli şekilde yerine getirmektedir.²⁰

Halkevleri kent merkezlerinde kurulduğundan dolayı köylere ulaşmak çok zor olmaktadır. Köylerin kültür seviyesini yükseltmek ve köylüye ulus bilincini aşılama için köylerde de bir kültür kurumunun varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, CHP'nin 29 Mayıs 1939'da açılışını yaptığı Beşinci Kurultayda Cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı İnönü, parti teşkilatının "Halkevlerinin, vatanın siyasi, kültürel ve içtimai tekâmülünde verimli çalışmalarını her suretle teşvik" etmesini isteyecekleri üzerinde durmuştur. Kurultayda bu amaca yönelik olarak halkodalarının açılmasına karar verilmiştir. Böylece nüfusu az olan yerleşim yerlerinde Halkevi yerine Halkodası adıyla Halkevine benzeyen daha küçük birimler açılması yönünde karar alınmıştır. Halkevlerinin üstendikleri faaliyetleri bütün yurda yayma açısından yeni bir hamle geliştirilmiştir. Kurultayda açıklanan yönetmeliğe göre bir Halkodasının açılabilmesi için en az 150 üyeye sahip ilçe, kasaba, bucak ve semtlerde açılacaktır. Bunlarda Halkevlerinde kurulan kollar oluşturulmayacaktır. Bu kararlar doğrultusunda 1940 yılında 141 Halkodası açılarak yeni düşünce sisteminin tüm yurda yayılmasının önü açılmıştır.²¹ Halkevi ve halkodaları bu şekilde yurdun hemen her köşesinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

¹⁹ Arıkan, a.g.m., s. 269.

²⁰ Olgun, a.g.e., s. 31.

²¹ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2003, s. 238.

1.1.3. Halkevlerinin Gelişimi ve Çalışmaları

Türk Ocaklarının kapatılma kararı alındıktan sonra yeni bir halk örgütünün kurulması gerektiği düşünülmüş ve bunun için bazı ülkelerdeki halk okulları, kültür evleri yakından takip edilmiş ve incelenmiştir. Bu kurumların demokrasinin gelişmesine, halkın eğitilmesine önemli ölçüde faydalar sağladığı tespit edilmiş ve benzeri örgütlerin Türkiye’de kurulmasına karar verilmiştir. Bunun için Mustafa Kemal Atatürk, 1920’li yılların sonunda Avrupa’nın çeşitli ülkelerine bazı kişileri halk eğitimi hakkında çalışmalar yapmak üzere göndermiştir. Bu kişilerden biri olan Vildan Aşir Savaşır, 1931 yılında Türk Ocakları binasında yaptığı konuşmada Çekoslovakya’daki halk örgütlerinin benzerlerinin ülkede kurulması için bir konuşma yapmıştır.²² Bu konuşmadan sonra halkın kültürünü yükseltmek, yapılan devrimleri benimsetmek ve halkın eğitilmesi için 19 Şubat 1932 tarihinde Ankara’da bulunan Türk Ocağından devralınan binada yapılan görkemli bir törenle biri Ankara’da olmak üzere 14 Halkevi açılmış ve yılın sonunda hizmete giren halkevi sayısı 34’e yükselmiştir.²³

Atatürk döneminde faaliyete geçen Halkevi sayısı 210’u bulmuştur. 1949’a kadar 474 Halkevi ve 4371 Halkodası inşa edilirken, 65 Halkodası ise Halkevine dönüştürülmüştür. 1947’den sonra Halkevlerinin kurulmadığı ve 19 Halkodasının ise Halkevine dönüştürüldüğü bilgisine yer verilmiştir. 1950’de Halkevlerinin toplamı 478’e, Halkodalarının sayısı ise 4322’ye ulaşmıştır.²⁴ Atatürk Cumhuriyet’in niteliklerine uygun, laik, çağdaş ve milli şuuru gelişmiş ve demokrasinin ihtiyaç duyduğu bir milleti oluşturmak için Halkevlerini kurmuştur. Atatürk Halkevlerini, “sosyal ve kültürel devrimin aracı” olarak tanımlamıştır. Halkevleri bu nitelikleri doğrultusunda değişik alanlarda faaliyet alanı ortaya çıkarmış ve halkın bilinçlendirilmesini sağlayarak tüm yurttaki bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmeye çalışmıştır.²⁵

²² Cıvci, a.g.t., s. 24.

²³ Arıkan, a.g.m., s.14.

²⁴ Eminağp Malkoç, “Bir Aydınlanma Projesi Halkevlerinin Tasfiye Süreci”, *Türkoloji Kültürü*, Cilt. 3, Sayı. 6, 2010, s.6.

²⁵ Malkoç, a.g.m., s.5.

Halkevlerinin açılmasıyla çalışmalar hız kesmeden devam etmiş ve yurdun birçok yerinde yeni Halkevleri açılmıştır. Açılan bu halkevlerinin öneminin anlaşılması için İsmet İnönü sözlerini şöyle dile getirmektedir;

*“CHP’nin Halkevleri aracılığıyla memleket içinde izlediği kültür politikası, bu yolla bilimi ve fenni, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyaseti, iktisatı hakkında en yeni, en doğru bilgiyi ortaya dökmektir. Halkevlerinde güzel sanatlara olan sevgiyi ulus içinde her kesime her vesile ile yayıp öğretmeyi maksatlarımızın başında sayıyoruz.”*²⁶

Halkevleri, Halkı Kemalist ilkeler doğrultusunda bir araya getirirken, mezhep, soy, sınıf farkı gözetmeksizin sınıfsız, halkı bir arada tutmak, halkın kaynaşması ve bütünleşmesini sağlamak için açılmışlardır. Recep Peker de nutkunda Halkevlerinin kuruluş amacına yönelik şu sözleri dile getirmektedir: *“CHP’nin Halkevleri ile takip ettiği gaye; milleti şuurulu, birbirini anlıyan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır.”*²⁷ Bu düşünceler doğrultusunda, yurdun değişik yerlerinde farklı adlarla anılan dernek ve vakıflar Halkevleri adıyla birleştirilerek, faaliyetlerin tek elden yürütülmesi hedeflenmiştir. Halkevlerinin çalışmaları devam ederken 1940’a gelindiğinde ise Halkevi kurulamayan yerlerde Halkodalarının teşkilatlanmasına gidilmiştir. Bu şekilde benimsenen yeni felsefe ve gerçekleştirilen inkılaplar yurdun her yerine ulaştırılacak ve halk kendi oturduğu yerde, toprağından koparılmadan eğitilecektir. Böylece halk hem toprağını işleyecek hem de yüksek kültürü öğrenecektir. 19 Şubat 1942 tarihinde ilk ve tek yurtdışı örneği olarak Londra Türk Halkevi açılmıştır. Bu Halkevinin açılma sebebi Türk-İngiliz dostluğunun pekişmesi ve Türkiye’nin tanıtımına yardımcı olacak şekilde etkinlik göstermesidir.²⁸

Halkevleri her vatandaşın ilgisi, yeteneği ve arzusuna göre tercih yapabileceği bir çalışma alanı bulabilmesi, yeteneklerini göstermesi açısından dokuz şubeye ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu şubeler genel itibarıyla şöyle sıralanabilir:

- 1) Dil, tarih, edebiyat
- 2) Güzel Sanatlar
- 3) Temsil

²⁶ Turan, a.g.e., s. 327.

²⁷ Recep Peker, “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt. 1, Sayı. 1, 1933, s. 6.

²⁸ Malkoç, a.g.m., s. 6.

- 4) Spor
- 5) Sosyal yardım
- 6) Halk dersaneleri ve kurslar
- 7) Kütüphane ve yayın
- 8) Köycülük
- 9) Müze ve sergi

Halkevinin açılması için en az üç şubeye sahip olması yeterli görülmüştür. Halkevlerinin açılması ve akabinde ortaya çıkan problemlerden dolayı 1940 Halkevleri İdare ve Teşkilat Yönetmeliği, Halkevinin açılması koşullarını detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bir yerleşim biriminde Halkevi kurulabilmesi için lazım olan minimum düzeyde bazı şartların yerine getirilmesi gereklidir.²⁹ Bu gerekli şartlar şunlardır:

1- En azından üç faaliyet kolunu çalıştırabilecek sayıda üye kaydının olması; 2- En az 200 kapasiteli bir salonu, kütüphanesi, birkaç çalışma odasının bulunması, açık hava jimnastiği yapılacak şekilde uygun bir bahçesi olan bir binasının olması ve bu binanın en uygun koşullarda kullanımı ve tasarruflu bir şekilde döşenmesi; 3- Bir büro personeli ile bir yardımcı personel bulundurmak ve diğer zorunlu masrafları karşılayabilecek bir bütçeye sahip olmak.³⁰ Halkevleri İdare ve Teşkilat Yönetmeliğinin bu şekilde açıklanmasından sonra, Halkevleri öğrenciler dahil olmak üzere her kesimin buralardan istifade edebileceği yerler olarak hizmet verecektir.

17 Kasım 1947’de toplanan Yedinci Kurultay’da Halkevleri konusu partinin gündemine tekrardan gelmiştir. Demokrat Parti’nin de bu yöndeki eleştirilerini de bir şekilde önlemek amacıyla kurultayda Fahrettin Gökay başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve komisyonda yürütülen çalışmalar sonucunda Halkevleriyle Halkodalarından, CHP partisinden olsun ya da olmasın bütün vatandaşların yararlanmasına yönelik ilkeler belirlenmiştir. Ayrıca Halkevlerinin dağılımı, milli kültür politikası kapsamındaki hizmetleri düzenleme yetkisi parti divanına verilmiştir. Belirlenen yönetmelik uyarınca Halkevleri bağımsız tüzel kişilikler halinde

²⁹ Olgun, a.g.e., s. 45.

³⁰ Civci, a.g.t., s. 42.

çalışmaları kararlaştırılmıştır.³¹ Alınan kararların ve yürütülen çalışmalarla birlikte halk evlerinin yıllar içerisinde, yurt içinde açtıkları şube sayısının net görülmesi ve anlaşılması açısından veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. 1. Halkevlerinin Yıllara Göre Artışı³²

Yıllar	Halkevi	Halkodası
1932	14	-
1935	55	-
1940	379	44
1945	438	2688
1951	478	4322

Kaynak: (Ölçen, 2001, s.16).

İnönü, kurulan Halkevleri ve Halkodalarını devlet-parti bütünleşmesi olarak değerlendirmiş, özellikle öğretmenlerin ve kamu personelinin daha etkin görevler almasını gerekli görerek, halkevlerinin bütün vatandaşların ortak malı sayılmasını, herkesin buralardan eşit bir şekilde faydalanabilmesini ifade etmiştir. Bu sorumluluk bilinciyle yapılan çalışmalar ve hizmetler neticesinde 1938’de halkevleri sayısı 210’a çıkmış, Halkevlerine kayıtlı üye sayısı da 90.000’i geçmiştir. O yıl içinde bu örgütlerin çeşitli etkinliklerinden faydalananların sayısının 6.000.000’u bulduğu tespit edilmiştir.³³

Halkevlerinin yıllara göre artışıyla birlikte işlevleri de artmıştır. Dönemin kültür politikasının gereği olarak halkevlerinde devrim eğitimini geliştirmek; yurt sevgisinin-yurttaşlık bilincinin yükselmesi; halkın bilimsel-teknolojik gelişmelerle tanışması ve aydınların devrim sürecindeki etkinliğinin artırılması için birçok etkinlik yapılmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

³¹ Malkoç, a.g.m., s. 8.

³² Ali Nejat Ölçen, *Halkevleri*, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s.16.

³³ Turan, a.g.e., s.238.

1933-1941 yılları arasında Halkevlerinde 14.459 temsil sergisi, 1935-1941 arasında 9872 film gösterimi, akademik düzeyde çalışmalar yürütülmüş ve çeşitli kitap ya da broşürler yayımlanmıştır. Kütüphanecilik konusunda da çalışmaları bulunan halkevlerinin arşiv belgelerinde 1941 ortalarında, 344 kütüphanesinden söz edilirken, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'in kütüphane sayısı 81'dir. 1945'te ise Halkevlerinin 395 kitaplığına karşılık MEB'in 82 kütüphanesi bulunmaktadır. 1933-1941 yılları aralığında Halkevlerinde 25.844 konferans sergilenmiş, aydınlarla köylünün birbirlerini tanımaları ve halkın kaynaşması için de Halkevleri tarafından köy gezileri gerçekleştirilmiş Anadolu'daki 64 il ve ilçeye gidilmiş; bu gezilerde 800'ün üzerinde resim yapılmıştır. Bunlar Halkevlerinde sergilendiği gibi, 675'i Halkevleri ve CHP tarafından satın alınmıştır.³⁴

Halkevlerinin etkinlikleri arasında, resim, fotoğraf, değişik türde sergiler, dikiş-nakış ve okuma-yazma kursları, müzik-dans çalışmaları, orkestra-koro ve spor faaliyetleri de yer almaktadır. Ayrıca Halkevlerinde deprem yaralarının sarılması için, deprem mağdurlarına bağış yapılması, Kızılay için konserler düzenlenmesi ve seferberlik halindeki Silahlı Kuvvetlere destek kampanyaları gibi çeşitli organizasyonların tertiplendiği de bilinmektedir.³⁵

Halkevlerine 1944'ten 1950 yılına kadar süren 6 yılda 1000 değişik kitaptan 100.000 tanesi satın alınmış ve böylece halkevlerindeki toplam kitap sayısı 600.000'e ulaşmıştır. Satın almalar dışında bağış yoluyla ve devlet kuruluşlarının yayınlarını sağlama gibi olanaklardan da yararlanarak Halkevleri, kitap sayılarını arttırarak, milli hayatın ve milli eğitimin başlıca yuvaları olmayı başarmışlardır.³⁶ Halkevleri, cumhuriyet döneminde devletin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasında büyük bir rol üstlenmiştir. Cumhuriyetle birlikte ortaya konulan yeni fikirlerin ve değerlerin tüm halk kitlelerine duyurulmasında ve ulaştırılmasında çok önemli bir görevi yerine getirmiştir.

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte iktidar ve muhalefet arasındaki çekişme nedeniyle tartışılan bir sorun haline gelmiştir. 1950 yılında yapılan

³⁴ Malkoç, a.g.m., s. 7-8.

³⁵ Malkoç, a.g.m., s. 8.

³⁶ Turan, a.g.e. s.240-241.

seçimler neticesinde iktidar olan DP tarafından da, amacından saptığı gerekçesiyle 8 Ağustos 1951’de 5830 sayılı yasayla kapatılmasına karar verilmiştir³⁷.

Kapatılan Halkevleri için İsmet İnönü yıllar sonrasında şu değerlendirmeyi yaparak halkevlerinin harcadığı çabaların boşa gitmemesi için DP parti iradesinde başka amaca yönelik olarak bu kültür birikiminden faydalanılması gerektiğini belirtmiştir.³⁸ Bu bağlamda her ne kadar haklı gerekçelerle kapatılmış olursa olsun halkevlerinin muazzam kültür birikiminden ve kütüphanelerinden faydalanma yoluna gidilmesi daha doğru bir örnek teşkil edeceği gerçektir.

1.2. Köy Enstitüleri

Köy Enstitüleri: Öğrencilerini köyden seçen yetenekli çocukların tam donanımlı bir şekilde yetiştirdikten sonra tekrar köye öğretmen olarak dönmelerini sağlayan, okuma-yazma bilmeyen, okuma fırsatı olmayan kişilerin eğitildiği kurumlardır. Böylece ülkenin okuryazar düzeyini yükseltmek ve öncelikli olarak köyün sosyal ve ekonomik kalkınmasına sonra da ülkenin kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmalarını sağlayan kuruluşlar olarak ortaya çıkmışlardır. Enstitülerde eğitim, hem teorik hem uygulamalı olarak birlikte verilmektedir. Buralarda öncelikle iyi bir tarih eğitiminin yanı sıra tarım, güzel sanatlar, el işi, müzik, tiyatro gibi konularda eğitimler verilmektedir. Ayrıca dünya klasikleri okutularak öğrencilerin daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarını sağlayarak yurttaşlık bilinci ve ulusal bilinç kazandırılmaktadır.³⁹

1.2.1. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Amacı

Atatürk’ün liderliğinde kurulan ve gelişen Türkiye Cumhuriyeti’nin her alanda ilerlemesi ve uygar medeniyetler düzeyine ulaştırılması için çok çeşitli alanlarda faaliyetlere girişilmiştir. Savaştan çıkmış ve cumhuriyeti ilan etmiş olan devletin kalkınmasının önündeki en büyük engel yoksulluk ve eğitim sorunu olarak tespit edilmiştir. Savaşta çok sayıda aydınını yitirmiş olan ülke, bilgili, kültürlü kişilerden yoksun bırakılmıştır. Bu sebepten dolayı cumhuriyetin ilanından sonra ele alınması

³⁷ Turan, a.g.e. s. 245.

³⁸ Turan, a.g.e. s.246.

³⁹ Sadık Kartal, “Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4, Sayı.1, 2008, s. 24-25.

gereken ilk iş eğitim sorunun çözümüne yönelik çalışmaların ele alınması olmuştur. Bir ülkenin kalkınması için ilk işin o ülkenin okur-yazar oranını arttırmaktan geçtiği anlaşılmış ve bu kapsamda çalışmaların yürütülmesi amaçlanmıştır.⁴⁰

İsmet İnönü de başlattığı kültür politikalarında eğitime çok önem vermiştir. İnönü, eğitimin toplumun kalkınmasında önemli bir araç olduğu gerçeğinden yola çıkarak, eğitimi toplumun tümüne yaymadan ekonomik ve kültürel kalkınmanın olamayacağını düşünmektedir. Ayrıca cumhuriyetin niteliklerini topluma benimsetmek, ulus ve yurttaş bilincini oluşturmak için eğitim kaçınılmaz bir araç olarak görülmüştür. Toplumların kalkınmasında eğitimin ne kadar etkili bir araç olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu gerçek ışığında ülkede bir durum tespitine ihtiyaç duyulmuş ve araştırma sonuçları ülkedeki köy-kent nüfus oranlarını, okuma-yazma oranını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalar sonucunda okur-yazar oranının özellikle kırsal alanlarda çok düşük seviyede olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir.⁴¹

Eğitim sorunun yanında ülke 1930'larda savaşın getirdiği ağır şartları bertaraf edememiş ve ekonomik sorunlarla boğuşmuştur. Savaş sonunda ekonomi çökmüş, kişi başına düşen milli gelir oldukça düşmüş, tarımsal üretim durma noktasına gelmiş ve dış borç artmıştır. 1930'lu yıllarda ülkenin nüfusu yaklaşık 16 milyona ulaşmış ve halkın %80'inden fazlası köylerde yaşamaktadır. 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehir ve kasabalarda toplam 3,8 milyon kişi, köylerde ise 12,4 milyon kişi yaşamaktadır. Halkın nerdeyse %80'ine yakın bir kısmı okuma yazma bilmemektedir. Öğrenim çağına gelmiş çocuk sayısı 1,8 milyona ulaşmış ve bu çocukların %70'i okulla hiçbir ilişkisi bulunmayan hiç kayıt yaptırmamış ve bunların da %90'ı kırsalda yaşamaktadır. 1940'lı yıllarda Türkiye'de ortalama 40.000 kadar köy vardır ve bu köylerin 35.000'inde hiç okul yoktur.⁴²

Eğitim ülkedeki en büyük problemlerin başında gelmekte ve yine aynı döneme sahip kırsal alanların çoğunda tarım yapılamamakta ve üretim çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Bilgiden yoksun köylünün tarımı eski yöntemlerle bilinçsiz bir şekilde

⁴⁰ Nihal Yıldız, Osman Akandere, "Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 17, Sayı. 35, 2018, s. 280. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/37028/424937>

⁴¹ Filiz Meşeci Georgetti ve Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", *Yakın Dönem Türkiye araştırmaları*, Cilt. Sayı. 13-14, 2008, s. 27-28.

⁴² Şimşek ve Mercanoğlu, a.g.m., s.261.

yapması da başka bir sorun olarak durmaktadır. Köylerde yaşayanların bir an önce tarım, el sanatları, sağlıkla ilgili konularda bilgilendirilmesi, sosyal ve kültürel yönden de eğitilmesi gerekli görülmüştür. Köyde verilecek eğitimin, yalnız çocuklara değil yetişkinlere de verilmesi ihtiyaç olarak değerlendirilmiştir. Köylerin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak, köy çocuklarının ilkökul düzeyinde eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikli öğretmenlerin de yetişmesi gerekmektedir. Köyde eğitilmesine karar verilen yeni öğretmenlerin, köyün şartlarına adapte olabilecek, köyde uzun bir zaman kalmayı kabullenecek ve devlete ekonomik anlamda fazla yük olmaması gereken bir nitelikte olması lazımdır. Ayrıca bu yeni tip öğretmenin, köylerdekilere neredeyse her konuda yardımcı olabilecek derecede bilgiye sahip, işini iyi yapan, üretici, idealist ve sorumluluğunu yerine getirebilecek özellikte biri olması gerekmektedir.⁴³

Köy Enstitüleri, her yerde ve herkese eğitim anlayışı doğrultusunda köyde büyüyen yoksul fakat yetenekli çocukları eğitim sitemi kapsamına alarak, hayata kazandırmayı gaye edinmiştir. Bu yönüyle yalnız bir öğretmen yetiştirmekle kalmaz, yaratıcı, değişime ve yeni düşüncelere açık olan, demokratik, dayanışma içinde olan, katılımcı ve işbirliğine dönük, sanatı ve kültürü temel öge sayarak zenginleştirilmiş bir eğitim modeli benimsemiştir.⁴⁴

Köy Enstitüleri, ülkemizin eğitim tarihinde önemli ve özgün çabaların sonucu kurulmuş, Cumhuriyet devriminin niteliklerini ve modernleşmeyi gerçekleştirebilecek olan yeni yönetimin, bu çalışmalarını kırsalda yaşama geçirme amacıyla kurulmuştur. Bu yönüyle düşünüldüğünde Köy Enstitülerinin amacının sadece köydekilere okuma-yazma öğretmek veya modern tarım uygulamalarını hayata geçirme isteğinden ibaret olmadığını ve en önemli görevlerinin kırsaldaki bağınazlıkları çözmek, geleneksel egemen güçlerin nüfuzlarını kırmak, köylüyü hür kılarak ulus bilincini aşılmasıdır.⁴⁵

Köy Enstitülerinin kurulmasında, onlardan beklenen genel amaçlar şöyle değerlendirilebilir:

⁴³ Şimşek ve Mercanoğlu, a.g.m., s.262.

⁴⁴ Ahmet Çoban, "Öğretmen Yetiştirme Politikası Olarak Köy Enstitüleri Örneğinin İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt. 19, Sayı. 2, Kastamonu 2011, s. 450.

⁴⁵ Kartal, a.g.m., s.25.

“- Köy öğretmeni ve diğer meslekler içerisinde, köye gerekli olacak elemanları yetiştirebilmek.

- Yeni öğretmen tipinin köyde önder rolü oynayabilmesi için, farklı bir öğrenim süreci ve yöntemini uygulayabilmek.

- Eğitim aracılığı ile tarımsal ekonominin rasyonelleştirilmesini sağlamak.

- Yalnızca öğrenim çağında olanlara okuma-yazma öğretmeye yönelik değil; halkı eğitmeye yönelik biçimde bir eğitim sistemi oluşturmak.

- Köylüyü ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamda etkin kılmak, bilinç düzeyini yükseltmeye çalışmak.”⁴⁶

Yukarıda açıklanan amaçlar doğrultusunda Köy Enstitüleri, 17 Nisan 1940 yılında onaylanan 3803 Sayılı yasa gereğince kurulmuşlardır.

1.2.2. Köy Enstitülerinin Kurulduğu Yerler

17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı Köy Enstitüleri kurulması hakkındaki kanununun kabulünden sonra Köy Enstitüleri hızla açılmaya başlanmıştır. Bu kanunla köy öğretmenleriyle köye başka meslek elemanlarını iş eğitiminin prensiplerine uygun bir şekilde yetiştirmek, köyde tarıma uygun alanlarda birer müessese olarak açılan Köy Enstitüleri, 15. Maddesinde ifade edildiği gibi öğrencileri köylü olan ve yatılı kalan eğitim kurumu olarak tanımlayarak Köy Enstitüleri'nin amacını ortaya koymaktadır.⁴⁷

Köy Enstitüleri ulaşım bakımından karayoluna veya demiryoluna yakın olan köylerin yanında veya köyün ortasında kurulmuşlardır. Kuruluşlarında genel olarak şu temel ilkelere yer verilmiştir:

-Köy Enstitülerinin yerlerinin seçimi gelişmiş güzel olmamıştır. Her bölgenin ziraat faaliyetlerinin merkezileşmesine yönelik olarak seçilen bölgenin merkezi bir yerde bulunması,

-Tarım yapılacak uygun arazilerin olması ve bu yerlerin devlete ait olması,

-Seçilecek alanlarda suyun olması, pazar yeri, hastane ve devlet dairelerine kolay ve hızlı ulaşılabilecek yerler olması gerekmektedir.⁴⁸ Köy Enstitülerinin kurulduğu

⁴⁶ Hacı Veli Gök, *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2011, s. 122.

⁴⁷ Akar, a.g.t., s.18.

⁴⁸ Akar, a.g.t., s. 21.

yerler ile ilgili bilgilerin daha rahat anlaşılması ve net görülmesi açısından Köy Enstitülerinin kurulduğu yerler aşağıdaki tabloda şöyle gösterilmiştir:

Tablo 1. 2. Köy Enstitülerinin Yurt İçinde Kurulduğu Yerler⁴⁹

1940	1941	1942	1944	1948
İzmir Kızılcıllu Köy Enstitüsü	Ankara Hasan oğlan Köy Enstitüsü	Sivas Yıldızeli Pamukpınar Köy Enstitüsü	Diyarbakır Ergani Dicle Köy Enstitüsü	Van Erciş Köy Enstitüsü
Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü	Konya Ereğli İvriz Köy Enstitüsü	Erzurum Palur Köy Enstitüsü	Aydın Ortaklar Köy Enstitüsü	
Kırklareli Kepirtepe Köy Enstitüsü				
Kastamonu Gölköy Köy Enstitüsü				
Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü				
Antalya Aksu Köy Enstitüsü				
Samsun Ladik Akpınar Köy Enstitüsü				
Kocaeli Arifiye Köy Enstitüsü				
Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsü				
Kars Cilavun Köy Enstitüsü				
Adana Düziçi Köy Enstitüsü				
Isparta Gönen Köy Enstitüsü				
Balıkesir Savaştepe Köy Enstitüsü				
Kayseri Pazarören Köy Enstitüsü				
Toplam= 14	Toplam= 2	Toplam= 2	Toplam= 2	Toplam= 1

Kaynak: (Arslan, 2006, s. 78-79.)

⁴⁹ Barış Arslan, *Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Köy Eğitimcileri Projesi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 78-79.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi Türkiye'nin hemen her bir yanında çok hızlı bir zamanda köylüyü, sosyal, kültürel yönden eğitmek ve kırsal kalkındırmayı gerçekleştirmek amacıyla 21 tane enstitü açılmıştır.

1.2.3. Köy Enstitülerinin Gelişimi

Cumhuriyetin kurulmasından sonra üzerinde en çok düşünülen ve tartışılan konuların başında eğitim gelmiştir. Halkın büyük çoğunluğunun köylerde yaşamasından dolayı köylünün eğitiminin ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır⁵⁰. Köylü genellikle geçimini sağlamak için merkezi yerlerden uzak dağlık alanlarda köyler kurmuş ve hayata tutunmaya çalışmıştır. Savaş sonrasında yeni kurulan cumhuriyetin ekonomik yönden kötü olması, ulaşım olanaklarının kısıtlı olması dolayısıyla köylünün dış dünya ile ilişkileri kopmuş, köylü kendi içlerine kapanık bir yaşam sürmek zorunda kalmıştır.⁵¹

1935 yılına gelindiğinde ülkedeki halkın yüzde sekseni köyde hayat sürmekte ve köylerde okul sayısı neredeyse yok denilecek kadar azdır. Köylünün eğitilmesi için kentten gönderilen öğretmenler de buralarda kalamamakta ve başarısız olmaktadır. Köylünün eğitim ihtiyacı sadece okuma-yazma ile sınırlı kalmamakta; köylü ilkel yöntemlerle tarım yaptığı için verim alamamakta, hastalıklarla mücadele edememektedir. 1930-1940 yılları arasında köye hizmet ulaştırmak çok zor olduğundan köylü her yönden zor durumda kalmıştır. Götürülen hizmetler de ya köylünün beklentilerine cevap verememiş ya da yetersiz kalmıştır. Köylünün kültürel ve ekonomik yönden kalkınması için; köyde yaşayan, köylünün kendi içinden çıkan, köylünün dilinden anlayan ve köye uyum sağlayabilen bilgili ve yetenekli kişilere ihtiyaç vardır. Bu işin yol ve yöntemini bilen ve aynı zamanda kendisi de köylü çocuğu olan ve eğitimci kimliğiyle bilinen İsmail Hakkı Tonguç Bey⁵² Köy Enstitüsü

⁵⁰ Mehmet Şeren, "Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri= Villaya Institutes in terms of Teacher Training", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 28, Sayı. 1, Ankara 2008, s. 210.

⁵¹ Sevilay Özer, "Ülkü Mecmuasına Göre Köy Eğitimi (1933-1950)", *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 22, 2015, s. 296-297.

⁵² İsmail Hakkı Tonguç, 1897-1960 yılları arasında yaşamış Türk eğitimcisi ve Köy Enstitülerinin kurucusudur. Kurtuluş Savaşı sırasında ve daha sonra Eskişehir, Konya, Adana, Ankara öğretmen okullarında resim-elîşleri ve beden eğitimi öğretmenliği yapmıştır. 1926'dan sonra Millî Eğitim Bakanlığı Levazım ve Ders Araçları Müzesine müdür olarak atanmıştır. Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-elîşleri bölümünü kurarak (1932) İlköğretim genel müdürü oluncaya dek burayı yönetmiştir. 1935- 1946 yılları arasında ilköğretim müdürlüğü yapmıştır. 1946'dan 1949'a kadar Talim Terbiye Kurulu üyeliği,

düzeninin hem kuramcısı hem de kurucusu olmuştur. İsmail Hakkı Tonguç Bey'in, köylünün eğitim problemine ve selametine bakış açısını ana hatlarıyla şöyle ifade etmek mümkündür:⁵³

“Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köy insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi, her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir...”

“Köylüyü, köyden başlayarak ta Kamutay'a [TBMM] varıncaya kadar, devletin bütün şubelerinin idaresine, onda bugünkü vasıflardan başka bir şart aramaksızın iştirak ettirmek, bu suretle devlet işlerini, realiteden kuvvet alan elemanlarla besleyerek memleketin hakiki bünyesine uygun bir şekle getirmek... köylü vatandaşlarda... Cumhuriyet vatandaşlığı şuurunu, aksiyon haline gelebilecek şekilde uyandırmak.... lâzımdır...”

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1935 yılında gerçekleştirilen Büyük Kurultay'da planlı köy kalkındırması hareketinin başlatılması sağlanmıştır. Bu kurultayda İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne terfi ettirilmiştir. Tonguç, öncelikle köyleri inceleyerek yapılanları değerlendirmiş ve bu değerlendirme sonucunda 20 yıllık bir plan hazırlamıştır. Bu hazırlanan plan dâhilinde önce askerliğini yapmış kişiler arasından, köy eğitmeni adıyla geçici “köy öğretmeni” görevlendirmiştir. 1936 yılında Eskişehir'e bağlı Çifteler Çiftliği'nde dört ay süreli bir kurs açmıştır. Bu kursları başarıyla geçen 84 kişi Ankara'nın değişik köylerinde görevlendirilmiş ve bu görevlendirilen 84 eğitmen başarı göstererek ve eğitmen kursları çok kısa zaman içinde yurdun diğer bölgelerine açılarak çoğalmıştır. Bu ilk örneğini teşkil eden uygulamalardan başarılı sonuçlar alınca, 11 Haziran 1937 yılında kabul edilen “Köy Eğitmenleri Kanunu” ile resmîyet kazanmıştır. Köy eğitmen kursları daha sonra Köy öğretmeni okullarına dönüştürülmüştür. Köy öğretmeni okullarının ve köy eğitmen

1949'dan sonra Ankara Atatürk Lisesi resim öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Tonguç, İlköğretim genel müdürlüğü sırasında Köy Enstitülerini kurarak, köy kalkınması ve eğitim seferberliği konusunda büyük yenilikler getiren bu kuruluşlar, yabancı ülkelerde de eğitim alanında yeni bir atılım olarak değerlendirilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. (Taha Toros Arşivi, Bir Eğitim Devrimcisi: “İsmail Hakkı Tonguç.” Yeni Kuşak Köy Enstitüleri.)

⁵³ Necdet Aysal, “Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 270-271.

kurslarının başarılı sonuçlar alması, bundan sonra eğitimde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.⁵⁴

Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Milli Eğitim Bakanlığına Hasan Ali Yücel⁵⁵ göreve getirilmiştir. İsmet İnönü, Hasan Ali Yücel Bey'e köyün eğitim sorununa yönelik çalışmaları devam eden İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç Bey'e destek vermesini, birlikte çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir. İsmet İnönü de Osmanlıdan beri devam eden köyün sorunları ve köylünün eğitilmesi sorununa yönelik bakış açısını şöyle izah etmektedir:

“...İlköğretim konusunda milletçe işbirliği yapılması, XX. yüzyılın ileri ve güçlü bir milleti olabilmek için mutlaka ilköğretim sorununun çözülmesi, seferberliğe en uzak köyden başlanması, devlet bütçesinin bu iş için yeterli olmadığı ancak az masrafla çok öğrenci okutacak bir yöntem bulunması, konuyla ilgili esaslar gösterilir ise bunlardan faydalanabilecekleri...”⁵⁶

Köy eğitimi önce köy eğitmeni adıyla, CHP'nin 17-29 Temmuz 1939'da toplanan Birinci Maarif Şurası'nda ele alınmış, konu çok yönlü tartışılmıştır. Köylüye okuma-yazma öğreten bir öğretmenin yeterli olmayacağı, konunun daha geniş bir biçimde ele alınması, bütün yönleriyle ortaya konulması ve köy öğretmeni yetiştirecek kurumların çok yönlü eleman yetiştirmesi gerektiğine karar verilerek yeni açılacak kurumlara Köy Enstitüleri adının verilmesi doğru bulunmuştur.⁵⁷

Köy Enstitülerinden önce cumhuriyet döneminde 1930'lu yıllarda kurulmuş en önemli eğitim-öğretim kurumu Köy Eğitmen Kurslarıdır. O dönemin Türkiye'sinde halkın %80'inin köylerde yaşam sürdüğü ve okuryazar oranın yok denecek kadar az olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Köy Eğitmen Kursları bu dönemde eğitim öğretim seferberliğinde önemli sorumluluklar üstlenmiş, okuma yazma oranının yükseltilmesi,

⁵⁴ Aysal, a.g.m., s. 271-272.

⁵⁵ Hasan Ali Yücel, 1897 - 26 Şubat 1961 arasında yaşamış, Cumhuriyet'in aşılamaayan, aydınlık, hümanist Milli Eğitim Bakanı'dır. Yücel ömrü boyunca çok değişik görevlerde bulunmuştur. Bu görevler, öğretmenlik, Maarif müfettişliği, Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü, İzmir milletvekilliği ve 1938-1946 tarihleri arasında ise Milli Eğitim Bakanlığı görevleridir. Ayrıca yazdığı ders kitapları, şiirleri ve besteleriyle Türk eğitim-kültür hayatına çok değerli katkılarda bulunmuş bir kişidir. Daha geniş bilgi için bkz. (Dinçer ve Taştan, 2021, s. 4.)

⁵⁶ Aysal, a.g.m., s. 273.

⁵⁷ Aysal, a.g.m., s. 273.

kır-kent arasındaki dengenin sağlanmasında önemli görevleri yerine getirmiş ve ilerleyen zamanlarda ise Köy Enstitülerinin kurulmasına zemin hazırlamışlardır.⁵⁸

17 Nisan 1940 tarihli *Vakit* gazetesinde “Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri” başlığı adı altında Eğitmen Kurslarının bu yıldan itibaren tesis edilecek olan Köy Enstitülerine bağlanacağı ve bağımsız bir teşkilat olarak artık çalışma yapamayacakları bildirilmiştir. Çeşitli şehirlerde açılacak 12 Köy Enstitüsünde 12 de Eğitmen Kursunun bulunacağı kararı verilmiş ve bununla ilgili kanunun birkaç gün içinde Meclise sevk edileceği ve sonuçlanacağı bildirilmiştir. Ayrıca kursların 23 Nisandan itibaren faaliyete geçeceği, ders görmek üzere 2000 Eğitmen kurslara dağıtılmış ve 200 gezici başöğretmen görev almıştır bilgisi de yer almaktadır.⁵⁹

Bu çalışmalar neticesinde 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 Sayılı yasaya göre kurulan Köy Enstitüleri bundan sonra faaliyetlerine hız vermiştir. Köy Enstitülerinin yaptığı faaliyetlerin daha net anlaşılması açısından veriler aşağıdaki tabloya dönüştürülmüştür.

Tablo 1. 3. Köy Enstitülerinin Yıllara Göre Artışı⁶⁰

Yıllar	Enstitü Sayısı
1940	14
1941	15
1942	17
1943	20
1948	21

Kaynak: (Turan, 2003, s. 207.)

Bu tablodan da anlaşıldığı gibi çok kısa süre içerisinde 21 tane enstitü açılmış ve bundan sonraki süreçlerde bu kurumların eğitim programları ve uygulama faaliyetlerinin neler olduğu konusu önem arz etmiştir. Bu bağlamda 1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı Köy Enstitüsü ve Köy Okulları Kanunu gereğince köy okullarındaki ilköğretim yapı, usul ve esasları ile Köy Enstitülerinin amaç, hedef ve çalışma yönteminin nasıl olacağı belirlenmiştir. 1943’de Köy Enstitüleri öğretim

⁵⁸ Muhammed Sarı ve Esmâ Uz, “Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitmen Kursları”, *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, Cilt. 6, Sayı. 1, 2017, s. 29.

⁵⁹ *Vakit*, “Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri”, (17 Nisan 1940), s.2.

⁶⁰ Turan, a.g.e., s. 207.

programı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 1944 yılında Hasan Ali Yücel, Köy Enstitülerinin gelişimini rakamlarla belirterek, enstitüde 16.400 erkek ve kız öğrenci olduğunu, bu öğrencilerin 2000 kadarının mezun olup, köylere öğretmen olarak atanacağını, öğrencilerin emekleri sonucunda 16 enstitünün elektriğe kavuşturulduğunu, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün faaliyete geçtiğini ve 130 öğrencinin kaydedildiği gibi bilgilere yer vermiştir.⁶¹

Köy Enstitülerinin gelişme sürecinde, Köy Enstitülerine öğretmen yetiştiren kurum olarak Yüksek Köy Enstitüsünün kurulması önemli bir adımdır. Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü, 1942 yılında, Köy Enstitülerinin başarılı öğrencileri arasından seçilerek, Köy Enstitülerine yönetici, denetleyici, öğretmen, yetiştirmek üzere açılmıştır. Böylece Köy Enstitüleri kendi kendini geliştirecek düzeye gelmiştir.⁶²

Köy Enstitüleri buldukları yerlerin kültürel, toplumsal ve ekonomik yönden yarar sağlamaları için Köy Enstitülerinin öğretim programları da önem arz etmektedir. 1943 tarihinde açılan Köy Enstitülerinin resmi öğretim programı şu derslerden oluşmaktadır: Kültür, ziraat, teknik çalışmalar ile ilgili dersler verilmektedir. Ziraat dersleri; tarla ziraatı, bahçe ziraatı (bağcılık, fidancılık, meyvecilik, sebzeçilik), sanayi bitkileri ziraatı, zootekni, kümes hayvanları bilgisi, arıcılık ve ipek böcekleri, balıkçılık ve su ürünleri ve ziraat sanatları derslerinden oluşmaktadır. Teknik ders ve çalışmalar ise Köy demirciliği (nalbantlık, motorculuk), köy dülgerliği (marangozluk), köy yapıcılığı (tuğla ve kiremitçi, taşçılık, kireççilik, duvarcılık, sıvacılık, betonculuk), kız öğrenciler için köy ve el sanatları (nakış, dikiş, biçki, örgü ve dokumacılık, ziraat sanatları) dersleri yer almaktadır.⁶³

Köy Enstitülerinin belirlenen resmi öğretim programlarını yerine getirecek nitelik ve sayıda enstitü, öğretmen, öğrenci bulundurması gerekmektedir. Bu amaçla Köy Enstitülerinin yıllar içerisindeki gelişimini daha iyi anlamak ve görmek için bu kurumlara ait sayısal veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

⁶¹ Yıldız ve Akdere, a.g.m., s. 284.

⁶² Ziyet Bahadır, *Köy Enstitülerinin sosyolojik İncelenmesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas 1994, S. 62.

⁶³ Sadık Kartal, "Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 1, Mersin 2008, s.26.

Tablo 1. 4. Köy Enstitülerinin Gelişimi⁶⁴

Ders Yılları	Enstitü Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Erkek	Sayısı Kız	Toplam	Mezunlar Öğretmen	Sağlıkçı
1940 - 41	14	234	4933	435	5371	-	-
1941 - 42	17	294	6987	705	7692	103	-
1942 - 43	18	354	8834	837	9671	254	-
1943 - 44	18	368	11563	1276	12839	1911	-
1944 - 45	20	487	12761	1475	14236	1797	221
1951 - 52	21	570	12647	706	13173	1795	-

Kaynak: (Arslan, 2006 s. 79.)

Açılan Köy Enstitülerindeki öğrenci sayısının da yıllar içinde önemli bir artış gösterdiği yukarıdaki tabloda da açıkça görülmüştür. 1944 yılında mevcut 20 Köy Enstitüsünde öğrenci sayısı 16.400'ü bulmuştur. Bunlara ait 306 bina öğrenciler tarafından yaptırılmıştır. Enstitüler çevresinde 15.000 dönüm arazi öğrenciler tarafından işlenip ekilmiştir. 1200 dönüm bağ, 41.500 dönüm orman yetiştirilmiştir. Köy Enstitüleriyle köylerin yüzü ve köylünün geleceği değişmeye başlamıştır. Tonguç'a göre enstitü sayısının 40'a çıkartılması başlangıç için yeterliydi, ancak 1943'te kurulan bölge okulu sayısı her 10 köye bir okul hesabıyla 4.000'e çıkartılmalıydı. 1945-1946 öğretim yılı başlarında 1.609 köy olmak üzere Köy Enstitüsünden mezun olmuş 1.853 öğretmen ve 665 sağlık memurunun ataması yapılmıştır. Öğretmen evlerinin sayısı 3.490'ı bulmuştur. 1928'den 1938 yılına kadar geçen 10 yıllık sürede ilkokul diploması alan öğrenci sayısı 262.000 kadar olurken, son 5 yıllık süre zarfında bu rakam 478.000'e yükselmiştir. 1947'ye geldiğinde ise Köy Enstitülerinden mezun olan öğrenci sayısı 5.447'yi bulmuştur.⁶⁵

Köy Enstitülerinin 1940 yılında açılmalarından 1954 yılında kapatılmalarına kadar geçen sürede yetiştirdiği öğretmenlerin gayretleri ve özverili çalışmaları neticesinde toplum bilinci arttırılmış, demokrasi kültürünün benimsenmesinde önemli bir yol alınmış ve hür düşünceli bireyler yetiştirilmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Arslan, a.g.t., s. 84.

⁶⁵ Turan, a.g.e., s. 208-210.

⁶⁶ Kartal, a.g.m., s. 28.

1.3. Üniversiteler

1.3.1. Üniversite Özerkliği

Bir toplumun aklın ve bilimin ışığında çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırılmasında en önemli güç, o toplumun sahip olduğu insan gücü ve doğal kaynaklarının varlığıdır. Var olan doğal kaynakların anlam ifade etmesi yani değerli olabilmeleri için bunları işleyecek nitelikli insangücüne ihtiyaç vardır. Çağdaş toplumların var olması nitelikli insan gücüne bağlıdır. Çağdaş toplumun nitelikli insan gücünü yetiştirmede en etkili araç ise eğitimidir. Eğitim, düşünen, düşündüğünü uygulayabilen üretici, yaratıcı bireyler yetiştirmeyi amaçlar.⁶⁷

Genel anlamda eğitim, insanların düşünme ve beceri yeteneklerini, anlayışını, bilgisini geliştirme sürecidir. Toplumların geçmiş ile gelecek kuşaklar arasında bilgi aktarımı eğitim sayesinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan düşünüldüğünde eğitim, yalnız kültürel ve toplumsal amaçlar içermediği bunların yanında ekonomik amaçlara dönük bir süreç olduğu da anlaşılmaktadır. Bu yönüyle eğitim, toplumu oluşturan kişilerin toplumla olan ilişkilerinin ahenkli bir şekilde gelişmesini sağlayacak nitelikleri iyileştirmekle sorumludur. Ayrıca eğitim, özgürce düşünebilen, sorumluluk duygusu taşıyabilen, dürüst, ölçülü, hoşgörülü, eleştiriye açık, özgürlüğü savunan ve laikliği benimsemiş laik düzenin değerlerini anlayan, benimseyen bilgili ve özgür kişiler yetişmesini sağlar.⁶⁸

Bu bağlamda toplumların ekonomik ve kültürel kalkınmasında üzerinde en çok durduğu konulardan biri eğitim ve eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin uygulanabilmesi için bu işlevi yerine getirecek kurumların olması şarttır. Her toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını geliştirme gibi önemli görevleri yerine getiren birkaç kurum ve kuruluş vardır. Toplumun kültürel ve iktisadi yönden kalkınmasına yardımcı olan ve önemli fonksiyonları yerine getiren kurumların başında üniversiteler gelmektedir. Üniversiteler, belirli ölçüler doğrultusunda uzman personel ihtiyacını karşılamada önemli kurumlar olarak görev üstlenmektedir.⁶⁹

⁶⁷ Erdoğan Başar, "Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını: Üniversitelerin İleriye Dönük Gelişmeleri Üzerine Görüş ve Öneriler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 10, Sayı.1, Samsun 1997, s.17-18.

⁶⁸ Başar, a.g.m., s. 18.

⁶⁹ Yazar ve Averbek, a.g.m., s. 1341.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde her alanda devrimler gerçekleştirildiği gibi toplumsal kalkınmanın en önemli vasıtalarından biri olan üniversitelerde de reformlar yapılmıştır⁷⁰. Üniversiteler sadece ders verilen yerler olarak değil bilimin de yapıldığı yerler olarak tarif edilmiştir. Üniversiteler yüksek eğitimin yapıldığı, idealist öğrencilerin yetiştirildiği ve ülkenin eğitim ve ekonomik kalkınmasına öncülük edecek kurumlardır. Cumhuriyet tarihinde üniversitelerin kurulması ve gelişimi, cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere iki aşamada değerlendirilmeye tabi tutulmuşlardır. Cumhuriyet döneminde üniversiteleri konu edinen bilim insanları da bu dönemi, genel olarak 1923 -1946 ve 1946 yılından sonra olmak üzere ikiye ayırmaktadır.⁷¹ Bu iki dönemde de özellikle üniversitenin demokratikliği ve özerkliği konusunda uzun tartışmalar yapılmıştır.

Üniversite konusunda cumhuriyet dönemi üniversitesinden ilk defa Ziya Gökalp, görüş bildirmiştir. Onun üniversite anlayışında, özerkliğin olduğu, sürekli araştırma faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve hedefi medeni bir ülke olma yolunda, milli kültür öğelerini herkese duyurmak, yaymak ve yaşatmak amacına yönelmiş bir üniversite vardır. Atatürk ise üniversiteyi bilim ve kültür kurumları olarak görerek, ülkenin “Batı, Merkez ve Doğu” diye 3 bölgeye ayrılmasını ve her bölgede bir üniversite açılmasını istemiştir. Bunlar; İstanbul Üniversitesi, merkezde Ankara Üniversitesi ve doğuda Van Üniversitesi'nin kurulmasıdır.⁷²

Fakat Atatürk'ün vefat etmesi ve akabinde çıkan II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu olumsuz şartlar Ankara Üniversitesi'nin kurulmasını geciktirmiş ve doğuda Van Üniversitesi'nin projesinin de tamamıyla ertelenmesine neden olmuştur. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra 2 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'ne yapmış olduğu bir ziyaret sırasında üniversitenin bilim seviyesi ve ders araçları yönünden üniversiteye güvendiklerini, eksikliklerin giderileceğini ve Ankara Üniversitesinin yavaş yavaş kurulacağını söylemiştir. Özellikle burada öğrencilerin çalışkan, iyi ahlaklı, karakterli ve idealist olmalarını söyleyerek “vatanın geleceği için büyük temel olduğunu” vurgulamıştır. Hasan Ali Yücel'in de Milli Eğitim Bakanlığına getirilmesi,

⁷⁰ Yazar ve Averbek, a.g.m., s. 1345.

⁷¹ Hüseyin Korkut, *Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları*, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri, Ankara, 1984, s. 10.

⁷² Kadir Şeker, *İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2006. s. 46.

üniversitelerin kurulması için öngörülen projelerin hayata geçirilmesi ve üniversitelerin özerk yapıya kavuşturulması için önemli bir adım olmuştur.⁷³

Bu kapsamda daha önce Osmanlı Devleti'nden devralınan tek üniversite olan İstanbul Darülfünun 1933'te üniversiteye dönüştürülmüştür. 1933'teki reformun amacı Türkiye'de tek üniversite olan İstanbul Üniversitesi'ni modern ve bilimsel bir kimliğe kavuşturmaktır. Üniversite reformunun hayata geçmesiyle birlikte yeni üniversiteler kurulmuştur. Bu kurumların içerisinde yeni kurulan en önemli fakülte 1935'te kurulan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'dir.⁷⁴

Bu tarihten sonra İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde 1941 yılında Hukuk Fakültesi, 1943 yılında Fen Fakültesi, 1945 yılında Tıp Fakültesi açılarak böylece Ankara'da da bir üniversiteyi meydana getirecek dört fakültenin inşası tamamlanmıştır. 1944 yılında ise İstanbul Teknik Üniversitesi kurulmuştur. Üniversite sayısı 1'den 3'e çıkarılmıştır. Bu üniversitelere "bilimsel ve yönetsel özerklik" sağlanmıştır⁷⁵. Bu gelişmelerden sonra kurulan fakültelerin yapılanmalarını, organlarını ve işleyişlerini belirleyen genel bir yasaya gerek duyulmuştur. Bu amaçla İnönü 1941'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir tasarı sunulacağını söylemiştir. Tasarı üniversitelerin kuruluşlarını, organlarını, yetkilerini, amaçlarını, akademik unvanların nasıl olacağını ve işleyiş tarzlarını belirleyen hükümleri içeren kapsamlı bir metne dönüştürülmüştür. 1944'te "Üniversite öğretim mesleki kanunu" olarak belirlenen tasarıya son biçimi 1946 yılında verilmiştir.⁷⁶

Üniversitelerde bilimsel düşüncenin ve bilimin gelişebilmesi için, üniversiteler öncelikle bilimsel düşünce özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne, özerkliğe sahip olmalıydılar. Özgür düşüncenin, aklın hür olmadığı ortamlarda demokrasiden, gelişmişlikten, bilimsellikten bahsetmek mümkün değildir. Tarih boyunca insan hakları, eşitlik, hak, özgürlük ve adalet gibi demokrasinin temeli sayılan fikirler hep üniversitelerden çıkmıştır. Demokrasilerde sağlanan gelişmelerin odağında hep üniversiteler olmuştur. Geçmişten günümüze özgür düşüncenin baskılanmasında ilk karşı hareketlerin hep üniversitelerden yapılmıştır. Üniversitenin hür olması aklın hür

⁷³ Turan, a.g.e., s. 218.

⁷⁴ Ali Rıza Erdem, "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası", *Belgi Dergisi*, Sayı. 4, 2012 s. 382.

⁷⁵ Turan, a.g.e., s. 217- 218.

⁷⁶ Turan, a.g.e., s. 218- 219.

olması anlamına gelmektedir. Aklın ve bilimin olduğu, düşünen, sorgulayan bireylerin olduğu toplumlarda da demokrasinin gelişmesi kaçınılmazdır.⁷⁷ Bu nedenlerle İnönü de ekonomik ve kültürel kalkınmanın ancak ve ancak özgür ifadenin geliştiği, bilimin gerçekleştiği üniversitelerin kurulmasıyla ve bu üniversitelerin özerkliğe kavuşturulmasıyla başarılacağını öngörmüştür. Bu düşüncelerle İnönü, üniversitelerin özerkliğe kavuşturulmasında hemen yeni bir reformun yapılmasını istemiş ve 1946 Üniversite reformu uygulamaya sokulmuştur.

1.3.2. 1946 Üniversite Reformu

Üniversite, bilgiyi kuşaktan kuşağa aktaran, özgür düşüncenin, soru sormanın, tartışmanın yapıldığı, aklın kullanıldığı, bilimsel araştırmaların yapıldığı, bilgilerin üretildiği, bilgiyi hiçbir baskı ve sınırlama olmaksızın yayma özgürlüğüne sahip, özerk bir sistemin yaratıldığı eğitim ve kültür yuvasıdır.⁷⁸

Çok partili hayata geçiş, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşullar, üniversite ve yeni fakültelerin artması, toplumun değişen ihtiyaçları, ülkenin değişen siyasal koşulları ve dünyada esen demokrasi dalgalarından üniversitenin etkilenmemesi kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle değişen ihtiyaçlara cevap verecek yeni üniversite reformunun yapılması gerekli olmuştur. Bu konu bağlamında birkaç ülkenin üniversite yasaları incelenmiş, birçok hukukçudan görüş alınmıştır. Dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü olan Cemil Bilsel'in 1939'da Milli Eğitim Bakanlığına sunduğu raporda, üniversitenin bir an önce özerkliğe kavuşturulması gerektiği ve kaynaklarının artırılması yönünde bir görüş bildirmiştir. Raporda öğretim üyelerinin özlük haklarının iyileştirilmesi ve tam gün çalışma esasının getirilmesi öngörülmüştür. Batı modeli üniversite oluşturulması yolunda öğretim üyeliği mesleğinin yasalaştırılmasına gerek duyulmuştur. 1946 tarihine gelindiğinde üniversite özerkliğinin sağlanması konusunda bir görüş birliğine varılmıştır. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı, üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir komisyona yasa tasarısı hazırlatarak 13 Haziran 1946 tarihinde "4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu" adıyla yasalaştırılmıştır.⁷⁹ Üniversite kanunu çıkartılırken dönemin Cumhuriyet Gazetesinde

⁷⁷ Arslan, a.g.m., s. 26.

⁷⁸ Cemal Baltacı ve Fehmi Akın, "1946 Üniversite Reformu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 1, 2007, s. 83.

⁷⁹ Baltacı ve Akın, a.g.m., s.84-85.

de “*Meclis dün Üniversiteler kanununu kabul etti*” diye bir başlık atılmıştır. Burada özellikle asistanlık mesleğine, profesörün dil bilmesi gerekliliğine ve doçentlik sınavları gibi birçok konuya yer verilmiştir⁸⁰.

Sürekli değişen ve her alanda rekabetin kızıştığı, rekabetin tüm kurum ve kuruluşları etkisi altına aldığı 21. yüzyılda, yükseköğretim kurumlarının her bakımdan özgürlüklerinin ve özerkliklerinin sağlanması gerektiği düşünülmekte ve savunulmaktadır. Bu doğrultuda üniversitelerde özerkliği, Akademik, yönetsel ve mali özerlik olarak 3 boyutta ele almak ve bir bütün olarak düşünmek gerekmektedir. Üniversitelerin asıl görevi; öğretmek, araştırma faaliyetlerinde bulunan, ortaya çıkardıkları bilimsel gerçekleri toplumla paylaşan, toplumu yönlendiren ve değişime önyak olan kurumlar olarak bu görevlerini tam anlamıyla yerine getirmeleri için özerkliklerinin olması şarttır.⁸¹ Ancak baskının olmadığı, hür düşüncenin hakim olduğu toplumlarda kültürel ve ekonomik kalkınma hamleleri gerçekleşebilir. Bu nedenle İnönü üniversitelerin özerk olmasını sağlamak için üniversite reformunun gerçekleşmesini gerekli görmektedir. 1946 Üniversite Reformu da bu amaçlarla yapılmıştır.

Bu reform, üniversite yönetiminin merkezden değil, üniversitenin kendi içinden, alanlarında uzman, üniversiteyi bilen, tanıyan kişilerin arasından komisyonlar oluşturularak öğretim üyelerini ve organlarını seçmek yetkisine sahip olmasını gerçekleştirmiştir. Üniversitenin rektörü ve dekanları seçme yetkisi üniversitenin kendisine verilerek üniversitelere özerklik tanınmıştır. Üniversiteler kendini oluşturan birçok bölüm şeklinde ve her bölümün kendi içinde oluşturduğu kurullar ve seçimle başkanlığa getirilen kişiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Böylece görev ve yetkiler üniversitedeki öğretim üyeleri arasında paylaşılacak ve değişik bilgi ve uzmanlığı gerektirecek işlerin merkezden daha iyi yapacak olan işin başındaki kişilere bırakılmıştır. Üniversite tüm sorumluluğu üzerine alarak daha işler hale gelmiştir.⁸²

Yapılan kanun değişikliğiyle üniversitelere özerklik tanınmış, böylece rektör ve dekanlar seçimle işbaşına getirilmeleri sağlanmıştır. Üniversitedeki karar yetkileri de

⁸⁰ “Meclis dün Üniversiteler kanununu kabul etti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (13 Haziran 1946), s. 3.

⁸¹ Arslan, a.g.m., s. 27.

⁸² Baltacı ve Akin, a.g.m., s.86.

makamların yerine kurullara bırakılmıştır.⁸³ 1946 Reformuyla üniversiteler kendi kendini yönetir hale gelmiş ve üniversitelerde önemli demokratik gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Üniversitelerde yasal düzenlemelerin yapıldığı, yönetimde demokratik kuralların geçerli olduğu bir döneme girilmiştir. Böylece yönetimin kendi içinden üyelerin seçtiği organlar eliyle üniversiteler daha demokratik bir kimliğe kavuşturulmuştur.⁸⁴

Üniversite özerkliği daha sonra 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat parti ve CHP arasında siyasi çekişmelerin ve tartışmaların odağı haline gelmiştir. DP iktidarı üniversitelerin CHP'nin etkisinde olduklarını söyleyerek üniversitelerle ilgili bazı kısıtlayıcı önlemler almaya başlamışlardır. Bu nedenle bazı öğretim üyelerinden 25 hizmet yılını dolduranları emekliye ayrılmalarını sağlamış, üniversite öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınabilmelerini sağlayan bir yasa kabul edilmiştir. DP iktidarı ile üniversiteler arasındaki anlaşmazlıklar giderek büyümüş ve 1960'daki kanlı olaylara yol açmıştır. Bu olumsuz gelişmelere 27 Mayıs girişimi ile son verilmiştir. Sıkıyönetim kabul edilerek 27 Mayıs'ta silahlı kuvvetler yönetime el koymuştur.⁸⁵

⁸³ Arslan, a.g.m., s. 32.

⁸⁴ Arslan, a.g.m., s. 45.

⁸⁵ Turan, a.g.e., s. 220-224.

II. BÖLÜM

DÖNEMİN KÜTÜPHANE ANLAYIŞI

2.1. Halkevleri – Halk Odaları Kütüphaneleri

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra cumhuriyet kurulmuş ve yeni kurulan rejimin niteliklerini, felsefesini halka benimsetmek amaçlanmıştır. Devrimler uygulanmaya başlanınca halkın, yapılan ve yapılacak olan devrimlerin özünü kavrayacak bilgi ve kültür düzeyine sahip olmadığı görülmüştür. Devrimlerin halk tarafından kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, halkın eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek ve batı modeli modern bir devletin meydana gelmesi için eğitim ve kültür kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Dünyadaki halk eğitimi için kurulmuş benzer kurumlar incelenerek, ülkenin koşullarına uygun olan Halkevleri adıyla kurumlar açılmıştır.⁸⁶

Halkın bir araya getirilmesi ve halkın kültürel yönden gelişiminin sağlanması için, Halkevlerinin kurulacağı, Cumhuriyet gazetesinde haber olarak çıkmıştır. 2 Ocak 1931 tarihli Milliyet gazetesinde ise Halkevlerinin inşa edileceği, bu evlerin 1500 kişiden oluşacağı, bu evlerin içerisinde sinema salonları ve bir kütüphanenin olacağı, konferansların gerçekleştirildiği yerlerin tasarlandığı bilgileri yer almıştı⁸⁷. Halkevleri vatandaşın ilgisini çekmek ve vatandaşın ilgi alanına yönelik bir faaliyet alanı bulabilmesi için 1932 tarihli Halkevleri Talimatnamesinde, Halkevleri açılabilmesinin şartlarından biri 9 şubenin kurulması ve bunlardan ez az 3 tanesinin Halkevleri bünyesinde bulundurulmasıdır. Diğer bir açılış şartı ise Halkevi kurulan bir yerde bir kütüphane veya okuma odasının oluşturulmasıdır. İmkânların olmaması durumunda en azından bir kitaplık bulundurulması ve kolay ulaşılabilecek yerde olmasına da özen gösterilmiştir. Bunlar da açıkça gösteriyor ki Halkevlerinde halka okuma alışkanlığı kazandırmak ve halkın böylece kendisini geliştirmesi öncelikli hedeflerden birisi olduğu kabul edilmektedir.⁸⁸

Halkevlerinin en önemli gördüğü faaliyetlerden birisi de, Halkevlerinin yayınları olmuştur. Kültürün aktarılmasında en önemli unsurlardan biri kütüphane ve içinde

⁸⁶ Muzaffer Erol, "Halkevi Kütüphaneleri", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 14, Sayı. 4, 2000, s. 472.

⁸⁷ Özdemir ve Aktaş, a.g.m., s.244.

⁸⁸ Özdemir ve Aktaş, a.g.m., s.250.

bulundurduğu kaynaklarıdır. Halkın büyük bir bölümünün okuma yazma bilmemesi, Halkevlerinin kütüphane ve kitaba olan ihtiyacını önemli hale getirmiştir. Halkevlerinin yayınları, broşür, kitap ve dergilerden oluşmaktaydı. Yayınlar arasında hem sayı hem önem açısından dergilerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 1940 tarihli Halkevleri Talimatnamesi 'ne göre, Halkevlerinin kendi bünyesinde matbaa ihdas etmeleri yasaklanmış ve bu da yayınların özel matbaalar tarafından yayınlanmasına sebep olmuştur. Bu durum ise matbaaların artmasına ve basın alanında gelişmelerine yol açmıştır. Basının gelişmesi Halkevlerinin çıkardığı dergilerin sayısını arttırmıştır. Her eve kendi dergisini çıkartma yetkisi verilmiş ve dergiler, Halkevlerindeki halkın eğitilmesinde, kültürlenmesinde en önemli eğitim aracı olarak kullanılmışlardır. Dergilerin halk tarafından anlaşılması ve yayınlanması için, sade, anlaşılır, imla ve yazım kurallarına uygun olması gerekmektedir. Dergilerin yayımından Dil ve Edebiyat Şubesi sorumlu olmuştur.⁸⁹

Halkevleri kütüphaneleri, bilginin üretilmesinde, kullanılmasında, dağıtımının yapılmasında ve bilginin toplumsallaştırılmasında çok önemli görevleri yerine getiren kurumlardır. Bilgi ancak kayıt altına alınırsa yararlanılır bir duruma gelir. Bu da ancak kitap ve dergi gibi bilgi kaynaklarının varlığıyla gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle Halkevleri dergiler çıkartmaya ve yayımlamaya başlamıştır. Bunların içinde en önemlisi Ülkü dergisiydi. Bu dergi 1933-1950 arasını kapsayan bir dönemde çıkarılmıştır. Derginin amacı, Cumhuriyet Halk Fırkasının ideolojisini halka duyurmak, Halkevlerinin amacını, cumhuriyetin ilkelerini, yeni düşünce tarzını bilimsel yollarla halka yaymak ve halkı inandırmaktır. Bu dergi diğer Halkevlerinde çıkarılan dergilere de iyi bir örnek teşkil etmiştir. Derginin editörlüğünü yapanların, halk ile bütünleşmeleri, kalemi güçlü, bu konuda yetenekli gençlerin yazı yazmaları teşvik edilmiştir. Bu dergilerin çıkarmış olduğu önemli kişilerden biri Yazar Yaşar Kemal, bir diğeri ise siyasetçi Hulusi Köymen'dir.⁹⁰

Halkevleri dergileri çok çeşitli konularda bilgiyi halka ulaştırıyordu. Bu dergiler; antropoloji, sosyoloji ve günlük hayata dair tüm alanlarda bilgi vermeye çalışmışlardır. Ayrıca Halkevlerinde öğretmenlerin kendi bölgeleri ile ilgili halk kültürü konusunda araştırma yapma olanağı tanınmış ve araştırmalardan ortaya çıkan konular, Halkevi

⁸⁹ Özdemir ve Aktaş, a.g.m., s.253.

⁹⁰ Özdemir ve Aktaş, a.g.m., s.253-254.

dergilerinde yayınlanarak halka ulaştırılmıştır. Halkevleri dergilerin yanı sıra kitap ve broşürlerden oluşan bir dermeye sahiptir. Bu eserler tarih, edebiyat, folklor ve evlerde gerçekleştirilen konferanslar hakkında bilgiler yer almaktadır.⁹¹

2.1.1. Kütüphanelerin Yayın Şubeleri

Halkevi ve Halkodaları kütüphanelerinin kültürel kalkınmadaki önemi; yetişkinlerin okuma yazma öğrenmesini sağlayarak okuryazar açığını kapatmak ve halkı bilinçlendirerek cumhuriyet niteliklerine uygun yeni tip vatandaş yaratma çabasından ileri gelmektedir. Bu yüzden Halkevleri binalarında öncelikli olarak kütüphane veya okuma odasının bulundurulması zorunlu tutulmuştur. Buralarda okuma yazma kursları kütüphaneler tarafından desteklenmekteydi.⁹²

2.1.1.1. Okuma Odaları ve Seyyar Kütüphaneler

Halkevleri çalışma talimatnamesine göre Kütüphane ve Yayın Şubesinin çalışma alanları içerisinde “Okuma Odaları açılması ve Seyyar Kütüphaneler tertibi” gibi maddeler yer almıştır. Bu iki unsurun ayrı ayrı değerlendirilmesi daha faydalı olacaktır.⁹³

2.1.1.1.1. Okuma Odaları

Halkevlerinin kendi salonlarından ve okuma odalarından ayrı olarak Halkevlerinden uzak mahalle ve çarşı merkezlerinde, uzak olmayan, ulaşılması kolay olan köylerde, Halkevleri tarafından Okuma Odalarının açılması kararlaştırılmıştır. Bu odalar Halkevlerine bağlı olarak çalışmaktadırlar. Yönetimi, düzenleri, çalışma usulleri Halkevleri tarafından düzenlenmektedir.⁹⁴

Halkevlerindeki okuma yazma kursları kütüphaneler vasıtasıyla tertiplenmekteydi. Halkevleri aracılığıyla yayınlanan kitap, dergi ve gazeteler Halkevlerine dağıtılıyor ve burada halka sunuluyordu. Halkevlerinin yeni çıkan ve yayınlanan kaynaklarla zenginleşip halkın okuma hevesini arttırmıştır. Halkevlerinde okutulan eserler

⁹¹ Özdemir ve Aktaş, a.g.m., s.254-255.

⁹² Hakan Anameriç ve Fatih Rukancı, “Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bilgi Merkezlerinin Türkiye’de Bilginin Toplumsallaşmasındaki Etkileri”, Pamuk Yayıncılık, 2009, s.35.

⁹³ “C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942”, TBMM Kütüphanesi, Siyasi Parti Yayınları, Ankara, 1942, s.12.

⁹⁴ CHP Halkevleri, a.g.e., s.12-13

sayesinde yetişkinler hem kendi çevrelerini hem de dünyayı daha iyi anlamaya başlamışlardır. Bu da yetişkinlerin dünya görüşlerini yeniden şekillendirmiş ve kültürel seviyelerini yükseltmiştir. Okuma alışkanlığı kazanan halk böylelikle kırsalda da kitaplara olan ihtiyacı arttırmıştır. Kitap ve Okuma Odalarının sayısı arttıkça okur sayısında da beklenmedik artışlar olmuştur.⁹⁵

Halkevi Kütüphanesi ve Okuma Odalarındaki kitaplar kayıtlı ve kataloglaması yapılmıştır. Kaynağın hangi Halkevi Kütüphanesinde veya hangi Okuma Odasında olduğu bilgisi kayıtlıydı. Halkevi Kütüphaneleri ve Okuma Odalarına kaynak sağlama politikası şu şekilde tespit edilmiştir:

- Hükümet ve hükümet kuruluşlarıyla
- Halkevi bütçesinden satın alarak
- Parti Genel Sekreterliği bütçesinden
- Bağışlar yoluyla

Kitaplar, kütüphanelere ve Okuma Odalarına alınmadan önce çok sıkı bir şekilde denetlemeye tabi tutulur ve bu şekilde daha faydalı kitaplar halka ulaştırılmış olurdu.⁹⁶ Böylelikle Okuma Odalarında yapılan iş ve işlemleri şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

- Okuma Odaları sayesinde Halkevine gelemeyen vatandaşların ayağına kitaplar götürülmüştür. Böylece Halkevlerinin daha uzak yerlerde duyulmasına ve büyük halk yığınları tarafından tanınmasını sağlamıştır.
- Okuma Odaları, köy ve kasaba halkının bir araya gelmesini sağlayarak halkın birbiriyle dertleşmesini, okuduğu kitapları birbirlerine anlatma, birlikte hareket etme şuurunu uyandırmış ve halk aydınlanmıştır.
- Halkevlerinin çabaları sonucunda Okuma Odalarının birçoğu Halkodaları kategorisinde değerlendirilmiş ve halk tarafından saygıyla kabul edilmişlerdir.
- 1940 İstatistiklerine göre 31 Halkevinde toplam 116 Okuma Odası kurulmuş, bunlardan 19 tanesi şehir ve kasabalarda, 90'ı köylerde, 5'i cezaevlerinde, 2'si ise belde merkezinde yer almaktadır.

Okuma Odaları açan Halkevlerinin açtıkları yerler ve oda sayısı ile ilgili bilgiler:

⁹⁵ Anameriç ve Rukancı, a.g.m., s. 35.

⁹⁶ Civci, a.g.t., s. 58.

- İzmir 2, Manisa 27, Aydın 1, Edremit 1, Bakırköy 2, Kadıköy 1, Üsküdar 2, Amasya 2, Adana 1, Ankara 1, Antalya 1, Aydın 1, Arapkir 1, Atabey 2, İzmit 2, İnegöl 3, Bartın 5, Görele 1, Ordu 3, Sinop 1, Kastamonu 10, Lâdik 1, Sındırgı 20, Ş. Karahisar 7, Şehriminim 1, Keşan 2, Maraş 1, İnönü 2, Doğan bey 1, Diyarbakır 10, Midyat 1 ve Sarıkamış1 olmak üzere toplamda 117 Okuma Odası açılmıştır.⁹⁷

2.1.1.1.2. Seyyar Kütüphaneler

Gezici kütüphane, bölgesindeki halk kütüphanesinden zaman, yer ve diğer şartlardan dolayı yararlanma imkanı olmayan ve taşra halkına hizmet veren hareket halindeki bir halk kütüphanesidir. Çok dağınık yerlerde kütüphaneleri açmak yerine seyyar kütüphaneyle bu hizmeti halka götürmek daha kolay, daha ucuz ve daha verimli olabilecek bir iştir.⁹⁸ Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi daha fazla insana yetişmek, onları bilgilendirmek, milli bir duygu etrafında birleştirmek için Halkevleri Seyyar Kütüphanelerini faaliyete geçirebileceklerini düşünmektedirler.

Halkevleri Çalışma Talimatnamelerinin hükümleri uyarınca, Köyler için Seyyar Kütüphaneler tertiplenebilir sözüyle bazı Halkevlerinde çalışmalar yapılmış fakat fiilen bir uygulamaya geçilmemiştir. İmkânların olması durumunda ileri ki yıllarda böyle bir hizmetin verileceği düşünülmüştür. Ayrıca Ankara Halkevi'nin "Köyler için Seyyar Kütüphaneler yerine 51 kadar köyde" Sabit kitap dolaplarının mevcut olduğunu büyük bir memnuniyetle bildirmiştir.⁹⁹

2.2. Köy Enstitüsü Kütüphaneleri

Eğitim, bireyin toplumsal normlara ve toplumsal değerlere uyumunu karşılayarak, var olan kültürün ve ideolojinin aktarılmasında büyük bir görevi yerine getirmektedir. Toplumsal manada gelişmenin olabilmesi ve sürdürülmesinde eğitimin önemli bir yeri vardır. Birey eğitim sayesinde yaşamda karşılaşılan sorunlara çözüm bulabilmekte, daha mantıklı daha sorgulayıcı bir anlayışa sahip olarak hayatını daha kaliteli yaşayabilmektedir. Ancak bunu sağlayabilmenin yolu da eğitim kurumlarına düşmektedir. Eğitim kurumları bilgi vermenin yanında milli kimliğin oluşturulması,

⁹⁷ Halkevleri, a.g.e., s.13.

⁹⁸ Osman Ersoy, "Gezici Kütüphaneler I", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 11, Sayı. 3-4, 1962, s.114.

⁹⁹ Halkevleri, a.g.e., s.14.

toplumsal değerlerin, yeni alışkanlıkların edinilmesi, ekonomik şartların iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır. Toplumun ekonomik ve kültürel anlamda kalkınmasında eğitim kurumlarına büyük görevler düşmektedir.¹⁰⁰

İsmet İnönü döneminde yürütülen çağdaşlaşma hamlelerinde Köy Enstitüleri de önemli görevleri yerine getirmiş farklı eğitim modeli olarak tecrübe edilmiş olup, önemli eğitim kurumlarının başında gelmiştir. 1935 yılında yapılan nüfus sayımının verilerine göre ülkede yaşayan nüfusun çoğunluğunun köylerde hayat sürdürdüğü tespit edilmiştir. Nüfusun %80'ine yakını köylerde yaşamakta ve okuma-yazma bilen sayısı yok denecek kadar azdır. Bu köylerde yaşayanların eğitim ihtiyacını giderecek okul sayısı da çok yetersiz durumdadır. Okulu olan köylerde ise öğretmen bulmakta sıkıntı çekilmektedir.¹⁰¹ Bu da gösteriyor ki ekonomik ve kültürel kalkınmanın olabilmesi için öncelikle köyleri, ekonomik ve eğitim yönünden kalkındırmak gerekmektedir. Köy Enstitüleri de köylerin kalkınmasında çaba gösteren eğitim ve kültür kurumu olarak görev yapmıştır.

Köy Enstitülerinin kuruluşunda büyük etkisi ve katkısı olan dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç enstitülere bir mektup göndererek kütüphanelere ve okumaya verdiği önemi şöyle ifade etmektedir:

“Köy Enstitüleri'nin çoğu artık, kitapları ciltli, dolapları sağlam, düzenli birer kütüphane kurma devrine girdi. Her yuvanın ayrılmış bir programa uyarak ve bu işe meraklı adamını bularak, kütüphane kurmaya başlamalıdır. Kütüphanesizlik ya da derme çatma kütüphane arkadaşları rahatsız etmelidir. Öğrencilere gidecekleri köylerde kütüphane kurma alışkanlığının verilmesi bu anlayışın enstitülere yerleştirilmesine bağlıdır.”¹⁰²

Köy Enstitüsü Kütüphanelerinde halka okuma - yazma öğretme ve en önemlisi okuma alışkanlığı kazandırılmak istenmektedir. Köy Enstitülerinde okuma-yazmaya duyulan ihtiyaç kitabın önemini yükselterek kütüphaneleri, okul içerisinde çekici bir merkez olma durumuna getirmiştir. Kütüphaneler, dönemin kültür politikası doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığının çevirdiği Doğu ve Batı klasikleri, değişik yayınevlerinin, daha çok Varlık ve Remzi gibi yayınevlerinin yayımladıklarını

¹⁰⁰ Okan Koç, “Köy Enstitülerinde Kütüphanenin Yeri”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 6 sayı. 22, 2019, s. 165.

¹⁰¹ Koç, a.g.m., s. 166.

¹⁰² Hakan Anameriç, “Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Çok Partili Döneme Kadar Siyasi Yapı ve Kütüphaneler (1923-1946)”, [Bildiri], 38. ICANAS ((Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15 Ağustos 2009, Ankara.

toplamakta ve bunların yanı sıra Hasan oğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde Köy Enstitüleri isimli bir de dergi çıkarılmıştır.¹⁰³

Köy Enstitülerinde derslikler, laboratuvarlar, kitaplıklar bir arada sıralanır. Bunlar Köy Enstitülerinin ortak birimleri olarak teşkil edilmiştir. Bunlar içerisinde en önem verilen birim ise kütüphanedir. Daha sonraki dönemlerde enstitü kütüphanesi yanında her sınıfta bir kütüphane açılmış ve sınıflarda kitaplık kurulmuştur. Köy Enstitülerinde düzenlenen okuma yöntemiyle kişinin düşünce dünyası gelişir, okuma eylemiyle birlikte doğayı anlama, çevresini tanıma, dünyayı daha iyi anlama, bunların yanı sıra sanatı, zanaatı geliştirme becerileri de gelişmektedir¹⁰⁴. Bu nedenle Köy Enstitülerinde okuyan, okuduğunu anlayan ve doğru bir şekilde ifade edebilen ve aynı zamanda okuma alışkanlığı edinmiş öğretmenlerin eğitimi amaçlanmıştır. Ancak okuyan ve okuduğunu anlayan öğretmen bildiklerini aktarabilir hem de rol model olma açısından iyi bir örnek olabilir.¹⁰⁵

Köy Enstitülerinde “okuma” eyleminin asıl olması üzerinde durulmuştur. Hedef kitlenin yalnız öğrenciler değil, öğretmenlerin de olduğu bir çalışma amaçlanmıştır. Tonguç, bu fikirler doğrultusunda öğretmenin önemi ve işlevini şu sözlerle vurgulamaktadır:

“Gittiğim Enstitülerin çoğunda öğretmenlerde, öğrenciyi tatmin edecek düzeyde kitap okuma hevesi görmedim. Türkçe öğretmenlerinden kimileri bile istenilenden çok az kitap okumaktadır. Bu durum öğretmenin şahsından çok, enstitünün ve öğrencinin zararındadır. Okuma isteği kıt öğretmenlerin çoğunlukta olduğu Enstitü basitleşmekte, durgun ve sıkıcı bir durum göstermektedir... Ne yapıp yapıp öğretmenlere kitap okutma işini başarmanız ve onlarda bu alışkanlığı kökleştirmeniz gerekir... Yapılanların verimli olması için Enstitü öğretmenin, usta öğreticisinin kendi meslek ve işyeriyle ilgili kaynaklarla birlikte yılda en az 24 kitap okumuş olmaları ve aynı okuma zevki ve alışkanlığını öğrencilerine aşılamaları başta gelen görev koşullarından biridir.”¹⁰⁶

Buradan da anlaşılacağı gibi sadece kültür dersleri değil, tarım, zanaat, teknik derslerin öğretmenlerinin de en az 24 kitap okumuş olmalarını istemiştir. O dönemde elde edilen istatistiki veriler, her bir öğretmenin okuduğu kitap sayısının 24 üzerinde

¹⁰³ Hasan S. Keseroğlu, “Köy Enstitülerinde Okuma ve Kütüphane”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 19, Sayı. 1, 2005, s. 36.

¹⁰⁴ Keseroğlu, a.g.m., s. 32-36.

¹⁰⁵ Koç, a.g.m., s. 166.

¹⁰⁶ Keseroğlu, a.g.m., s.33.

olduğu görülmüştür. Bu dönemde Köy Enstitüsü Kütüphanelerinden de çok önemli yazarlar çıkmıştır.¹⁰⁷

Köy Enstitülerinin 1943-1947 döneminde öğretim programlarında okuma saatleri düzenlenmiş, her gün Küme başı öğretmen gözetiminde bir saat kitap, gazete, dergi ve yasalar gibi değişik kaynaklar okunur, özetleri çıkartılır, okunan kitaplardan özet çıkartılır, üzerinde tartışılır, anlaşılamayan yerler Küme başı öğretmene sorulurdu.¹⁰⁸

Enstitülerde kütüphaneye çok önem verilmiştir. Bu kütüphanelerde okutulan klasik eserlerden bir kaçı şöyledir:

Her enstitü kütüphanesi, Hasan Ali Yücel tarafından çevirisi yapılmış dünya klasiklerini bulundurmak zorundaydı. Bunun dışında her bir öğrencinin yılda 25 klasik eser okuma zorunluluğu da getirilmiştir. Kırmızı ve Siyah, Faust, Goriot Baba, Savaş ve Barış, Figaro'nun Düğünü, Benim Üniversitelerim, Vadideki Zambak, Venedik Taciri, Elektro, Teklif, Germinal, Nora ve Şamdancı gibi dünya klasikleri okutulmuştur. Kütüphanelerde sadece kitaplar okutulmuyordu. Kültürün önemli bir diğer unsuru olan tiyatro kaynaklarının okunması ve tiyatro sahnelerinin sergilenmesidir. Kibarlık Budalası, Zoraki Tabip, Bir Yaz Gecesi Rüyası gibi tiyatro yayınlarını sahnelemişlerdir.¹⁰⁹

Köy Enstitülerinde 1939 yılından itibaren çok çeşitli tiyatro eserleri demirbaşlar arasında yerini almıştır. Bunlar; William Shakespeare'den Romeo ve Jüliet ve Henri Beraud'dan Şişko, Selami İzzet Sedes'in Tiyatro'ya Dair ve Necip Fazıl Kısakürek'in Bir Adam Yaratmak, Halit Fahri Ozansoy'un Baykuş gibi tiyatro eserleridir.¹¹⁰

Köy Enstitüsü Kütüphanelerinden ödünç verme politikası doğrultusunda kaynaklar ödünç alınmıştır. Her öğrencinin kütüphaneye üye kaydı yapılarak, kitap alındı fişi verilmiştir. Böylece hem bilgiye erişimin kolaylaştırılması, hem kaynakların kaybolmamasını sağlamak hem de kimin bir yılın sonunda kaç tane kitap okuduğu böylelikle tespit edilecekti. Köy Enstitülerinde yetişmiş aydınların ifadeleri

¹⁰⁷ Keseroğlu, a.g.m., s.33-34.

¹⁰⁸ Keseroğlu, a.g.m., s.35.

¹⁰⁹ Koç, a.g.m., s. 171.

¹¹⁰ Gülşah Eser, *Köy Enstitüleri'nde Bir Öncü: Özgün Arşivi Işığında Göl Köy Enstitüsü*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.245.

doğrultusunda Köy Enstitülerinin kütüphanelerinde 20 bin kadar kitap olduğu, eskiyen, yıpranan kitapların öğrenciler tarafından tamir edildiği, kullanılamaz hale gelen kitapların ise yerine yenileri alınmıştır. Köy Enstitüsü Kütüphaneleri toplumun kültürel gelişmesinde önemli bir gelişmeyi sağlamış ancak 1945 yılından sonra çok partili siyasal hareketliliğin başladığı ve iktidarın değişimiyle birlikte 1954'te öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılmışlardır.

2.3. Üniversite Kütüphaneleri

Kültürel hedeflerin istenilen şekilde gerçekleştirilebilmesi bir başka deyişle kültür politikalarının yaşama geçirilebilmesi ancak kültür kurumlarının varlığıyla mümkün kılınabilecektir. Kültür ve kütüphane arasındaki bağı ortaya koyan değerlendirmelerde kültürün “insanın yetiştirilmesi ve eğitilmesi” şeklindeki yaklaşımların ön planda olduğu gerçeğidir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda düşünüldüğünde, kültür insanın eğitilmesini içinde barındırmaktadır. Ayrıca kültürün tanımında bilinen şey, eğitimin bilgiyle sürdürüldüğü ve özünde bir bilgilenme işi ve bilgilendirme sürecinin olduğu gerçeğidir. Birey ve toplum olarak gelişmenin sağlanabilmesi için gereksinim duyulan kayıtlı bilgileri bünyesinde bulunduran kurumlar kütüphanelerdir. Bu yönüyle bakıldığında kütüphane, kültürel fonksiyonunu, kültürü oluşturan insanın öncelikle aklını ve ruhunu bilgiyle doldurması ve daha verimli hale gelmesini sağlayarak yerine getirdiğidir.¹¹¹

Bu kapsamda kütüphane kültür ilişkisini ortaya koyarken üniversite düzeyinde ele alındığında başta üniversite kurumunun varlığına, üstlendiği işlevlere ve sorumluluklarına değinmek gerekmektedir. Üniversite kültür aktarımında kültür kurumlarının başında gelmektedir. Üniversiteler, eğitim-öğretimin yapıldığı yerler olmakla birlikte insan kaynağını en üst seviyede yetiştiren bir taraftan da bilim, teknoloji alanlarında da hizmetler üreten ve yürüten kurumlardır.

İsmet İnönü, kültürel gelişmenin tüm yurttan ve tüm kademelerde gelişmesi için eğitimin yaygınlaştırılması, yeni eğitim modellerinin uygulanması gerektiği üzerinde

¹¹¹ Esin Sultan Oğuz, *Türkiye’de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler 1923-1980*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s.43.

durmuştur. Bu anlamda İnönü'nün eğitiminin hedefi, geleceğin toplumunu yeniden kurmak, milli değerleri korumak, yaymak ve ulusu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkartmaktır. Bunu yaparken her bireyin ilgisi ve kapasitesine göre eğitim vermektir. Toplumda demokrasiyi sağlamaya yönelik olarak eğitimin üreten, sorgulayan ve kendi çabası ve gücüyle ayakta durabilen fertleri yetiştirmesi düşüncesine sahiptir.¹¹²

Bu anlayış doğrultusunda bir ülkenin bilimsel gelişme düzeyini arttıran ve araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürüten kuruluşlardan biri üniversitelerdir. Bilim adamları, araştırmacıların ve öğrencilerin doğruyu arama, yeni bilgilere ulaşma yöntemi ve bilgi düzeyini artırma politikası bağlamında meydana getirdikleri bir camia olan üniversiteler; araştırma yöntemiyle hayatı anlamaya çalışır ve edinilen bilgilerle ileri kültürü her kuşağa naklederek, toplumların ilerlemesinde önemli görev ve sorumluluk üstlenir.¹¹³

Bu anlamda Çakın, üniversitelerin amaçlarını dört şekilde ele almayı uygun bularak:

“Teknik ve bilimsel bilgi düzeyini geliştirmek, toplumun gereksinim duyduğu alanlarda yüksek düzeyde kalifiye eleman yetiştirmek, öğrencilerin entelektüel gücünü ve kültürünü artırarak onların özgür düşünceli, araştırmacı ve yaratıcı niteliklere sahip kişiler olarak yetişmesini sağlamak ve nihayet hizmetinde bulunduğu toplumun ortak kültür standardını yükseltmek...” olarak genel anlamda dört basamak şeklinde ele almaktadır.¹¹⁴

Bu bağlamda üniversiteler, ülkelerin iktisadi, kültürel ve toplumsal ilerleme ile ait olan hedeflerine ulaşabilmeleri için lazım olan en üst seviyede insan yetiştiren eğitim ve kültür kurumları olarak kabul görürler. Belirlenen amaçlar doğrultusunda üniversitelerin üstlendikleri görevleri en iyi şekilde yerine getirebilmeleri ise güçlü kütüphanelerinin varlığına bağlıdır.¹¹⁵

Üniversiteler, eğitim kurumunun en üst düzey kurumu olarak, gerçeğin araştırılması, bilginin genişletilmesi, toplumsal sorunların çözümü, özgür düşüncenin geliştiği ve eğitimin zenginleştirildiği kurumlar olmaları nedeniyle üniversitelerin bu

¹¹² Erdal Toprakçı ve Gözde Yılmaz, “İsmet İnönü'nün Eğitim Felsefesi (Konuşmaları ve Yazdıkları Işığında Nitel Bir Analiz)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2015, s.162.

¹¹³ Mehmet Toplu, “Üniversite Kütüphanelerinin Bilimsel Araştırmadaki İşlevi ve Türkiye Gerçeği (1)”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 6, Sayı. 1, 1992, s. 22.

¹¹⁴ Nazlı Alkan, “Üniversite Kütüphaneleri ve Ulusal Bilgi Politikası”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 11, Sayı. 3, 1997, s. 234.

¹¹⁵ Alkan, a.g.m., s.233.

işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesinde kütüphaneye olan ihtiyaç, kütüphanelerin üniversitenin işlevlerini yerine getirecek ve sık sık başvurulması gereken merkezi birimleri haline gelmesindedir. Ayrıca üniversitelerin dünyadaki bilimsel çalışmaları yakından takip edebilmesi, dünyayla rekabet edebilecek bilimsel bilginin üretilmesinde, öğrenci ve hocaların bilgiye gereksinimlerini karşılanmasında, üniversitenin hafızası durumunda olan kütüphaneler aracılığıyla gerçekleşebilmektedir.¹¹⁶

Türkiye’de araştırma ve üniversite kütüphanelerini değerlendirilirken tabii buldukları organizasyonların gelişiminden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Üniversiteler elde edilen bilgilerle eğitim ve öğretimi devam ettirirken, bir yandan da yeni araştırma ve yeni çalışma sahaları yaratmaya çalışırlar. Türkiye’de üniversite düzeyinde eğitim cumhuriyetten önce medreseler tarafından devam ettirilirken, cumhuriyetten sonra yapılan çalışmalar ve düzenlemelerle yükseköğretim modern bir nitelik elde etmiştir. Üniversitelerin ana görevlerinin en başında araştırma ve eğitim-öğretim çalışmaları gelmektedir. Bu görevlerin icra edilmesi ise o zamana kadar üretilmiş bilgilerin toplanması, düzenlenmesi ve hizmete sunulmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde üniversite kütüphanelerine önemli görevler düşmektedir. Modern anlamda bir üniversite kütüphanesiz olarak düşünülemez. Bu kütüphanelerin doğru ve verimli bir şekilde hizmet verebilmeleri için dermelerinin güncel olmasıyla birlikte bilimsel ve teknolojik eserleri de bünyesinde bulundurmaları gerekmektedir. Ayrıca iyi hizmet için yayınlar tek başına yeterli değildir. Kütüphanecilik hizmetlerinin daha rasyonel verilebilmesi için bu alanda yetişmiş personel bulundurulması, yeterli bütçe ile desteklenmesi gerekmektedir.¹¹⁷

İnönü, üniversite özerkliğine vurgu yaparak, bireylerin buralarda araştırma faaliyetleri, bilim yapma ve herkesin fikrini özgürce söyleyebileceği bir ortamın gerekliliği üzerinde durmuş ve bu yönde 1946 üniversite reformunu gerçekleştirmişti¹¹⁸. Bilhassa 1945’ten sonra çok partili hayata intikal etmekle birlikte demokratikleşme meselelerine olan alaka giderek yükselmiş, eğitimde demokrasi ve

¹¹⁶ Toplu, a.g.m., s.22.

¹¹⁷ Doğan Atılgan, “Türkiye’de Üniversite Kütüphanelerinin Tarihi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 22, Sayı. 4, 2008, s. 16-17.

¹¹⁸ Doğan Atılgan, “Türkiye’de Kütüphaneciliğin Gelişimi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 9, Sayı. 1, 1995, s. 13.

bağımsız düşüncenin hâkim olmasını sağlamak için hükümet programlarında da bu konulara yer verilmiştir. Bu gelişmenin eğitime yansımaları olarak 1939-1950 döneminde yükseköğretim öğrenci ve öğretim üyesi sayısı ve okul sayıları yönünden de bir ilerleme sağlandığı açıkça görülmüştür. 1939 yılında 19 adet olan fakülte ve okul sayısı 34'e yükselmiş, öğretim üyesi sayısı 837'den 1852 kişiye, öğrenci sayısı ise 9384'ten 25.091 kişiye ulaşmıştır. Okulu bulunan nüfus oranı içinde bu oran yine de çok düşük seviyede kalmıştır.¹¹⁹

1946'da ise Türkiye'de toplamda 28 üniversite, fakülte, seminer kütüphanesi ve 10 yüksekokul kütüphanesi mevcuttur. Bu veriler içinde 18. Yüzyıldan bugüne kadar devam etmiş kütüphaneler de mevcuttur.¹²⁰ Mevcut kütüphanelerin durumunun tespitinin yapılması, kütüphane, kütüphane hizmetleri ve kütüphanecilik mesleğinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir olması açısından önemlidir. Bu anlayış doğrultusunda kütüphane ve kütüphanecilik mesleğinin durumuna yönelik yapılan tespitlerden bahsetmekte fayda vardır.

1946 yılından önceki yıllarda Türkiye'de kütüphane uzmanı olarak iki yabancı uzman çalıştırılmıştır. Biri o dönemlerde Viyana Milli Kütüphanesi Umum Müdürü Dr. Joseph Stummvoll, Ankara'da iki yıl kalarak Yüksek Ziraat Enstitüsü (günümüzde Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi) kütüphanesini kurmuş ve kütüphane ve kütüphane hizmetlerinin modern anlamda hizmet verebilmesi için mesleki kurslar tertiplemiştir. Kütüphaneciliği gelecek adına bir meslek olarak görmeyen kursiyerlerin kütüphane hizmetlerinde çalışmamaları bu alandaki hizmetlere bir fayda sağlamamıştır. Kütüphane uzmanı olarak getirilen bir diğer yabancı kişi ise Dr. Gottschalk'tır. Gerçek bir kütüphane uzmanı olmadığı için kendisinden bu alandaki hizmetler için pek istifade edilememiş ancak yabancı memleketlere kitap siparişlerini yapma hususunda biraz faydalanılabilmıştır. 1945-1946'lı yıllarda Türkiye'deki kütüphanelerde hademeler dâhil olmak üzere ancak 600 kadar memur ve hizmetli personel çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Bunların içinde lisans mezunu yaklaşık 10 kadardır. Bunlarda ilk fırsatta tahsilleriyle daha iyi kazanç ve gelecek

¹¹⁹ Meşeci ve Batır, a.g.m., s. 45.

¹²⁰ Hakan Anameriç ve Fatih Rukancı, "Belgelerle Türk Kütüphanecilik Tarihi (1938-1960): Retrospektif Bir Değerlendirme (I)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 21, Sayı. 1, 2017, s. 55.

vadeden bir işe geçme fırsatı gözlemektedirler.¹²¹ Kütüphane ve kütüphane hizmetleri çeşitli bakımlardan yetersiz ve ihtiyaca cevap verememektedir.

Kütüphaneler arasında çeşitli yönlerden en iyi durumda olanlar üniversitelerin ve yüksekokulların kütüphaneleriydi. Bu kütüphaneler arasında en iyisi İstanbul Üniversitesi'nin Merkez Kütüphanesidir. Bu kütüphanede bulunan koleksiyonlar mahiyeti bakımında bir şarkiyat kütüphanesi karakteri taşımaktaydı. İyi durumda olmayan binası, yetersiz bütçesi, personel açısından da yetersiz ve uzman personelin olmayışı, zengin olmayan kitap koleksiyonu, merkezi bir kütüphaneye bağlı olmayan ve birbirinden bağımsız anormal şekilde teşekkül etmiş fakülte, enstitü ve seminer kütüphaneleri ile yeterli düzeyde hizmet verecek kapasiteleri yoktu. Ankara'daki üniversite kütüphaneleri de İstanbul'daki üniversite kütüphanelerinden farksızdı.¹²² Bu koşullarda kütüphanelerin verimli bir şekilde hizmet sunması zor görünmektedir. Üniversite kütüphanelerinin zengin bütçe, derme, iyi yetiştirilmiş personel ile desteklenmesi anlayışı ile kütüphane ve kütüphane hizmetlerinin doğru ve verimli bir şekilde yerine getirileceği, hizmetlerin işlerlik kazanacağı ve ihtiyaçlara cevap verecek niteliğe kavuşması sağlanmış olacaktır.

1938-1955 yılları arasındaki dönem gözden geçirilince, bilhassa İstanbul'da devlete devredilmiş kütüphanelerin çoğunda ve yeni tesis edilen üniversite kütüphanelerinde eleman sayısının düşük olması sebebiyle yabancı uzmanların görevlendirildiği ve sürekli görev uzatmaların yapıldığı görülmektedir. Bu olumsuz durumun önüne geçilmesi, kütüphane kurumu ve kütüphane hizmetlerinin ileriye dönük iyi hizmetler sunacak şekilde yeniden inşa edilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması ve gerekli eğitim programlarının hazırlanması şart olmuştur. Ayrıca kütüphanelerin halka hizmet verecek nitelikte eğitim kurumlarına dönüşmeleri ve kütüphaneciliğin modern anlamda bir meslek olarak üniversite düzeyinde değerlendirilmesi fikri gündeme taşınmıştır. 1-5 Mayıs 1939 tarihinde gerçekleştirilen I. Türk Neşriyat Kongresi'nde, yabancı dildeki kitap çevirilerinin yapılması, öğrenci, genç ve büyükler için okul kitaplarının içeriklerinin tespit edilmesi ve tüm vatandaşların bu kaynaklardan faydalanması, özellikle bunun uygulanabilmesi için

¹²¹ Adnan Ötügen, *Kütüphaneciliğimiz için: Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu ve Türkiye'de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 1979, s. 6-8.

¹²² Ötügen, a.g.e., s.10-11.

kütüphanelerin arttırılması ve yaygınlaştırılması için çalışmaların yapılmasının zorunluluk arz ettiği düşüncesi ortaya çıkmıştır.

Üniversite kütüphanelerinin tercüme meselesiyle ilgili Maarif Vekâletinin 1939'da gerçekleştirdiği Neşriyat Kongresi'nde "Klasikler ve Tercüme" adlı başlık altında da konuyla ilgili şunlara değinilmektedir; Üniversite kütüphanelerindeki en önemli meselenin tercüme meselesi olduğu, bunun için dilimize çevrilecek olan eserlerin önce yıllara göre ayıracak bir plana göre tespit edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu yayınlar arasında konu açısından birbiriyle ilgili yayınlar arasında bir işbölümünün yapılmasının gerekliliği üzerine bir madde eklenmiştir.¹²³ Bunun yanı sıra 17-23 Temmuz 1939 tarihinde gerçekleştirilen I. Maarif Şurası'nda; Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müfettişi Aziz Berker, kütüphaneciliğin halkın eğitilmesinde önemli bir araç olduğunu ve itibarlı mesleklerden biri olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda daha önce kurslar düzenlenmişti. 1942 yılına gelince Adnan Ötügen ve Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dekan Vekili Prof. Dr. Mehmet Emin Erişirgil, kütüphanecilik bölümünün kurulmasına zemin hazırlayacak olan III. Dönem Kütüphanecilik Kurslarını başlatmışlardır. Bu kurs diğer kurslardan farklı olarak hem bilimsel hem de çok kapsamlı bir ders programını içinde bulundurmaktadır.¹²⁴

¹²³ Halide Edip, "Klasikler ve Tercüme: Neşriyat Kongresi Münasebetiyle", *Akşam* (4 Mayıs 1939), s. 5.

¹²⁴ Anameriç ve Rukancı, a.g.m., s.52-53.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE MODERN ANLAMDA KÜTÜPHANECİLİĞİN GELİŞİMİ (1938-1950)

3.1. Meslek Olarak Kütüphanecilik

Kütüphaneler toplumların eğitilmesinde, kültürlenmesinde ve bilginin toplumsallaştırılmasında önemli bir işlevi üstlenirler. Dolayısıyla kütüphaneler insanların bilgi ihtiyacını gidermede, okuma alışkanlığının geliştirilmesinde, bilimsel araştırmalara destek olmada, var olan bilgi kaynaklarının gelecek nesillere ulaştırılmasında ve böylece bilginin kullanılarak toplumsallaştırılmasında aracı kurumlar olarak önemli bir görevi yerine getirirler. Kütüphaneler tarihi süreç içerisinde çok farklı topluluklara faydalı olmaya çalışmış ve bu tarihi süreç içerisinde devletlerin ve iktidarların içerisinde buldukları sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarından etkilenmişlerdir. Bu bağlamda düşünüldüğünde kütüphaneler siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel politikalarından etkilenen kurumlar olarak iktidarların iletişim aracı olarak da kullanılmışlardır.¹²⁵

Türkiye’de kütüphaneler Osmanlılardan bu zamana kadar çok değişik yönetim biçimlerinin egemenliğinde ömrünü daima sürdürmüştür. O devirlerde kütüphanecilik anlayışında hizmet değil kaynakların saklanıp korunması ön planda tutulmuştur. O dönemlerde kütüphaneciler sadece kitapları koruyan birer bekçi konumundaydı. Kütüphaneci kitapların kaybolmamasını sağlayıp ve biraz da böceklerin tahribatından koruyabiliyorsa görevini tam anlamıyla yapmış sayılırdı.¹²⁶ Bu düşünce doğrultusunda Osman Ersoy kütüphanecilik mesleğine yönelik algının artık değişmesi gerektiği yönündeki düşüncesini genel olarak şöyle ifade etmektedir: Kütüphanecinin işini artık meslek olarak adlandırması gerekir. Modern kütüphanecilerin artık kötümser olmadığını tam aksine toplumun eğitim ve öğretim yükünü üzerine almış ön safta bulunan, iyimser, girişken kimseler olup, öğretmen ve vaizlerle aynı amaçları güden aynı statüde görülmesi gereken kimseler olduğu bilinmelidir. Artık dinleyenin az,

¹²⁵ Anameriç, a.g.e., s. 48.

¹²⁶ Doğan Atılğan, “Eğitim ve Kütüphane”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 5, Sayı. 2, 1991, s. 70-71.

okuyanın çok olduğu, dünyayı yönetenlerin kürsülerden daha çok matbuaları kullandıkları bir gerçektir. Okunacak eserlerin iyi ve en ucuz şekilde temin etmenin tek yolu kütüphanelerin ödünç verme servisleridir. İnsanlar üzerinde en çok tesir bırakan Őeylerin başında basılmış eserler olduğu hususu herkes tarafından bilinmektedir. Bu etkiyi daha fazla geniŐletmek ve geliştirmek hiç Őüphesiz ki kütüphaneler yoluyla mümkün hale gelecektir.¹²⁷

Kütüphaneler büyük itibarı olan kurumlardır. Onların paha biçilmez değerleri üzerinde çok Şeyler söylenmiŐ ve yazılmıştır. Yaygın kanaate göre kütüphaneci, sadece kitapları muhafaza eden biriydi. Modern davranış kütüphanecilerden daha fazla Şeyler beklemektedir. Günümüzde artık kitapları sıralamak, korumak ve kaybetmemek iş olarak görülmemektedir. Kütüphanecinin aranılan bir eseri kolayca bulup kullanıcıya vermesi, istenilen bir konuda kütüphanede koleksiyonlarında en iyi eserlerin hangileri olduğu hakkında bilgi vermesi kullanıcıları bu yönde aydınlatması da yeterli değildir. Bunlar gerekli olup karŐılanması gerekli olan hizmetlerdir. Modern k t phaneciden istenilen bunlar değildir. Kütüphaneci hizmetinde bulunduğu toplumun isteklerini en iyi karşılayacak Şekilde en iyi konularda en değerli eserleri imk nlar  l t t nde kütüphanesinde bulundurmaya gayret etmelidir. Okuyucularına okuma isteği yaratmalı, onların en doğru Şekilde y nlendirilebilmelerini sağlayarak okuyacak eserleri en iyi Şekilde nasıl Őe meleri gerektiğini öğretmelidir. Kütüphaneci mesleğinin uzmanı ve mesleğini severek yapan biriyse en kısa zamanda hizmet ettiği bütün topluma okuma alışkanlığını aŐılayacaktır.¹²⁸

Kütüphaneciler hizmet verirken öncelikle hizmet verdikleri grupları iyi analiz edip onların ilgi alanlarını doğru tespit etmeli ve ihtiyaçlarına göre hizmet vermelidirler. Kütüphaneler amaç, görev ve yerine getirdiği hizmet türü yönünden çeşitli sınıflara ayrılırsalar dahi yerine getirdikleri iŐlevler arasında en baŐtaki görevleri arasında kaynakları muhafaza etme, araştırma, eğitim ve boŐ vakitleri değerlendirme gelmektedir. Hangi kütüphane türünde olursa olsun tüm kütüphane türlerinde bu görevler değişik Őekillerde ele alınmakla birlikte tüm kütüphanelerin birleŐtikleri temel amaç Őudur: Kütüphaneler hizmet verdikleri sınıfın ya da toplumun kültür ve eğitim

¹²⁷ Osman Ersoy, “Meslek Olarak Kütüphanecilik”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt. 7, Sayı. 3-4, 1958, s. 1.

¹²⁸ Ersoy, a.g.m., s. 2.

seviyesini yükseltmek, ihtiyaç duydukları bilgiyi en iyi en doğru ve en verimli şekilde sunmaktır. Kütüphanecilerin kaliteli hizmet verebilmeleri, kütüphanecilerin alanında söz sahibi olmaları ve kütüphaneciliğin ilerlemesinde daha etkili olmaları için kütüphaneciliğin bir bilim dalı ve meslek olarak tanınması gerekmektedir.¹²⁹ Kütüphaneler bulunduğu dönemlerin şartlarından diğer mesleklerde olduğu gibi etkilenen ve şartlara göre şekillenen kurumlar olarak varlığını sürdürmüştür. Kütüphanelerin ve kütüphanecilik mesleğinin gelişen yeni ihtiyaçlara cevap verebilmesi ve varlığını koruyabilmesi için kütüphanecilik mesleğinin modern anlamda ele alınması, yeni metotlarla ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Matbaanın icadından önce fikirler yazma eserlerde toplandığı için eski kütüphaneler yazma eserlere dayanmaktaydı. Bu dönemlerde okuma yazma çok az olduğundan dolayı yazma eserlerden ve yazma eserleri bünyesinde bulunduran kütüphanelerden faydalanan kişi sayısı da azdı. Matbaanın icadından sonra yazma eserler devri son bulmuş, özellikle matbaacılık tekniğinin daha sonraki dönemlerde ilerlemesi ve ilköğretimin zorunlu kabul edilmesi ile kütüphanecilik alanında yepyeni bir devir açılmıştır. Modern baskı makineleri sayesinde çok hızlı bir şekilde kitap basma imkânı elde edildiği için çok kısa sürede basma eserlerde çok artış olduğundan maliyet fiyatları düşmüş ve satış imkânlarının artmasıyla birlikte kitap fiyatları da önemli ölçüde düşmüştür. İlköğretimin zorunlu kabul edilmesi ve öğretim ve ilmin artık belli bir sınıfa mahsus aristokratik bir imtiyaz olmaktan çıkarak herkese açık olması, kültür sahasında vatandaşlara da imkân sunulması ile birlikte eskiyle mukayese edilemeyecek kadar büyük bir okuyucu kitlesini meydana getirmiştir. Bu okuyucu kitlesi içinde sadece vakit geçirmek ve kitap okumak için gelenlerin olduğu gibi değişik alanlarda araştırmalar yapan veya mesleği ile ilgili bilgiler elde etmek isteyenlerin de bulunduğu kişiler vardır. Şu halde modern kütüphaneciliğin en temel sorunun ne olduğu ortaya çıkmıştır. Yerli ve yabancı kaynakların çok büyük miktarlarda arttığı, okuyucuların çeşitli ihtiyaçlarının mevcut bulunması kütüphanelerin ellerindeki imkânlarla bu okuyucuların kitap ihtiyaçlarını nasıl karşılayabilecekleri değişik alanlarda araştırma yapmak isteyenlerin aranan kitapları, sayısı milyonları aşan kitaplar arasından en hızlı en kolay nasıl bulup okuyucuların

¹²⁹ Atılğan, a.g.m., s. 70.

istifadesine sunacakları büyük bir problem olarak ortada durmaktadır. Bu büyük problemi ancak modern kütüphanecilik anlayışıyla yani işbölümüne, fonksiyon ayrılığına ve koordinasyona dayanan modern kütüphanecilik halletmeye çalışmaktadır.¹³⁰

Yazma eserlerden meydana getirilmiş eski kütüphanelerin, işbölümü ve koordinasyona dayanan yeni kütüphanelerin halini alması Avrupa'da hiç kolay olmamış, büyük çabalarla verilen emekler ve hizmetler neticesinde gerçekleşebilmiştir. Türkiye gibi modern kütüphaneciliğe geçiş sürecinde daha yeni olan ve yazma eserler kütüphaneciliğinden basma eserler kütüphaneciliğine geçiş safhasında, kütüphaneleri ve kütüphaneciliği organize ederken, Türkiye'den bu konuda daha eski ve daha tecrübeli olan Avrupa kütüphanelerinin geçirmiş olduğu tecrübelerden istifade edilmesi gerekmektedir. Türkiye'de bugünün ve yarının kütüphane ihtiyacını en iyi şartlarda karşılayacak iş bölümü ve işbirliğine dayanan planlı modern kütüphanecilik anlayışını tatbik edilmesi gerekmektedir.¹³¹

Türkiye'de kütüphaneciliğin bir bilim ve iyi bir meslek olarak değerlendirilmediği, herkesin bildiğini sandığı teknik bir iş ve bir meslek kuramı olarak değerlendirilmektedir. Kütüphaneyi en çok seven ve en çok kullananların bile kütüphane kavramının ve tekniklerinin durmadan değiştiğini, koşullara göre biçimlendiğini, batı ya da doğuda görülmüş birkaç örneğin, her zaman en son örnekler olamayacağını bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Türkiye'deki Kütüphanecilik Bölümü öğrencilerinin de bu meslek hakkında pek bir bilgiye sahip olmadıkları bilinmektedir. Kütüphanelerde hangi sınıflandırma sisteminin kullanılacağı, kütüphanenin koleksiyonlarının boyutları ve içerikleriyle birlikte tanımak, okuyucu kitlesinin kimler olduğu ve okuyucu gereksinimleri göz önünde bulundurularak karar verilmektedir. Oysaki Kütüphanecilik Bölümü öğrencilerinin, kütüphanecilik öğreniminin sandığı gibi bir iş olmadığı, ellerine her kapıya uyan anahtarlar sunamayacağını bilmelidirler. Bu meslek için bölüm öğrencilerine, "incele, araştır, öğren, karar ver" denilmektedir.¹³² Kütüphanecilik mesleğinin gelişmesi ve daha iyi

¹³⁰ Yaşar Karayalçın, "Kütüphanelerimize Umumi Bir Bakış", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 1, Sayı. 1, 1953, s. 4.

¹³¹ Karayalçın, a.g.m., s. 4-5.

¹³² Jale Baysal, "Kütüphanecilik Bilimi", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 25, Sayı. 3, 1976, s. 163.

hizmetler sunabilmesi için bu mesleğin öncelikle modern anlamda anlaşılması ve meslek olarak bilinirlik düzeyinin artırılması gerekmektedir. Bu düşünceler doğrultusunda Türkiye’de kütüphaneciliğin modern anlamda gelişimi ilk kez cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalarla başladığını söylemek yanlış olmaz.

Türk kültür yaşamında itibarı olan kütüphanelerin Osmanlı Devleti döneminde çeşitli vakıfların yönetiminde Evkaf Nezareti’nin 1826 yılında kuruluşuna dek varlığını asırlarca sürdürdüğü görülmektedir. Vakıfların kendine mahsus hükümleri doğrultusunda idare edilen ve hizmet veren kütüphaneler 1869 yılında Maarif Nezareti’nin inşası ve “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nin yürürlüğe girmesiyle devletin kontrolüne alınmıştır. 1884 yılında da Devlet tarafından açılan Beyazıt Devlet Kütüphanesi ilk kütüphane olarak faaliyete geçmiştir.¹³³ 1908 yılında ise II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Türk düşünce hayatı meseleleri arasında, kütüphane mevzuları da ele alınmış dönemin Mısır Nazırlar Meclisi ikinci katibi Ahmet Zeki Bey’den İstanbul kütüphaneleri hakkında bir rapor hazırlaması istenmiştir. Ahmet Zeki Bey’in hazırladığı raporda İstanbul’da birbirinden uzak yerlerde ve birbirinden bağımsız şekilde inşa edilmiş 40’tan fazla kütüphane olduğu bilgisi verilmiştir. Çok kötü koşullarda saklanan kitaplar düzensiz bir şekilde yığınlar halinde durmaktadır. Kitapların çoğu yırtık, böcekler tarafından tahrip edilmiş, çoğu da ışığa ve neme maruz kalmış bir durumdadır. Hazırlanan fihristler ise gelişmiş ve eksik bilgilerle hazırlanmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı kitaplara ulaşmak ve onlardan faydalanmak çok zor bir hal almıştır. Türk kütüphaneciliği de Cumhuriyet dönemine bu kötü koşullar içinde ulaşmıştır.¹³⁴

Atatürk, modern bir devletin inşasında gözlem ve deneye dayanan bir eğitim sisteminin uygulanmasını ve halkın ancak bu şekilde eğitimden yararlanılabileceğini öngörmüştür. Atatürk, eğitim sistemi içinde kütüphanelerin önemini açıklamaya yönelik olarak 1 Mart 1923’te Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış gününde şöyle bir açıklama yapmıştır. “*Ameli ve şâmil bir maarif için hudud-u vatanın merkez-i mühimmesinde asrî kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar,*

¹³³ Atılğan, a.g.m., s.11.

¹³⁴ Leman Şenalp, “Atatürk Döneminde Eğitim Sisteminde Kütüphanelerin Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 21, 1991, s. 509.

darülmesaier, müzeler ve sanayi-i nefise meşherleri tesisi lâzım olduğu gibi, bilhassa... memleketin matbaalarla teşhizi icabetmektedir."¹³⁵

1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra her alanda olduğu gibi başlatılan yenileşme hareketleri kütüphanecilik alanında da kendini göstermiştir. Bu alanda yapılan çalışmalardan biri 1924 yılında faaliyete konulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği vakıflara ait tüm kütüphaneler Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve denetimleri ise Kütüphaneler Müdürlüğüne devredilmiştir. Kütüphanelerin yönetimlerinin Kütüphaneler Müdürlüğüne devredilmesiyle birlikte kütüphaneciliğin çağdaş anlamda ele alınması fikri ortaya çıkmıştır. Bu yeni düşünce tarzı kütüphanelerin bilimsel anlamda ele alınmasına, kütüphanecilik hizmetlerinin de daha rasyonel bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir.¹³⁶

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) ile vakıflara ait olan kütüphaneler devletin kontrolüne geçtikten sonra kütüphaneler kurumsal bir yapı kazanmıştır. 30 Kasım 1925'te çıkartılan 671 Nolu yasa ile de tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, bunların bünyesinde bulunan kitaplar genel kütüphanelere devredilmiştir. Aynı yıl içinde Atatürk'ün direktifiyle Yıldız Sarayı Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne devredilmiştir.¹³⁷ Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bünyelerinde bulunan değerli kitaplar korunmaya alınıp sonraki yıllarda açılan Halkevleri bünyesinde olmak kaydıyla kütüphane yapımına elverişli bulunan cami ve tekke binaları kütüphaneye dönüştürülmüştür. Atatürk döneminde genel olarak yazma ve nadir eserlerin korunmaya alındığı ve sınıflandırma çalışmalarının yapıldığı bir dönem olmuştur.¹³⁸

Osmanlı Dönemi'nde medrese, cami, tekke ve zaviye gibi yerlerin bünyesinde bulunan el yazması değerlerin envanterleri tutulmamış ve buralarda bulunan değerli eserlerin çoğu yurt dışına kaçırılmış ve birçoğu da sahaflar tarafından para karşılığında yabancılara özellikle Avrupalı ve Amerikalılara satılmıştır. Atatürk döneminden itibaren değerli eserlerin yurt dışına kaçırılmasını önlemek ve denetim altına almak maksadıyla bir takım düzenlemeler yapılarak bu değerli eserlerin belirli kütüphanelerde toplanması

¹³⁵ Şenalp, a.g.m., s. 509.

¹³⁶ Atılğan, a.g.m., s.11.

¹³⁷ Şenalp, a.g.m., s. 510.

¹³⁸ Müşerref Avcı, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 89.

sağlanmıştır. Bu çalışmalar neticesinde 1927 yılından itibaren çeşitli vakıf, medrese, tekke ve zaviyelerde bulunan kitaplar Maarif Vekaletine bağlı kütüphanelere devredilmiştir. Ayrıca Osmanlı'dan kalma İstanbul kütüphaneleri de günümüzde var olan Süleymaniye Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi olmak üzere bu üç büyük kütüphane çevresinde örgütlenmiştir. Bunların yanı sıra yazma eserlerin aktarıldığı ve günümüzde bulunduğu kütüphaneler şunlardır: Milli Kütüphane, İzmir Milli Kütüphanesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'dir.¹³⁹

Atatürk Dönemi'nde Türk Kütüphaneciliği bakımından önemli bir atılım "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" (Harf/Yazı Devrimi) olmuştur. Harf Devrimi'nin en önemli amacı, okuma yazmayı kolaylaştıracak bir alfabenin saptanması ve böylece modernleşme kapsamında yürütülecek faaliyetlerde yaklaşık %90'ı okuma-yazma bilmeyen halkı en kısa sürede okur-yazar yapmaktır. Harf Devrimi neticesinde kitap basımında çok artışlar yaşanmış ve 1729 yılından 1928 yılına kadar geçen yaklaşık 200 yıllık süreçte basılan kitap sayısı 30-40 bin arasındayken 1928 ile 1938 arasında geçen 10 yıllık sürede ise basılan kitap sayısı 16.063'tür.¹⁴⁰ Atatürk döneminde yapılan çalışmalar kapsamında çok önemli kütüphaneler de kurulmuştur. Ankara Yüksek Ziraat Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Türk Ocakları Kütüphanesi, Halkevleri Kütüphaneleri bu dönemde kurulmuş önemli kütüphanelerdir.¹⁴¹

Genel olarak Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çağdaşlaşma faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir süreçte toplumsal ve sosyal kurum olarak kütüphanelere olan bakış açısı ve kütüphanelere yönelik yapılan düzenleme faaliyetleriyle çalışmalar devam etmiştir. Bu çalışmalar genel itibarıyla şu konularda olmuştur. Kütüphaneler için arazi ve bina tahsisleri, kütüphanelerin nakil ve devir işlemleri, yeni kütüphane binalarının yapımı, zarar görmüş binaların ve yayınların onarımı gibi faaliyetlerdir.¹⁴² Yapılan bu çalışmalar neticesinde Atatürk döneminde kütüphane ve kütüphanecilik mesleğinin gelişimi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde kütüphanecilik mesleğinin

¹³⁹ Avcı, a.g.t., s. 90.

¹⁴⁰ Avcı, a.g.t., s. 96.

¹⁴¹ Avcı, a.g.t., 172-192.

¹⁴² Hakan Anameriç, "Belgelerle Atatürk ve Kütüphaneler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 24, Sayı. 71, 2008, s. 494.

sorunları daha çok yurt dışından davet edilen yabancı uzmanların ortaya koyduğu raporlar doğrultusunda ortaya konulmuştur.

Atatürk döneminde ABD'den 1924 yılında davet edilen eğitimci John Dewey, 1925 yılında "Türkiye'de Eğitim" üzerine bir rapor hazırlamıştır.¹⁴³ 1925 yılında hazırlanan iki ayrı rapor olarak Maarif Vekâleti Mecmuasında 1939 yılında tek bir rapor halinde basılmıştır. Dewey, bu 30 sayfalık raporunda kütüphaneler konusunu, seyyar kütüphanelerin tesisi, bu kütüphanelerde mesleki bilgiye haiz memurların yetiştirilmesi ve kütüphanecilik faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. Dewey yaptığı araştırmalar sonucunda okul çağındaki çocukların evlerinde okuyabilecekleri kitaplar bulunmadığını, bu konuda Vekâlet'in çocukların ilgisini çekebilecek konulardan seçilen eserlerden oluşan 25 veya 50 kitaplık kütüphane sandıkları oluşturarak okullara birkaç aylığına ödünç verilmesini tavsiye etmiştir. Böylece çocukların eve götürebilecekleri kitaplardan anne ve babalarının da faydalanabileceği ve halk arasında iyi kitap okuma alışkanlığının da artacağına işaret etmiştir. Bu raporda Dewey, kütüphanelerin genel durumu hakkında bilgi verirken en çok okul kütüphaneleri üzerinde durmuş ve okul kütüphanelerinin önemi vurgulanmıştır.¹⁴⁴

Bir başka rapor da yine aynı yıl Türkiye kütüphanelerinin organizasyonu hakkında yayınlanan Celal Esat Arseven'in "Notlar ve Kütüphanelere Dair Usul-ü Tasnif" isimli eser bu alanda yazılmış önemli bir kaynaktır.¹⁴⁵ 1925 yılında Milli Eğitim Bakanlığı kütüphaneler müfettişi olan Hamit Zübeyir Koşay tarafından da "Kütüphanelere Dair" adlı bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor kütüphanelerin dermelerini inceleme üzerine ortaya konulmuştur. Yine bu eserin son bölümüne gezici kütüphanelerle alakalı bir yönetmelik koyarak konunun önemini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁴⁶ Koşay yine aynı yıl Macar kütüphanecisi Paul Goyas'tan Ahmet Savfet'e çevirttiği "Halk Kütüphanelerinin Suret-i Tesisi ve Usul-i İdaresi" başlıklı

¹⁴³ Atılğan, a.g.m. s. 11.

¹⁴⁴ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor* (Rapor No: 700571), Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s.4.

¹⁴⁵ Atılğan, a.g.m., s.11.

¹⁴⁶ Hamit Zübeyir Koşay, "Kütüphanelere Dair (I)", *Türk Kütüphaneciliği / TÜRKİŞ Librarianship*, Cilt. 9, sayı. 1-2, 1960, s. 36-40.

eserin önsözünde yazdığı “*Halk kütüphaneleri, istikbalin kütüphaneleridir*” diyerek halk kütüphanelerinin önemini vurgulamıştır.¹⁴⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’deki kütüphaneciliğin sorunlarını ortaya koymaya yönelik ileri sürülen çözüm önerileri ve bu konuda yapılan çalışmaların çoğu yurt dışından getirilen uzmanların verdiği raporlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu raporların ilk yazılanı “Darülfünunun İlgası Hakkında Rapor”dur. Bu rapor 1932 yılında İsviçreli pedagog Albert Malche tarafından hazırlanan ve özellikle seminer ve merkez kütüphanelerinin problemlerini ortaya koyan bir rapordur. Daha sonra Hellmut Ritter tarafından 1935 yılında İstanbul kütüphanelerini konu edinen bir rapor sunulmuştur. Bir yıl sonra Yüksek Ziraat Enstitüsü Müdürü Joseph Stummvoll derme, bütçe ve okuyucu gibi kütüphanelerin stratejik meselelerini ele almıştır. Bu çalışmaların sürdürüldüğü yıllarda kütüphanelerle en yakın ilgisi olan en önemli düzenleme Atatürk’ün talimatıyla 1934 yılında 2527 Sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu’nun yürürlüğe girmesidir. Bu yasa Türk kütüphaneciliği için çok önemli olan Türkiye Bibliyografyası ve Milli Kütüphane kavramlarından da bahsetmiştir.¹⁴⁸

1939 yılında ise yayıncılık sahasındaki meseleleri irdelemek, bu sorunlara çare bulmak ve ilerleyen dönemlerde uygulanması gereken yayıncılık politikalarını saptamak amacıyla, Maarif Vekâleti tarafından Birinci Türk Neşriyat Kongresi düzenlenmiştir. Kongrede yayıncılığın meselelerinin çözümünde devletten destek beklenmiştir. Kütüphaneler hakkında sadece gelişen yayıncılıkla birlikte bir milli kütüphane kurma fikri bağlamında sınırlı bir şekilde değinilmiştir.¹⁴⁹ Kütüphaneler ile doğrudan ilgili kanun niteliği taşıyan ilk ve tek yasal düzenleme ise 1946’da çıkarılan “5632 Sayılı Milli Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun”dur.¹⁵⁰ Türkiye Kütüphanelerinin genel sorunları ele alınırken bu dönemlerde kütüphane kurma faaliyetlerinin yöntemi de ele alınmaya çalışılmıştır.

¹⁴⁷ M. Türker Acaroğlu, “Kütüphaneciliğimizin Elli Yılı”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 24, Sayı.1, 1975, s. 8.

¹⁴⁸ Atılğan, a.g.m., s.11.

¹⁴⁹ Buket Candan, “Matbaadan İnternete Türkiye’de Yayın Hayatı ve Kütüphaneler”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 25, Sayı. 4, 2011, s.480.

¹⁵⁰ Hakan Anameriç, Fatih Rukancı, "Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bilgi Merkezlerinin Türkiye’de Bilginin Toplumsallaşmasındaki Etkileri." *Tülin Aren’e Armağan*, haz. İshak Keskin, Muhammet Hanifi Kutluoğlu ve Sevil Pamuk. Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2009, s.45.

1923- 1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde kütüphane inşa etme çalışmaları genel olarak üç yöntem ile gerçekleştirilmiştir:

“a) Devletin toplumsal bilinci sağlayan bilgi kaynaklarını içeren milli kütüphane adı ile kurduğu kütüphaneler,

b) Çeşitli eğitim-öğretim ve kamu kurumları bünyesinde kurulan ve/veya bu kurumlara devredilen kütüphaneler/dermeler,

c) Daha önce medrese, cami, han, zaviye, türbe gibi; kanunlarla faaliyetleri yasaklanmış olan kurumların, mübadele veya göçlerle terk edilmiş veya Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bırakılmış binaların/arazilerin kütüphaneye çevrilmesi/kütüphane inşa edilmesi.”¹⁵¹

Dönemin siyasi gücü, kütüphanelerin kurulması ve kütüphaneciliğin geliştirilmesine yönelik çalışmaları iki amaç doğrultusunda ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan ilki 1923 yılına kadar Anadolu'nun değişik yerlerinde kurulmuş olan kütüphanelerdeki Türk kültürü, edebiyatı, sanatı, tarihi, bilimine dair her türlü kaynağın bir araya toplanarak korumaya alınması ve gelecek kuşaklara ulaştırılmasıdır. İkinci gaye ise; Birinci Dünya Harbi'nden çıkmış olan Türk Ulusuna bu tarihten sonra yapılacak devrimler ve gerçekleştirilecek reformlar için ulusal bilincin yerleştirilmesinde bu kurumları vasita olarak çalıştırmak istenmesidir. Bu amaçlar ortaya konulan evrak ve düzenlemelerle açıkça görülebilmektedir.¹⁵²

1948 yılında Milli Kütüphanenin kurulması ve 1950 yılında Milli Kütüphanenin kuruluşu hakkındaki yasanın faaliyete geçmesinden sonra Türk Kütüphaneciliği için önemli bir rapor da 1952 yılında Dr. Lawrence S. Trompsan tarafından ortaya konulmuştur. “Türkiye Kütüphanelerini Geliştirme Raporu” adlı bu eserde de okul, halk, milli ve üniversite kütüphaneleri hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Kütüphanelerin mevcut durumu ortaya konulduktan sonra, daha iyi bir hizmetin nasıl verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Raporun sonunda da bir kısmı hala geçerliliğini koruyan öneriler listesine yer verilmiştir.¹⁵³ 05 Aralık 1951 tarihinde yayıncılık ve kütüphanecilik alanında mühim bir yasa olan “5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun kabul edilmesi izlemiştir. Bu kanunun kabul edilmesiyle birlikte

¹⁵¹ Anameriç, a.g.m., s. 49.

¹⁵² Anameriç, a.g.m., s. 51.

¹⁵³ Atılgan, a.g.m., s. 11-12.

eser sahiplerinin hakları güvence altına alınmış ve bilginin üretimi teşvik edilerek yayıncılık hayatında bilginin üretimi yayımı, dağıtımı ve paylaşılmasında doğruluk, inandırıcılık ve güvenilirlik sağlanarak çok önemli bir katkı sağlanmıştır.¹⁵⁴ Türkiye kütüphaneleri ve kütüphaneciliğinin geliştirilmesi için mevcut sorunların giderilmesi ve bu konuda önerilerin sunulması, hazırlanan raporlar ve yürürlüğe konulan yasalarla ele alınmış ve irdelenmeye çalışılmıştır. Modern kütüphaneciliğin sorunları çeşitli raporlar ve yasalarla ortaya konulmaya çalışılırken, bu sorunların genel itibarıyla bina, derme, personel, kullanıcı, kataloglama/sınıflama hizmetleri, kaynakların yararlanmaya sunulması, dönemin siyasi gücünün kütüphane ve kütüphanecilik mesleğine olan algısı üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

1923-1946 dönemi Anadolu'nun farklı il ve ilçelerinde kütüphane inşa etme çalışmalarının devam ettiği dönemlerde yaşanan önemli sorunlardan biri yetişmiş eleman sıkıntısıdır. Uzman eleman sıkıntısının en çok hissedildiği konuların başında yazma eserler ve yeni uygulanacak sınıflama konuları gelmektedir. Bunun en açık göstergesi olarak İstanbul ve Ankara en başta gelirken yurdun farklı merkezlerinde var olan kütüphanelerdeki emekliliği gelmiş kütüphanecilerin görevlerinin uzatılmasıdır. Modern kütüphanecilik hizmetlerinin yürütülebilmesi, hizmetlerin yeni uygulama yöntemleri doğrultusunda düzenlenmesi için Avrupalı uzmanların getirildiği görülmektedir.¹⁵⁵ Bu dönemlerde kütüphanelerde ve kütüphanecilik hizmetlerinde kataloglama ve sınıflandırma çalışmaları başlatılmıştır.

Atatürk dönemi Türkiye kütüphanelerinde genel olarak yürütülen hizmetler yazma ve nadir eserlerin denetimi ve sınıflandırılması şeklinde değerlendirilmiştir. 1925 yılında kütüphanelerde kataloglama, sınıflandırma, kütüphanecilik hizmetleri ile ilgili yeni tekniklerin geliştirilmesi ile ilgili kuralların tespit edilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmaları gösteren ilk genelge, Maarif Vekâleti Hars Müdürlüğü tarafından 8 Kasım 1925 yılında illere gönderilmiştir. Kütüphaneler tarafından gönderilen fihristler gelişi güzel hazırlanmış ve ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktırlar. Birçoğunda yazarın isminin bile bulunmadığı, konunun ne olduğu yazılmadığı, eserin cinsi, şekli, kâğıdın türü ve benzeri bilgiler ihmal edilmiştir. Bu tür unsurlar için rehber olarak kullanılacak kitaplar hazırlanmaktadır. 1941'de ise Fehmi

¹⁵⁴ Candan, a.g.m., s. 481.

¹⁵⁵ Anameriç, a.g.m., s. 61.

Ethem Karatay tarafından kütüphanecilik hizmetleri için çok önemli olan “Alfabetik Katalog Kaideleri” başlıklı eseriyle de Fransız kataloglama kurallarından esinlenerek kataloglama kuralları oluşturuldu.¹⁵⁶ Fehmi Ethem Karatay tarafından hazırlanan ve araştırmacılar için büyük ehemmiyet taşıyan diğer bibliyografik çalışmalarından bir kaçışöyledir: İstanbul’da 1949’da çıkardığı “İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Basmalar Kataloğu, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Basmalar Alfabe Kataloğu, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu”. Sonraki yıllarda da katalog çalışmalarına devam etmiş ve 1969’da son katalog çalışmasını yazmıştır.¹⁵⁷

1950’de Milli Kütüphane Kuruluş Kanunu’nun çıkarılmasıyla birlikte değişik ülkelere staj ve öğrenim görmek amacıyla gönderilen kütüphaneciler, ülkeye dönüş yaptıklarında, Adnan Ötüken başkanlığında bir komisyon oluşturularak “Türk Kütüphaneleri İçin Bibliyografik Künyelerin Tespitinde ve Alfabetik Katalogun Hazırlanmasında Uygulanacak Kaideler” adında kataloglama çalışmalarında önemli bir çalışma olan ilk kuralları belirten denemesini yayımlamıştır. Sonraki yıllarda kataloglama kuralları hakkında çalışmaların devam ettiği görölmektedir. Türkiye’de ilk olarak İstanbul Üniversitesi Merkez kütüphanesinde 1925 yılında uygulamaya konulan “Evrensel Onlu Sınıflandırma” sistemi, daha sonra Türkiye Kütüphanelerinde 1925’ten bugüne kadar ortak bir sınıflandırma sistemi olarak önerilip kullanılmıştır. Bazı kütüphanelerde ise kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde özel olarak belli bir sisteme göre hazırlanmış konu katalogları düzenlenmektedir.¹⁵⁸ Geliştirilen ve kullanılan bu yöntemler, kütüphanelerde hizmetlerin daha etkin olmasını, işlerin daha kolay, daha doğru ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Bu metotlar, aratılan bir eserin, daha hızlı, daha kolay ve doğru bir şekilde bulunup kullanıcıya ulaştırılmasını sağlar. Aynı zamanda bir eserin kütüphanede bulunup bulunmadığını, kütüphanedeki mevcut kaynaklar hakkında da bilgi vermektedir. Kütüphaneciliğin yeniden yapılandırılmasında, çağdaş anlamda ihtiyaçlara cevap vermesi, sadece

¹⁵⁶ Karayalçın, a.g.m., s. 10.

¹⁵⁷ Semavi Eyice, “Karatay, Fehmi Ethem 1888-1968) Modern Türk Kütüphaneciliğinin Kuruluşunda Önemli Hizmetleri Geçen Kütüphaneci”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 24, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı 2001, s.474.

¹⁵⁸ Acaroğlu, a.g.m., s. 10-11.

kütüphanelerde kullanılan kataloglama ve sınıflandırma sistemleri yeterli görülmemiş aynı zamanda kütüphaneler nicelik ve derme olarak da değerlendirilmiştir.

1938- 1950 dönemi incelendiğinde bu dönem kütüphanelerini, 1928 yılında gerçekleşen Harf Devrimi derme ve nicelik olmak üzere iki şekilde etkilemiştir. Bu dönemde milli, umumi, maarif, halk ve kitapsarayı ismi ile inşa edilmiş birçok kütüphane zamanla değişimlere uğramıştır. Bu kütüphaneler yaklaşık olarak 55 tanedir. 1932-1946 yılları arasında Halkevi kütüphanelerinin sayısı ise 400 olarak ifade edilmektedir. 1946 yılından sonra da “halk ve umumi” adıyla kütüphaneler inşa edilmiştir. 1960 yılında ise halk ve umumi adıyla kurulan kütüphaneler halk kütüphanesi adını almıştır. Kütüphanelerde mevcut dermelerin özellikleri ise Atatürk döneminde kabul edilen 430 ve 677 sayılı kanunlarla Maarif Vekâletine aktarılan yayınlar genellikle eski harfli eserler olup çoğunluğu dini kaynaklardan meydana gelmektedir. Bu nedenle kütüphanelerde dermeler bir araya getirilerek birleştirilmiş ve korunarak hizmete açılmıştır. Dönemin tüm kütüphane türlerinde dermeler çoğunlukla bu eski harfli eserlerden oluşmaktadır. Harf devriminin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi ve Maarif Vekâleti bünyesinde kurulan Tercüme Heyeti'nin 1940'taki faaliyetleri ile bu kütüphanelerin de koleksiyonları konu ve nicelik olarak çok hızlı bir değişim göstermiştir.¹⁵⁹ 1938-1950 döneminde kütüphane dermeleri konu ve nicelik olarak değişirken bunların bibliyografik denetimlerinin de sağlanması gerekmektedir.

1938-1950 döneminde kütüphane ve kütüphanecilik mesleğinin meseleleri, yeni gelişmelerin yansıtılması, kütüphaneciliğin tanıtılması yurt dışından alınan bazı uygulamaların kütüphanecilik mesleğinde kullanılması ve bu uygulamaların sonuçları gibi dönemin acil gereksinim duyduğu çalışmalar öne çıkmıştır. Bu çalışmalar, genel amaçlı bibliyografyalar, kataloglar ve mesleki yayınlardır. Bibliyografyalar dönemin kütüphaneler, kütüphanecilik ve halk eğitimi politikaları ile paralel bir amaç doğrultusunda hazırlanan bibliyografyalar, bilgi kaynaklarının bibliyografik denetimini sağlayarak bu kaynaklara erişimi kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır. İlk ulusal bibliyografya ve ilk fasikülü 1935'te yayınlanan ve iki bölümden oluşan 1928-1938 arasını kapsayan 10 yıllık toplu cildi olan Türkiye Bibliyografyası iki cilt

¹⁵⁹ Anameriç, a.g.e., s.53.

olarak 1939'da Maarif Vekilliği Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü (BYRDM) tarafından yayınlanmıştır. Türkiye Bibliyografyası (TB)'nin 1937 yılında II. Fasikülü ve 1938 yılına ait ise I. ve II. Fasikülleri 1938-1939 yıllarında BYRDM tarafından yayınlanmıştır. 1952'de ise Türkiye'de bibliyografik denetimin süreli yayımlar bölümünü oluşturan ulusal bibliyografya olan "Türkiye Makaleler Bibliyografyası", Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü'nün kurulmasıyla birlikte yayınlanmaya başlamıştır. TMB'nin amacı, TB'nin kaynaklara olan denetimini dergiler, gazeteler, kongre/ konferans/ bilgi şöleni tutanaklarını da kapsayacak şekilde geniş bir bibliyografik denetimi sağlamaktır. Bibliyografik denetimin önemli konularından biri de kataloglardır. Katalogların yoğunluklu olarak yazma eserler ve eski harfli basma eserler için hazırlandığı görülmektedir. Bu çalışmaların ortaya konulmasında pek çok zorlukla karşılaşmıştır. Bu sorunların başında uzman personel eksikliği, kurumlar arası koordinasyon eksikliği, yardımlaşma sorunu ve bütçe gibi önemli konular yer almaktadır. Bu nedenle katalogların hazırlanması ve yayınlanması uzun bir süreç almıştır.¹⁶⁰

1938-1950 döneminde Türkiye'de modern kütüphaneciliğin mesleki ve kurumsal gelişiminin sağlanmasında katalogların ve bibliyografyaların hazırlanmasının yanı sıra mesleki yayınların da önemli bir payı olduğu görülmektedir. Türkiye'de kütüphanecilik mesleğinin yaygınlaştırılmasında oldukça önemli sayılan ve Adnan Ötügen tarafından yazılarak hazırlanan 1940 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan "Bibliyotek Bilgisi ve Bibliyografi" eserleri ile daha sonra 1947-1948'de Maarif Vekâleti tarafından basılan "Bibliyotekçinin El Kitabı: Bibliyotek Bilgisi, Obstrüksiyon Denemesi, Bibliyografi ve Nazariyeleri" adlı eserlerdir.¹⁶¹ Türkiye'de modern kütüphanecilik mesleğinin gelişimi için yayınlanan eserler, yürütülen kataloglama ve bibliyografik denetim faaliyetleri kütüphanecilik mesleği için önemli görevleri olan bilgiye erişim ve bilgi kaynaklarının denetimini daha kolay hale getirmiştir. Bu faaliyetler kütüphanecilik mesleği için tek başına yeterli sayılmazlar. Bun çalışmaların yanı sıra bir zihniyet dönüşümünün sağlanması da gerekmektedir.

¹⁶⁰ Anamaeriç ve Rukancı, a.g.m., s. 62-63.

¹⁶¹ Anamaeriç ve Rukancı, a.g.m., s. 65.

Türkiye’de halkın eğitilmesinde aracı olarak kullanılan kütüphanelerin başında halk kütüphaneleri gelmektedir. Hem halk kütüphanelerinin hem de diğer kütüphanelerin gelişmemesine neden olan önemli bir sorun da kütüphane çalışanlarına egemen olan eski ve köhne bir zihniyetin varlığıdır. Bu zihniyet kütüphanelerden tasfiye edilmedikçe Türk kütüphanelerinde ve kütüphanecilik mesleğinde özlenen ve istenilen gelişme hiçbir zaman gerçekleşme imkânı elde edemeyecektir. Bu zihniyet kütüphaneyi bir kitap deposu ya da müze olarak gören, kitabı okuyucudan esirgeyen, lüzumsuz olarak gördüğü okuyucuyu, kütüphaneye daha ilk ayak bastığında pişman eden ve okuyucuya hizmeti bir istek değil bir külfet ve angarya olarak gören personelin mevcut bulunması büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunların dışında kütüphanelerin ve kitap sayılarının az olması, kütüphanelere tahsis edilen bütçenin az olması gibi birçok sorun çözüme kavuşmamıştır. Bütün bunlara rağmen mevcut kütüphanelerden azami faydalanma imkânları tetkik ve tatbik edilebilmiş olsaydı, sonraki dönemlerde istenilen sonuçlar elde edilebilirdi. Türkiye’de kütüphane iare servislerinin doğru bir şekilde ihdas edilememiş olması, okuyucuların buralardan yeterince faydalanamadığı anlaşılmaktadır. Kütüphanelerde çalışan personelin kütüphanelerin okuyucu için kurulmuş olduğunu bir türlü kabullenemeyen eski zihniyetli personelin kütüphane hizmetlerini angarya olarak görmesi nedeniyle kütüphanelerde bulunan yüzbinlerce kitabın istifadeye sunulmamasına ve depolarda bekletilmesine ve çürümesine yol açmaktadır. Ayrıca kültürün taşıyıcısı ve halkın eğitilmesinde öncü olarak kullanılan halk kütüphaneleri de iyi bir şekilde örgütlenmediği için köylerde, kazalarda ve uzak şehirlerde yaşayan Türk aydınları kitaptan mahrum bırakılmıştır. Kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve işbirliğinin gelişmemiş olması dolayısıyla hem uzak yerlere kitap gönderilmediği gibi binalar da yapı olarak iyileştirilmemiş ve harabe gibi görünmektedir. Cumhuriyet döneminde hem kütüphane sayısı hem kitap adedi bakımından yeterli olmayan Türkiye, var olan kütüphanelerden de arzu edilen şekilde faydalanamamıştır.¹⁶²

1945 Devlet istatistiklerine göre Türkiye’de Maarif Vekâleti bünyesinde büyük küçük 82 umumi kütüphane ve 230 halk okuma odası bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemlerde tek siyasi parti olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin kültür organları olan

¹⁶² Karayalçın, a.g.m., s.11-12.

Halkevlerinde toplam 395 küçük kütüphane bulunmaktaydı. Ayrıca üniversite ve yüksekokullarla ilim kurumlarında da kütüphaneler bulunmaktaydı. 82 umumi kütüphanede toplam 658.698 eser, 230 halk okuma odasında ise 17.657, Halkevlerinin 395 kütüphanesinde ise 648.408 kitap bulunmaktaydı. Üniversiteler, yüksekokullar ve ilim kurumlarının kütüphanelerinde bulunan eserler dâhil olmak üzere Türkiye kütüphanelerinde bulunan toplam kitap sayısı 1.600.000 cildi bulabilmektedir. Bunların içinde en zengin kütüphaneye sahip İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bile 140.000 ciltlik kitap bulunmaktadır. Kitap sayısı bakımından 50.000 ve üstü kütüphane sayısı ancak altı kadardır. Bütün Türkiye kütüphanelerinde bulunan 1.600.000 kitabın 150.000 kadarı yazma eserlerden oluşmaktadır. Avrupa ve Amerika ile kıyaslayacak olursak aynı yıllarda Avrupa ve Amerika'da 100.000 ciltten daha fazla kitabı olan birçok kütüphane bulunmaktadır. Sadece Amerika'da 15.000 kütüphanede toplam 230.000.000 kitap bulunmaktadır. Türkiye kütüphane ve kitap sayısı bakımından Avrupa, Amerika ve hatta Osmanlıdan ayrılan Balkan Devletleri'nin de çok gerisinde kalmıştır. Türkiye'de kütüphaneciliğin modern anlamda gelişiminin sağlanmasında kütüphane ve kitap sayısının yanında personel sayısı ve niteliği de çok önem arz etmektedir. 1946 yılında Türkiye kütüphanelerinde hademeler de dâhil olmak üzere 600 kadar memur çok düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadır.¹⁶³

Kısaca 1938-1950 döneminde Türkiye'de çağdaş kütüphane ve kütüphanecilik anlayışı kapsamında kütüphane, kütüphanecilik, kütüphaneler arası işbirliği, dokümantasyon, sınıflandırma, bibliyografya ve yararlandırma konuları ele alınmış ve çözümlenmeye çalışılmıştır.¹⁶⁴ Bu konular dışında kütüphaneler, bina, derme, bütçe ve personel açısından da değerlendirilmiştir. Türkiye'de kütüphanecilik mesleğine bakış açısı da büyük bir problem olarak görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de kütüphanecilik eğitiminin yüksekokul düzeyinde ele alınmasıyla birlikte bu alandaki sorunların çoğunun çözüleceği, kütüphanecilik mesleğinin doğru bir şekilde anlaşılacağı ve itibar kazanacağı düşünülmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ Ötüken, a.g.e., s. 7-8.

¹⁶⁴ Acaroğlu, a.g.m., s. 10.

¹⁶⁵ Atılgan, a.g.m., s.70.

3.2. Türkiye’de Kütüphanecilik Eğitimi ve Kütüphaneci Yetiştirme Politikası

3.2.1. Kütüphanecilik Kursları

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de birçok alanda gelişmelerin yaşanması gibi kütüphanecilik mesleğinde de bazı ilerlemelerin yaşandığı fark edilmektedir. Demokratik ve çağdaş bir anlayışın toplumun tüm kesimlerine ulaştırılması ve bu yeni anlayışın topluma benimsetilmesi için birçok alanda yenileşme hareketleri başlatılmıştır. Çağdaşlaşma hareketlerinin duyurulması, anlaşılması ve toplumun tüm kesimlerince bilinmesi için en başta okur-yazar olmak sonra ise araştıran, inceleyen ve sorgulayan bir toplum inşa etmek gerekmektedir. Kütüphaneler de cumhuriyet döneminde bu anlayış doğrultusunda kullanılmıştır. Modernleşme hareketlerinin devam ettiği Türkiye’de çağdaş kütüphaneciliğin ilk öncüleri olarak kabul edilecek gelişmelerin önemlilerinden biri, eğitim-öğretimin birleştirilmesi anlamına gelen ve 3 Mart 1924 yılında kabul edilmiş olan “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”dur. Bu kanunun kabul edildiği dönemde Türkiye’de eğitim meselelerini incelemek için davet edilen John Dewey, inceleme sonuçlarını ve incelemelerle ilgili görüşlerini hazırladığı raporda; kütüphanecilik eğitimi için seçilecek birkaç kişinin Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim görmek üzere gönderilmesini tavsiye etmiştir. Aynı yıllarda kütüphanecilik eğitimi görmek için Paris’e gönderilen H. Fehmi Ethem Karatay Türkiye’de modern kütüphanecilik mesleğinin ilk temsilcisi olarak görülmüştür.¹⁶⁶

1924 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye’ye davet edilen Kolombiya Üniversitesi Profesörlerinden John Dewey, incelemelerle ilgili görüşlerini iki rapor halinde hazırlamıştır. Bu raporları 1939 ve 1952 yıllarında basılan ve “Türkiye Maarifi Hakkında Rapor” adlı bu raporda John Dewey, kütüphanecilik alanında görüşlerini yansıtan şu konulara değinmektedir:

“1- Gezici kütüphanelerin kurulması,

2- Bu kütüphaneler için kütüphane memurlarının yetiştirilmesi,

¹⁶⁶ Fatoş Subaşıoğlu ve Oya Gürdal Tamdoğan, “Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü’nün Kuruluş Öyküsü”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 28, Sayı. 4, 2014, s. 584.

3- Gezici kütüphanelerden başka her okul binasında öğrencilerin ve halkın yararlanabileceği kütüphanelerin kurulması,

4- Öğretmen okullarından birinde kütüphaneci yetiştirilmek üzere bir kurs açılması,

5- Ayrıca, kütüphanecilerin yetiştirilmesi için seçilecek erkek ve kadınların dış ülkelere gönderilmesi,"¹⁶⁷

Türkiye’de kütüphanecilik eğitimi resmi bir şekilde icra edilmeden önce diğer ülkelerde sürdürülen usta- çırak ilişkisine dayanmaktaydı. Tecrübeli görevli ile birlikte çalışan genç personel, deneyimli personelden bu işi görerek, okuyarak, uygulayarak öğrenmiş olurdu. ABD’de Melvil Dewey tarafından ilk kütüphanecilik okulunun açılmasından yarım yüzyıl sonra Türkiye’de ilk kütüphanecilik kursu, Fransa’da kütüphanecilik eğitimi gören Fehmi Ethem Karatay tarafından başlattığı görülmektedir.¹⁶⁸ Bir yıl sonra yani 1925 yılında İstanbul Kütüphaneleri Müdürleri ve kütüphaneciler için, Fehmi Ethem Karatay ve Ahmet Tevfik Beyler tarafından 7,5 ay devam eden bir kurs düzenlenmiştir.¹⁶⁹ Bu kursa 30 kadar kütüphaneci adayı katılmış ve bu kurs bir daha tekrarlanmamıştır. Kursta anlatılan konular Fehmi Ethem Karatay tarafından ilk kütüphanecilik meslek kitabı olarak yayınlanması açısından önem taşımaktadır. 15 Eylül 1925’te İstanbul’da ilk defa gerçekleştirilecek kütüphane kursunun talimatnamesi Maarif Vekâleti tarafından şu ön haberle yayınlanmıştır. Kütüphaneciliğin de bir bilim haline gelmesi, bu bilimden Türk kütüphanecilerinin haberinin olmaması dile getirilmiştir. Ayrıca kitapların tasnifi, muhafazası, muhteviyatının tezyidi bazı yöntemlere bağlıdır. Bu yöntemler bilinmediği takdirde kütüphanelerden gerektiği ölçüde yararlanmanın mümkün olunamayacağı dile getirilmiştir.¹⁷⁰ Kurslar nitelikli kütüphanecilerin yetişmesinde büyük öneme sahiptir.

Türkiye kütüphanelerinde çalışacak nicelik ve nitelik bakımından yeterli ve yetişmiş memurlara çok büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Bir kütüphane, memur, bina, bütçe, derme, okuyucu gibi unsurların yeterli oluşu halinde amaç, görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmektedir. Bu unsurlardan birinin bulunmadığı ya da

¹⁶⁷ Adil Artukoğlu, “Türkiye’de Kütüphanecilik Eğitime Genel Bir Bakış”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 28, Sayı. 1-2, 1979, s. 2.

¹⁶⁸ Atılğan, a.g.m., s. 12.

¹⁶⁹ Artukoğlu, a.g.m., s. 2.

¹⁷⁰ Hayrünisa Alp, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği (1923-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 64-65.

yetersiz olması durumunda kütüphane denilen kurumdan bahsetmek güç olmaktadır. Bu sayılan beş unsurdan yeterli memur sorunu, bütün kütüphaneler için en önemli sorundur. Bundan dolayı da kütüphanecilerin yetiştirilmesi yani eğitim ve öğretimleri üzerinde titizlikle durulması önem arz etmektedir. Kütüphaneciler, araştırma ve her türlü bilgi kaynağını organize edip, içinde bulunduğu topluma veya kurumların yararlanmasına sunmakla görevlidirler. Bu görevlerinde başarılı olabilmeleri için, planlı eğitim, çeşitli yollardan alacakları eğitim ve kazanacakları tecrübe ile mümkün hale gelecektir.¹⁷¹ Türkiye kütüphanelerinin sorunlarını ortaya koyan raporlar da kütüphanecilik mesleğinin gelişmesi için çok önemli bilgilere yer vermektedir.

1926 yılında dönemin Maarif Vekâleti Hars Dairesi Müdürü Hamit Zübeyir Koşay tarafından hazırlanan ve Türkiye’de kütüphanecilerin yetiştirilmesi sorununu ele alan “Kütüphanelere Dair” başlıklı rapor, Maarif Vekâletine sunulan önemli bir rapordur. Koşay bu raporda, kütüphanecilik konusunda uzman kütüphaneciler yetiştirilmeden mevcut kütüphanelerin istenilen bir şekilde yeniden düzenlenemeyeceğini vurgulamıştır. Yeni düzenlemelerin yapılabilmesi için kütüphanelerin düzenlenmesine ilişkin kaynakların yazılması ve tercümelerinin yapılması gerektiğini, kütüphanecilik kurslarının açılması ve kütüphanecilik eğitiminin üniversite düzeyinde ele alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. 1926 yılından 1936 yılına kadar geçen on yıllık süreçte Türkiye’de kütüphanecilik eğitimi adına önemli bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte İstanbul kütüphanelerindeki yazma eserlerin basılı kataloglarını hazırlamak için Maarif Vekâleti tarafından 2 Mart 1935’te kurulmuş olan Kütüphaneler Tasnif Komisyonu başkanlarının raporlarda Türkiye’de yetişmiş kütüphaneci sorununun olduğunu dile getirdikleri görülmektedir.¹⁷²

Kütüphaneci yetiştirmek üzere açılan ikinci meslek kursu, Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesini kurmak üzere davet edilen ve beş yıl boyunca bu kütüphanenin idareciliğini yürüten Dr. Joseph Stummvoll 1936 yılında çeşitli bakanlıklarda çalışan kütüphane memurları ve kütüphanecilik mesleğini öğrenmek isteyen kişilerden 30-40 civarında kişiye 3 ay boyunca kurs açmıştır. Bu kursun

¹⁷¹ Osman Ersoy, “Kütüphanecilik Kursları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23, Sayı. 1-2, 2018, s.49.

¹⁷² Subaşıoğlu ve Gürdal Tamdoğan, a.g.m., s. 585.

bitiminde bir sınav yapılarak başarılı olanlara bir başarı belgesi verilmiştir. Ancak bu kurs sonraki yıllarda devam ettirilmemiştir.¹⁷³Görüldüğü gibi kurslar genel olarak kısa, geçici ve plansız yürütülmüştür.

1939 yılı ise Türkiye kütüphanecilik mesleği bakımından anlamlı bir yıl olmuştur. 1939'da gerçekleştirilen I. Maarif Şurası'nda dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Mehmet Emin Erişirgil, kütüphanecilik mesleğinin ülkede itibar gören önemli mesleklerden biri olması gerektiğini vurgulamıştır. Kütüphanelerde görev yapacakların nicelik ve nitelik yönünden yeterli sayıda ve nitelikte kütüphaneci yetiştirmek amacıyla 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Rektörü başkanlığı bünyesindeki bir komisyon tarafından bir kanun tasarısı düzenlenerek Kütüphaneler Müdürlüğüne gönderilmiştir. Dönemin Kütüphaneler Müdürü Aziz Berker, bu kanun tasarısı ve gerekçesiyle ilgili 27 Eylül 1941 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı kütüphanecilik eğitimi veren bir Kütüphanecilik Enstitüsünün kurulması fikrini Türkiye'de ilk kez ortaya koyan kişidir. Bu fikir ancak 13 yıl sonra, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi (DTCF)'nede gerçekleşme imkânı bulacaktır. Takip edilen yıllarda Aziz Berker tarafından Ankara Üniversitesi kütüphaneleri ile ilgili bir rapor hazırlanarak, Ankara Üniversitesinde Kütüphanecilik Enstitüsünün kurulmasının memnuniyetle karşılandığını vurgulamıştır. Ayrıca bu gelişmenin Türkiye'de bilim anlayışının iyi bir seviyeye geldiğinin göstergesi olduğunu belirtmiştir. Diğer bir çalışma da Osman Ersoy, Adnan Ötügen'in Türkiye'de bir milli kütüphanenin teşekkülü için hazırladığı kanun metni içinde Milli Kütüphaneye bağlı Kütüphanecilik öğretimi yapacak bir okulun açılması ile ilgili bir madde hakkında, dönemin Maliye Bakanı şu sözleri sarf etmektedir: “ kütüphanecilik gibi basit bir hizmet için mektep kurulmasının manası anlaşılammıştır.”¹⁷⁴ Bu cümle o dönemde kütüphanecilik mesleğine olan bakışı çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bir taraftan kötü algıyı değiştirmek için çalışmalar yapılırken diğer taraftan da kütüphaneciliğin meslek olarak temellerinin atılması için kursların devam ettirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi için açılan üçüncü kurs, Almanya'ya kütüphanecilik kursu için gönderilen ve yurda dönen Adnan Ötügen tarafından Ankara

¹⁷³ Artukoğlu, a.g.m., s. 3.

¹⁷⁴ Subaşıoğlu ve Gürdal Tamdoğan, a.g.m., s. 586.

Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinde açılmıştır. Adnan Ötüken bu kursun açılması için o dönem Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesinde dekan vekilliğini yapan Mehmet Emin Erişirgil'e üniversitede kütüphanecilik eğitim ve öğretimi verebilmek için başvurmuş ve başvurusu olumlu karşılanmıştır. Bunun üzerine Mehmet Emin Erişirgil tarafından Maarif Vekâletine yazılan resmi yazıyla kütüphanelerin geleceği ve mesleği için önemli bir kursun açılması talep edilmiştir. Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, kursun açılabileceğini bildirmiştir. Erişirgil, kursun hazırlık aşamasında Sümeroloji Profesörü Landsberger'in de verdiği raporda bu kursun, kütüphaneciliğin geleceği açısından faydalı olacağını bildirmiştir. Landsberger, Neşriyat Müdürü Adnan Ötüken'in kütüphanecilik alanında uzman olan Hungaroloji Profesörü Rasonyi ile birlikte bir program hazırlamasını uygun olacağını, dekan vekili Erişirgil'e bildirmiştir.¹⁷⁵

1 Aralık 1941 tarihinde Dekan Vekilinin Başkanlığında Prof. Dr. Landsberger, Prof. Dr. Raşonyi ve Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürü Adnan Ötüken bir araya gelerek toplantılar yapmışlardır. Bu toplantılarda kursta neler okutulacağı, bu kurslara kimlerin katılabileceği kararlaştırılmış, kursa fakülte idaresi, asistanlar, araştırma görevlileri ve kütüphane memurlarının devam etmeleri zorunlu tutulmuş, dışardan da isteyenlerin katılabileceğine karar verilmiştir. İleride mevcut ihtiyaçlara ve tecrübelere göre kursun ne şekilde öğretim yapacağı komisyonda görüşülerek bir talimatname hazırlanması fikri ortaya çıkmıştır. 23 Mart 1942 tarihinde Ankara'da Ulus Gazetesinde Fakültenin resmi ilanında şu notlar yer alıyordu: Ankara Üniversitesi DTCF'de kütüphaneci yetiştirmek üzere bir kursun açıldığı, bu kursun sonucunda bir sınav yapılacağı ve sınavda başarılı olanlara kütüphanecilik kursunu bitirdiklerine dair bir belge verilecektir. Kursu devam edeceklerin bir yüksek okul mezunu ya da öğrencisi olmaları veya en az lise mezunu olmaları şartı aranmaktadır. Bu şartların sağlanmadığı durumda istekli ortaokul mezunlarının da bu kurslara katılabileceği uygun görülmüştür. Kursun ders saatleri sabahları 7.30 ile 8.30 arasında, akşamları ise 17.30 ile 19.00 arasında olacaktır. Bu kursu zorunlu devam edecek olanlardan ancak 25 kişinin devam ettiği ve kursun Şubat 1943'te sona ermiş olup yapılan sınav sonucunda 20 kişinin mezun olduğu bildirilmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Alp, a.g.e., s.67.

¹⁷⁶ Ötüken, a.g.e., s. 55-54.

İkinci yıldaki kurs A ve B olmak üzere ikiye ayrılmış, A kısmına üniversite ve yüksekokul mezunları, B kısmına ise, lise mezunu sınavsız veya en az ortaokul devlet sınavını vermiş olanlar kabul edilmiştir. Bu şartları taşımayanlar ise her iki bölüme dinleyici olarak katılabilecektir. Kursun A bölümü 4, B bölümü ise 2 s0mestr olarak kararlaştırılmıştır. 1944 yılında kurs y0netmeliği bazı değişikliklerle son şeklini almış ve Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır.¹⁷⁷

Kesin şeklini alan K0t0phanecilik Kursu Talimatnamesinin genel olarak maddeleri şoyledir:¹⁷⁸

Madde 1- Ankara 0niversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fak0ltesinde bir k0t0phanecilik kursunun açıldığı ve kursun A ve B b0l0mlerine ayrıldığı bildirilmiştir.

Madde 2- Kursun amaçları genel olarak şoyledir:

a) K0t0phanede çalışan memurların bilgilerini arttırarak, k0t0phanede mevcut kaynakların metotlu bir şekilde tasnifini yapmak ve b0ylece k0t0phanecilik hizmetlerini iyileştirmek.

b) K0t0phaneciliğin meslek haline gelmesini sağlamak.

c) Alanında uzman k0t0phane memurlarını yetiştirmek.

Madde 3- Kursların iki t0rl0 0ęrencisi bulunmaktadır: Biri y0k0ml0 0ęrenci, diğeri ise serbest 0ęrencidir. M0kellef 0ęrenci k0t0phane memurları arasından seçilip kursa g0nderilen kişilerdir. Bu memurlar kursa devam ettiği s0rece izinli sayılmışlardır. Bunların yol, yemek, yatma 0cretleri çalıştıkları kurumları tarafından karşılanmaktadır. Serbest 0ęrenci ise kendi isteği ile k0t0phaneci olmak için kursa başvuru yapan kişilerdir. Yeterli sayıda m0kellef 0ęrenci olmadığı takdirde serbest 0ęrenciler de bu kursa kabul edilmişlerdir.

Madde 4- A şubesine 0niversite ve y0ksekokul mezunları ile fak0lte ve y0ksekokul 0ęrencileri kabul edilmiştir. Bu kurs sonunda 0ęrencilerin sınava girebilmeleri için okuldan mezun olabilmeleri şartına bağlanmıştır. Ayrıca adayların

¹⁷⁷ Artukoğlu, a.g.m., s. 4.

¹⁷⁸ 0t0ken, a.g.e., s. 64.

kütüphaneci olabilmeleri için en az bir yabancı dil bilmeleri ve sınava kadar da Osmanlıca metinleri okuyup anlayacak derecede öğrenmesi şartına bağlanmıştır.

B bölümüne lise mezunları sınavsız, ortaokul mezunları veya ortaokul düzeyinde öğrenim gördükleri Maarif Vekilliği tarafından kabul edilenler sınava tabi olup, sınav sonucunda başarılı sayılanlar arasından seçilip, kabul edilecektir. Kurs sınavı, ana, yabancı dil, tarih ve coğrafya derslerinden yapılacağı ve adayın genel kültürünü ölçebilecek tarzda bir sınav olacağı ve sınavın kurs öğretim kurulu tarafından yapılacağı bildirilmiştir.

Madde 5- A bölümü 4, B bölümü ise 2 yarıyıl sürecektir. B bölümü için yoğun bir programa tabi tutulmak kaydıyla bir sömestrde de gösterilebilir ve bunun için ayrı bir program uygulanmalıdır bilgisi yer almıştır.

Madde 6- Kütüphanecilik kurslarında okutulacak derslerle ilgili her bir ders için haftada ne kadar zaman ayrılacağı aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi belirlenmiştir:

Tablo 3. 1. Kursta Okutulacak Dersler ve Derslere Ayrılan Süre

Sıra No	Dersin Adı	Ders için Ayrılan Süre
1	Nazari kütüphanecilik bilgisi	Haftada iki saat
2	Ameli ve nazari arşiv bilgisi	Haftada bir saat
3	Genel Bibliyografya	Haftada bir saat
4	Özel Bibliyografya	Bir kurs süresince 27 saat
5	Kütüphanecilik tatbikatı	Haftada iki saat
6	Osmanlı paleografisi	Haftada bir saat
7	Eski metinler üzerine tatbikat	Haftada iki saat

Kaynak: (Ötügen, 1979, s. 65-66.)

Madde 7- B bölümü öğrencileri ameli ve nazari arşiv bilgisi, Osmanlı paleografisi, ve özel bibliyografya derslerine isteğe bağlı katılabilecekleri gibi, A bölümü öğrencileri de eski metinler üzerine tatbikat dersine devam etmede Osmanlıca metinleri okuyup anlayacak düzeye gelmeleri şartıyla derse devam etmede serbest olacaklardır.

Madde 8- Özel bibliyografya dersi A bölümüne ait bir ders olup, bu ders fakültenin ilgili profesör ve doçentleri tarafından verilmektedir. Dersin konuları ile bu derslere ayrılacak zaman aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3. 2. Kursa Ait Özel Bibliyografya Dersinin Konuları ve Konulara Ayrılan Süre

Sıra No	Dersin Konuları	Ders Konuları için Ayrılan Süre
1	Tarih	Bir kurs süresince beş saat
2	Coğrafya	Bir kurs süresince üç saat
3	Oryantalistik	Bir kurs süresince üç saat
4	Türkoloji	Bir kurs süresince üç saat
5	Antropoloji ve Etnoloji	Bir kurs süresince iki saat
6	Klasik filoloji	Bir kurs süresince üç saat
7	Felsefe	Bir kurs süresince üç saat
8	Hukuk	Bir kurs süresince üç saat
9	Folklor	Bir kurs süresince iki saat

Kaynak: (Ötüken, 1979, s. 66.)

Gerekli görüldüğü takdirde kurs idaresince özel bibliyografya derslerinin saatleri arttırılabilir veya azaltılabilecektir.

Madde 9- A bölümü öğrencileri ikinci yarıyıl sonunda öğretmenleri tarafından kendilerine verilen yazılı ödevi hazırlamakla yükümlüdürler. Bu ödevlerde başarılı olamayanlar kursun müteakip yarıyılında kursa devam edemeyeceklerdir.

Madde 10- A ve B bölümünü başarıyla bitirenlere mezun oldukları bölüme göre Kütüphanecilik ihtisas belgesi verilecektir. A bölümü mezunları uzman Kütüphaneci, B bölümü mezunları ise Kütüphane memuru unvanını alacaktır.

Madde 11- Kütüphanecilik kursu alanlar memur olarak atanırken mevcut mevzuatın bildirdiği haklardan faydalanmalıdırlar.

Madde 12- Bu talimatname yürürlüğe girdikten sonra açılacak kütüphane memurluklarına kurs mezunlarının görevlendirileceği bilgisine yer verilmiştir.

Madde 13- B bölümünü bitirmeyen kütüphane memurları hakkında genel hükümlere göre karar verileceği belirlenmiştir.¹⁷⁹

Ankara üniversitesi çatısı altında 1942 yılından 1952 yılına kadar kursun tek hocası Adnan Ötüken'in aktardığına göre kurslar, bu yönetmelik esaslarına göre hiç aksatılmadan devam etmiştir. İlk yıllarda 20-30 olan öğrenci sayısının bir ara 160'a

¹⁷⁹ Ötüken, a.g.e., s. 64-67.

kadar çıktığı ve her yıl çok sayıda öğrenci kursa katılarak öğrenci sayısı artmış, kursu başarı ile bitirenlere sertifika verilmiştir.¹⁸⁰ Mezun öğrencilerin çoğu Milli Kütüphanede çalışmaya başlamış, bir kısmı liselerde öğretmen olmuş, diğer bir kısmı da çeşitli kütüphanelerde görev aldıkları belirtilmiştir.¹⁸¹ 1952 yılında ise kütüphanecilik öğretiminin önemine inanan bir kısım Fakülte profesörlerinin gayretleriyle Profesörler Kurulu tarafından kütüphanecilik derslerinin Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsüne bağlı seçmeli bir ders olarak okutulmasına karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda bir talimatname hazırlanarak, Fakülte Genel Kurulunun kabulü ve Ankara Üniversitesi Senatosunun onayı ile yürürlüğe girmiştir. Kütüphanecilik derslerinin verilmesi için Adnan Ötüken öğretim görevlisi olarak atanmış ve Ankara Üniversitesi Senatosu tarafından da onaylanmıştır.¹⁸²

1953 yılı kütüphanecilik mesleği için önemli bir tarihtir. Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsüne bağlı seçmeli bir ders iken, Fakülte Dekanlığının teşebbüsleri neticesinde Genel Kurulun kararı ve Senatonun onayı ile bağımsız bir şekilde resmiyet kazanarak bugünkü Kütüphanecilik Enstitüsünün temelini oluşturmuştur. Kütüphanecilik öğretiminin resmiyet kazanmasında Amerikan Ford Vakfının bölümün kurulması halinde maddi yardımda bulunacağını, Amerika'dan bir kütüphanecilik profesörünün getirileceği, bölümün tüm malzeme ve kitaplarını temin edileceği hakkındaki taahhüdü rol oynamıştır. Bölümde dersler, 1954-1955 eğitim- öğretim yılında Adnan Ötüken tarafından vermeye başlanmıştır.¹⁸³

Türkiye'de kütüphaneciliğin Ankara Üniversitesinde bölüm olarak açılması ve resmiyet kazanması, ilim ve fikir tarihimizin önemli meselelerinden biridir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kütüphanecilik öğretimi başlangıçta gereksiz görülmüştür. Bu kötü algıyı kırmak kolay olmamıştır. Türkiye'de kütüphane ve kütüphaneciliğin önemini anlaşılması için büyük uğraşlar verilmiştir. Özellikle Adnan Ötüken'in bu konudaki çalışmaları takdire şayandır. Bütün engellere rağmen istikrarlı mücadele, kütüphanecilik mesleğinin kıymetini geniş bir aydın sınıfına aşılabilmiş ve işin önemini kavrayan ilim adamlarının, üniversite profesörlerinin

¹⁸⁰ Artukoğlu, a.g.m., s.4.

¹⁸¹ Alp, a.g.t, s. 68.

¹⁸² Ötüken, a.g.e., s. 67-68.

¹⁸³ Ötüken, a.g.e., s. 69.

alaka ve yardımlarıyla mücadele zaferle sonuçlanmıştır. Bu suretle Türkiye, kütüphanecilik öğretimine üniversitelerinde yer veren çağdaş ülkeler arasında yer almıştır. Kütüphanecilik Enstitüsü Türk kütüphaneciliğinin kalkınmasında önemli hizmetleri yerine getirecektir.¹⁸⁴

3.3. Milli Kütüphane Davası

3.3.1. Milli Kütüphane Kavramı, Görev ve Sorumlulukları

Ülkelerin ekonomik, sosyo-kültürel ve bilimsel gelişmelerinde her türlü kütüphanenin ve en önemlisi de milli kütüphanelerin büyük bir rolü vardır. Milli kütüphaneler kuruldukları ülkelerin, siyasi, tarihi, ekonomik ve sosyal yapılarına göre kuruluş ve gelişmeleri bakımından farklı yol ve yöntemler kullanmıştır. Milli Kütüphaneler genel olarak bulunduğu ülkelerin yayınlarını eksiksiz toplamak ve topladığı yayınları koruyarak bunlardan yararlanmayı sağlamakla yükümlüdürler. Bu açıdan Milli Kütüphaneler buldukları ülkelerin bilim, sanat ve fikir ürünlerini toplayarak gelecek kuşaklara ulaştırdıkları için kültür mirasının oluşmasına da katkı sağlarlar. Milli Kütüphaneler birçok görevi yerine getirmekle birlikte bu görevlerin başında, ülke yayınlarını eksiksiz toplanması, bunların bibliyografik kayıtlarının hazırlanması ve denetimlerinin yapılması, milli bibliyografyanın hazırlanıp yayınlanması ve ulusal enformasyon hizmetlerinin planlanması gelmektedir. Ayrıca Milli Kütüphaneler, kütüphaneler arası ödünç işlemleri, kütüphanecilik alanındaki tekniklerin araştırılması ve yazma eserlerin toplanması gibi görevleri de yerine getirirler. Bunların yanı sıra fazla nüshaların dağıtımının yapılması, yayınların uluslararası değişimlerinin yapılması, alanla ilgili mesleki eğitimin verilmesi ve engelliler için özel hizmetlerin sunulması da Milli Kütüphanelerin zorunlu olmayan görevleri arasındadır.¹⁸⁵

Bir ülkenin ekonomik ve kültürel temel taşları arasında sayılabilen Milli Kütüphane hakkında, Milli Kütüphanenin kurucusu Adnan Ötüken şunları dile getirmiştir;

¹⁸⁴ Ötüken, a.g.e., s. 78-79.

¹⁸⁵ Alpaslan Demir, Tuba Tombuloğlu, Sezai Balcı, *Kitap ve Kütüphane*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2021, s. 159-160.

“ Milli kütüphaneleri hür milletlerin istiklal hücceti olarak kabul edebiliriz. Nesiller fikir ve kültür miraslarını birbirlerine Milli kütüphaneleriyle devrederler.” Milli kütüphanelerin bir ülkenin ekonomik temel taşlarından sayılmasının nedeni, üretilen bilginin ülke ekonomisine yaptığı katma değerdir. Bu alanda yapılan araştırmalar belli bir zaman sonra topluma sosyal bir kâr olarak geri dönmektedir. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte küreselleşen dünyada, bilgi alışverişinin önemli bir halkasını oluşturan Milli Kütüphanelerin ülkelerin, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasında önemli sorumlulukları yerine getireceği ve önemli katkılar sundukları kurumlar haline gelecektir.”¹⁸⁶

Milli Kütüphaneler uluslaşmayı sağlayan çalışma sürecinin bir gereği ve sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Milli benliğin oluşması, gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Ulusal kültür ve eğitim sisteminin ve alt yapısının önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar. Bu nedenle her ülkenin bir Milli Kütüphanesi vardır. Milli Kütüphanelerin yerine getirdiği görev ve üstlendiği sorumluluklar dolayısıyla bunların çeşitli tanımları yapılmıştır.¹⁸⁷

Leman Şenalp, Milli Kütüphanelerin üstlendiği yükümlülükler bağlamında bir şöyle bir tanım yapmıştır:¹⁸⁸

Bazı farklılıklar olmakla birlikte genel olarak Milli kütüphaneler, ülkelerin tarihi, sosyal ve politik bünyelerine göre kuruluş ve gelişme süreçlerinde yaratılan tüm fikir eserlerini eksiksiz toplayan, kataloglamada standartlaşmayı, bibliyografik kontrolü, bilgiye ulaşımı sağlayan, bilgi ağlarının oluşturulması ve bunların uluslararası bilgi iletişim merkezlerine intisabını sağlamakla görevli kurumlardır.

Milli Kütüphaneler, görev ve sorumlulukları gereği, her alanda ülke kalkınmasına ve bilimsel araştırmaların yapılmasına ve geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.¹⁸⁹ Milli Kütüphanenin yerine getirmesi gereken görevler genel olarak üç ana grup altında ele alınmıştır. Bu görevler: Temel görevler, yapması istenilen görevler ve zorunlu olmayan görevler olarak değerlendirilmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Mehmet Ali Akkaya ve Hüseyin Odabaş, *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler- Arşivler- Müzeler*, Mkyas Basım Yayın Matbaacılık, İstanbul 219, s. 23.

¹⁸⁷ Alpaslan, Tombuloğlu ve Balcı, a.g.e., s. 159-160.

¹⁸⁸ Leman Şenalp, “ Türkiye Milli Kütüphanesi'nin Kuruluş Yılları 1945-1955”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 19, Sayı. 2, 2005, s. 219.

¹⁸⁹ Leman Şenalp, “Milli Kütüphanelerin Ekonomik- Sosyal ve Kültürel Kalkınmadaki Önemi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 16, Sayı. 4, 2002, s.466.

¹⁹⁰ Atılğan, a.g.m., s. 127-128.

“I. Temel görevleri:

- 1) *Ülke yayınlarını eksiksiz toplamak*
- 2) *Ülke yayınlarından en az bir tanesini derlemek*
- 3) *Yabancı yayınları sağlamak*
- 4) *Ulusal bibliyografyalar yayınlamak*
- 5) *Ülkedeki bibliyografik enformasyon hizmetlerini planlamak ve düzenlemek.*
- 6) *Kataloglar yayınlamak.*
- 7) *Yayınları tanıtıcı sergiler düzenlemek.*

II. Yapması istenilen görevleri:

- 1) *Kütüphanelerarası ödünç verme işlemlerini yürütmek.*
- 2) *Ülke yazmalarını toplamak ve korumak.*
- 3) *Kütüphane teknikleri konusunda araştırma yapmak.”.*

III. Zorunlu olmayan görevleri:

- 1) *Yayınlara uluslararası değişimini sağlamak.*
- 2) *Kitapların fazla nüshalarının dağıtımını yapmak.*
- 3) *Görmeyenlere hizmet sunmak.*
- 4) *İş başında mesleki eğitim vermek.*
- 5) *Kütüphane teknikleri alanında diğer kütüphanelere yardım etmek.”.*¹⁹¹

Milli Kütüphaneler dünyada hiçbir bilgi merkezinin üstlenemeyeceği büyük boyutlardaki görev ve sorumlulukları dolayısıyla, ulusların en önemli kültür ve sosyal kurumları olma özelliğini kazanmış kurumlardır. Milli Kütüphaneler, bir milletin tüm bilimsel, sanatsal ve kültürel birikimlerini muhafaza eden, organize eden, gelecek kuşaklara aktaran ve en önemlisi vatandaşların kullanımına sunan en temel kurumlardan biridir. Milli Kütüphaneler bu sayede, yurttaşların eğitiminde, kültürel düzeylerinin artmasında ve bilginin toplumsallaşmasında önemli görevleri yerine getiren kurumlar olarak varlık göstermektedirler. Ayrıca bu kurumlar, ulusun hem

¹⁹¹ Atılğan, a.g.m., s. 127-128.

gelişmişlik düzeyinin hem de kültürel çeşitliliğinin bir göstergesi olarak ait oldukları toplum var oldukça varlıklarını sürdürecektir ve koruyacaktır.¹⁹²

3.3.2. Milli Kütüphanenin Kuruluşu ve Gelişimi

II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan çalışmalar ve sürdürülen yasal düzenlemelerle yayıncılığın teşvik edilmesiyle birlikte yayın sayılarında artış olması, kütüphaneleri de pozitif anlamda etkilemiştir. 1911 yılından başlayarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet programlarında bir "Milli kütüphane" kurma fikri sürekli yer almıştır. Böylelikle ülke yayınlarının derlenip yararlanmaya sunulacağı bir merkez kütüphanenin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Yürütülen faaliyetlere rağmen o dönemin zor koşulları nedeniyle bir Milli Kütüphane kurulamasa da bu düşünce, 1912-1918 yılları arasında değişik illerde "Milli Kütüphane" adıyla birçok kütüphanenin kurulmasına öncülük etmiştir. 1911'de temeli atılan Türk Ocağı ve taşrada yapılan kütüphaneler de bir halk kütüphanesi gibi sorumluluklar yüklenip görevini yerine getirmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte basılan eserlerde büyük bir düşüş yaşandığı ve sonrasında gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı ile birlikte bu düşüş giderek artmıştır.¹⁹³

1928 yılında Harf İnkılabının gerçekleştirilmesi dolayısıyla tüm eğitim ve kültür hayatında büyük değişikliklerin ve gelişmelerin olduğu bir safha başlamıştır. Arap harflerinin yerine Latin harfleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişiklik matbaalarda kullanımı kolaylaştırdığı gibi okuma yazmayı da kolaylaştırmıştır. Harf İnkılabı neticesinde Milli Kütüphaneyi tesis etmek için ilk adım atılmıştır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün Harf Devrimi'nin uygulanmasıyla ilgili Maarif Vekâlet'ine gönderdiği belgede Milli Kütüphane'nin teşekkülü ile ilgili bir karara da yer verilmiştir.¹⁹⁴ Türk kültür, eğitim ve yayın hayatında meydana gelen olumlu gelişmeler, Milli Kütüphaneye olan ihtiyacı arttırmış ve kuruluşunu hızlandırmıştır.

¹⁹² Fatih Rukancı ve Hakan Anameriç, "Altmış Yılın Ardından Milli Kütüphane", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 20, Sayı. 4, 2006, s. 406.

¹⁹³ Buket Candan, "Matbaadan İnternete Türkiye'de Yayın Hayatı ve Kütüphaneler", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 25, Sayı. 4, 2011, s. 476-477.

¹⁹⁴ Candan, a.g.m., s.478.

Bu konudaki en önemli çalışmalar ve atılan adımlar Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Müdürlüğünde görevli olduğu dönemde Adnan Ötüken tarafından atılmıştır.¹⁹⁵

Cumhuriyetin 1923'te ilanından sonra Türkiye'de bir Milli Kütüphanenin kurulması zarureti doğmuştur. İlim çevrelerinde ve aydınlar arasında bu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak dönemin şartlarının zorluğu bu işi daha çok geciktirmiştir. Kütüphanecilik gibi o yıllarda Amerika ve Avrupa'da bağımsız bir ihtisas şubesi haline gelmiş bir bilginin mevcudiyetinden 8-10 kişi hariç aydınlar, ilim adamları ve devleti yönetenlerin de büyük çoğunluğu habersizdir. Milli Eğitim Bakanlığı çevrelerinde bile böyle bir ilim ve ihtisas şubesinin varlığı bilinmemekte, bunu ileri sürenlerin fikirleri hor görülmektedir. Var olan kütüphaneleri yönetenler tesadüfen kütüphanede görev almış veya eski medreselerde şöyle böyle okumuş, çoğu yaşlı ve modern kütüphanecilik hakkında hiçbir fikri olmayan kişilerdir. Genç, üniversite, yüksekokul mezunlarının buralarda çalışması o günler için mümkün görünmemektedir. Çünkü bu meslek tanınmayan, geleceği olmayan, önemsiz bir meslek olarak değerlendirilmektedir.¹⁹⁶

Milli Kütüphanenin kurulması için şartların elverişsiz olduğu bir ortamda Adnan Ötüken'in mesleği ile ilgisi olmayan Neşriyat Müdürlüğünde beş buçuk yıl görevli olarak çalışmış olması, Milli Kütüphanenin kurulmasında kendisine birçok imkân tanımıştır. Bu nedenle Milli Eğitim çevresine bu işin önemi ve modern kütüphaneciliğin memleket için ne kadar büyük bir ihtiyaç olduğunu söyleyebilmiş, çeşitli yayın organları ve Ankara radyosunda bu ihtisas şubesinin ne kadar önemli ve gerekli olduğu hakkında sürekli propaganda yapılmıştır. Adnan Ötüken Milli Kütüphanenin kurulmasında karşılaşacağı bütün zorlukları nasıl aşacağı hakkında bilgi, tecrübe ve cesaret kazanmış ve geniş bir çevreye kendini tanıtmaya imkân elde etmiş, kendisine bu konuda yardım edecek ve bu teşebbüsü destekleyecek kişilerin güvenini, desteğini almış biridir. Böyle bir çalışma ve hazırlık yapılmadan işe girilmiş olsaydı netice almak mümkün olamayacaktı.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Candan, a.g.m., s.480.

¹⁹⁶ Adnan Ötüken, "Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu?", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt. 4, sayı. 1, 1955, s.2.

¹⁹⁷ Ötüken, a.g.m., s. 4.

Adnan Ötüken tarafından 15 Nisan 1946'da Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğünün bulunduğu apartmanın zemin katında o dönem kahvehane olarak kullanılan bir odada ilk işe başlanılmıştır. Buraya yerleştirilen bir camlı dolaba Mehmet Emin Yurdakul'un iki eseri, Neşriyat Müdürlüğü memurlarının bulunduğu küçük bir törende konulmuş ve Milli Kütüphanenin temeli buradan başlayarak atılmıştır. Neşriyat Müdürlüğünün çeşitli servislerindeki kitaplar da buraya taşınarak, buraya "Milli Kütüphane Hazırlık Bürosu" adı verilmiştir. Büronun ilk memurları Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya fakültesi (DTCF) mezunu ve aynı zamanda kütüphanecilik kursunu başarıyla bitiren Leman Şenalp ve daha sonra Milli Kütüphanede uzun yıllar çalışacak olan daktilo Nezahat Anaçan'dı. Daha sonra Neşriyat Müdürlüğünün fotoğrafçısını da büroya alarak mikrofilm atölyesinin ilk çekirdeğini kurmuşlardır. Milli Kütüphane hazırlık bürosunun çalışmalarında Adnan Ötüken'e yardımcı olan DTCF Kütüphanecilik kursu mezunları olan öğrencileridir. Kısa bir süre sonra bürodaki eser sayısı 8000 cildi bulmuştur. Büronun masraflarını karşılamak ve çalışanların ücretini ödemek için "Milli Kütüphaneye Yardım Derneği" adıyla 21 Şubat 1947 yılında bir dernek kurulmuştur. Bu dernek sayesinde her yıl 50-60 bin liralık yardım yapılarak büronun bazı ihtiyaçları karşılanmıştır. Dönemin Başbakanı Recep Peker, Türkiye'de bir Milli Kütüphaneye çok ihtiyaç olduğunun bilincinde olarak yardımlarını esirgememiş, Milli Kütüphaneye Yardım Derneğine 100.000 kûsur liralık bir bağış yapmıştır.¹⁹⁸

Recep Peker Kabinesi Hükümet programında Milli Kütüphane binasının yapılması için işe acilen başlanması gerektiğini söylemesinden önce, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından da zaman zaman Ankara'da bir Milli Kütüphane binasının inşası için projeler hazırlanmasına rağmen bu iş bir türlü gerçekleşme imkânı bulamamıştır. Dönemin Başvekil yardımcısı Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü Ankara'da bir Milli Kütüphanenin kurulmasının önemine yönelik düşünceleri şöyledir:¹⁹⁹

Yeni Türkiye'nin başşehrinin yalnız siyaset ve yönetim açısından değil, milli kültür yönünden de bir başkent olması gerekmektedir. Tüm yurttan yayılacak olan yeni ruh ve yeni düşünce tarzının biçimlenmesi, Atatürk rejiminin ideolojisinin de filizlenip

¹⁹⁸ Ötüken, a.g.e., s.16-17.

¹⁹⁹ Ötüken, a.g.e., s. 17-18.

büyüyeceği yer Ankara'dır. İşte böylesine bir durumda olan Ankara'nın bugün için en büyük eksiği bir Milli Kütüphanesinin bulunmamasıdır. Öyle bir Milli Kütüphane lazım ki yalnız aydınlar değil, çeşitli alanlarda görev yapan uzmanların da bütün ihtiyaçlarını karşılayacak, orada kendi alanlarıyla ilgili bütün dünya yayınlarının en önemlilerini kolaylıkla bulabilecekleri bir yer olmalıdır. Yalnız yeni başkent Ankara değil, İmparatorluğun yüzlerce yıllık mirasına sahip İstanbul'un da tam manasıyla ilmi çalışmalarını temin edecek kütüphanelerden yoksundur. Yeni fikirlerin ortaya çıkarılması ve olgunlaşmasını sağlayacak dolayısıyla Türkiye'de büyük bir kültür inkılabını canlandıracak görkemli bir sanat abidesi şeklinde bir Atatürk kitapsarayı kurmak için hazırlıklara bir an önce başlanmasını ve bütün Türk milletinin bu yapı için yardım etmesini istemektedir.

Ayrıca 1939 yılı Temmuz ayında Ankara'da toplanan Birinci Maarif Şura'sında o dönem Siyasal Bilgiler Müdürü olan Mehmed Emin Erişirgil, Milli Kütüphane ve uzman personeli konusunda şöyle bir konuşma yapmıştır:²⁰⁰

“...Ankara'nın en mühim ihtiyaçlarından olan Milli Kütüphane ihtiyacı da temin olunmalıdır. Bu yalnız Ankara'nın değil, Türkiye'nin en mühim ihtiyacıdır. Bir Milli Kütüphane olmadıkça, bütün neşriyat takip edilmedikçe ve bütün dünya neşriyatı ile mübadele imkânları bulunmadıkça ve bunların hepsi bir arada olmadıkça Türkiyede ilim yapmak, turnakla kıyu kazılmaktan güçtür. Spekülasyonlar kolay yapılabilir ama, hakiki ilim havası yaratmak iddiasında bulunmak güç bir şeydir. Kütüphane davasına gelince: kütüphane memurları için de kanun çıkarmak lüzumunu temenni ettik. Yalnız Milli Kütüphane için değil, yüksek mektepler kütüphane memurluğu da gayet nazik bir meslektir. Bunu şerefli bir meslek haline getirmeliyiz. Bu olmadıkça kütüphanelerimize memur bulamayız. 6- 8 bin ciltli bir kütüphaneyi tanzim etmek öyle güç bir iştir ki meslek haline getirilmedikçe ve şerefli bir iş haline sokulmadıkça bu iş son derece güç olur”.

Kütüphanecilik meselesi, 1942 yılı Maarif Bütçesi görüşüldüğü sırada Büyük Millet meclisinde de görüşülen bir konu olmuştur. O dönem Bilecik mebusu olan Kasım Gülek; kütüphaneciliğin bir uzmanlık işi olduğunu, birçok ülkede ciddi anlamda öğretim yapıldığını, modern kütüphaneler olmadan yükseköğretimin kendisinden beklenen görevleri yerine getiremeyeceğini söylemiştir. Ayrıca bunun için de zaman kaybetmeden kütüphaneci yetiştirmek ve araştırma kütüphanelerinin

²⁰⁰ Adnan Ötügen, 1979, s.18.

kuruluşu için hazırlıkların yapılması ve bu işten anlayan uzmanların yetiştirilmesi gerektiğini meclis kürsüsünde dile getirmiştir.²⁰¹

Adnan Ötüken, Milli Kütüphane davasının önemli bir konu olarak görülmesi gerektiğini ve bu konuda bahaneye yer olmadığını, meselenin özüne dönülmesinin gerekliliği hakkındaki düşüncesini şöylece dile getirmektedir:²⁰²

Birçok kişinin manevi ve maddi suçlar aramak bahanesiyle birbirlerini suçladıkları bir zamanda ne kadar kötü bir durumda olduğumuzun farkında olmayarak gerçek meselelere kayıtsız kalmışlardır. Görünüşte çok basit meselelerden biri olarak görülen “Milli Kütüphane” meselesi aslında en önemli ve en öncelikli mesele olarak ele alınması gerekmektedir. Bilim adamları, uzmanlar, hoca ve talebelerin başvurduğu ve bilgi ihtiyacını karşıladığı yerdir. Bir öğrenci tez yazacağı zaman, bütün kaynakların toplandığı bir kütüphane bulamazsa suç öğrenciye yüklenmemelidir. Bilim adamı ve uzmanlar bir eser yazacakları zaman dergi, gazete koleksiyonlarını, kendi alanlarıyla ilgili bütün yayınları bir arada bulabileceği bir kütüphane yoksa çalışmasının büyük bir kısmını kaynak aramaya vereceği için boşuna bir zaman kaybı yaşayacak ve veriminden çok kaybedecektir. Bu yüzden gelişmiş tüm ülkelerin başkentinde ve büyük şehirlerinde kitap sarayları ve milli kütüphaneler kurulmuştur. Paris’te Biblioth que Nationale, Londra’da British Museum, Berlin’de Staatsbibliothek kütüphanesi bunlardan bir kaçıdır. Bu kütüphanelerin birinde  c ayda yazılan bir eseri, Türkiye’de dağınık ve teŐkilatlandırılmamıŐ kütüphanelerinde bir yılda bile yazılamayacaktır. O kütüphanelerin birinde çalıŐırken başka bir Őehrin kütüphanesinde bulunan nadir bir nüshayı görmek zorunlu hale gelmiŐse onun mikrofilmini ya da belgenin kendisini getirtebilme olanağına sahipsiniz. İstanbul’da ise dağınık halde bulunan bir kütüphaneden bir diğerine gidilmesi son derece zor ve küçük vakıf kütüphaneleri arasında emek kaybı yaŐanacaktır. Batının büyük kuruluşlarında memurlar nöbetleŐe gece kaldıkları için araştırmacılar ve öğrenciler istedikleri saatlerde çalıŐabilmektedirler. Türkiye kütüphanelerinde ise durum tam tersidir. Kütüphaneler öğleyin kapalı ve akşam beş olmadan da kapılar

²⁰¹ Ötüken, a.g.e., s. 19

²⁰² Hilmi Ziya Ülken, “Milli Kütüphane”, Cumhuriyet Gazetesi, Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi

kapatılmaktadır. Yine Türkiye’deki kütüphanelerde haftanın bazı günleri dinlenme olarak geçirildiği için bazı hizmetler aksamaktadır. Türkiye’de de kütüphanelerin iyi hizmet verebilmesi için bir işbirliğine, koordinasyona ve bu alanda kalifiye personel yetiştirmeye ihtiyaç vardır. Bu da ancak kütüphaneciliğin modern anlamda ele alınması ve yönetilmesi ile gerçekleşebilecektir. Kütüphanecilik mesleğinin hizmet standartlarının iyileştirilmesinde bir Milli Kütüphaneye olan ihtiyaç, dile getirilen görüşlerden de açıkça belli olmaktadır. Dönemin zor şartları ve kütüphanecilik mesleğine olan kötü algıya rağmen Milli Kütüphane kurulma çalışmalarına hiç ara verilmeden devam edilmiştir.

1 Nisan 1947’ye kadar Neşriyat Müdürlüğünün zemin katında bulunan Milli Kütüphane Hazırlık Bürosunda kütüphane çalışmalarına devam edilmiştir. Bu tarihten sonra Kütüphane, Kocatepe Semtinde Mithatpaşa Caddesinde büyük bir salonu ve beş odası bulunan bir meskene taşınmıştır. Bakanlık binanın üç yıllık kira karşılığını ödeyerek, aslında yarı resmi olarak Milli Kütüphane Hazırlık Bürosunu tanımış oluyordu. Adnan Ötüken’in gerek radyoda yaptığı “Kitap Saati”, gerekse Bakanlıktaki görevi dolayısıyla geniş bir çevreye sahip olan ve çevresi yoluyla yaptığı propagandalar nedeniyle kısa sürede kitap sayısı 60.000 cilde yükselmiştir.²⁰³

Üç yıl için kiralanan Mithatpaşa Caddesindeki beş odalı mesken, yapılan kitap bağışlarıyla bir yıldan daha kısa sürede bodrum katına varıncaya kadar dolmuştur. Burada koleksiyonları geliştirecek imkân kalmadığından yeni bir bina inşa etmek ya da daha elverişli bir yapı bulmak gerekli olmuştur. Bu sebeple Adnan Ötüken yeni bir yer temin etme düşüncesini dönemin Maarif Vekili Reşat Şemsettin Sirer’e anlatma şansı elde etmiş ve Sirer de bunun atılması gereken adımları hiç geciktirmeden atmıştır. İlk önce inşaatı tamamen bitmemiş bir bina gösterilir ve buranın uygun olamayacağına karar verilir. Daha sonra o dönem gazino olarak kullanılan ve Milli Kütüphanenin şuanda bulunduğu binaya karar verilmiştir. 24 Aralık 1947 yılında bu yeni binanın anahtarı alınarak kütüphane buraya taşınmıştır. Milli Kütüphane binasını temin etmek, buraya kitap almak ve burada hizmet vermek çok zor olmuştur. Hem para yoktur, hem de böyle bir iş için kütüphane kurmak gereksiz görülmüştür.²⁰⁴

²⁰³ Leman Şenalp, “Milli Kütüphane Kuruluş Yılları Üzerine”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 22, Sayı. 4, 2008, s. 467.

²⁰⁴ Ötüken, a.g.e., s. 19-24.

Milli Kütüphane kuruluş aşamasında dönemin Maarif Vekili Tahsin Banguoğlu, ilk başlarda önemseydiği bu dava için daha sonraları bu işle hiç ilgilenmemiştir. Tahsin Banguoğlu Kütüphaneyi ancak 16 Ağustos 1948’de açılış gününde görmüş ve konuyla ilgili görüşünü şöyle dile getirmiştir.²⁰⁵

Milli Kütüphanenin temeli atılmaktadır. Milli Kütüphane de birçok kültür kurumu gibi organik bir yapı teşkil etmektedir. Doğar, büyür ve gelişir. Milli Kütüphane, cumhuriyet rejiminin gerekleri doğrultusunda toplumun kültürlenmesinde ve bilinçlenmesinde en önemli görevi yerine getirecektir. Kütüphaneciliğin günümüzde gelişme göstererek bir ihtisas alanı haline gelmesi dolayısıyla onsuz ilim yapmak güç olmuştur. Bu konuda çaba sarf ederek böyle modern bir kütüphanenin ilk örneğini inşa etmek lazımdır. Burada modern kütüphanecilik tekniği uygulanmıştır. Bu kütüphanede modern kütüphanecilik bilgisinin de kaynağını oluşturacaktır. İmkânlar nispetinde bu kurumda çalışanlar kısa bir sürede Milli Kütüphaneyi tanzim ve tesis edeceklerdir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de Sekizinci BMM’nin Üçüncü Toplantı Yılıni açılış gününde 1 Kasım 1948’de Milli Kütüphaneye ilgili şu sözleri sarf etmiştir:²⁰⁶

“İlmi çalışma ve araştırmaların temel vasıtası olan milli bir kütüphane kurulması davası gerçekleşme yoluna girmiştir. Bu yıl Başkentimizde açılan Milli Kütüphanenin ilim hayatımızda hayırlı tesirleri kısa zamanda görülecektir.”

Milli Kütüphanenin kuruluşundan açılış gününe kadar çok zor koşullarda çalışan Ötüken ve arkadaşlarının azim ve kararlılıkları sayesinde Milli Kütüphane kurulmuş ve açılmıştır. Ekonomik sorunlar başta olmak üzere birçok soruna rağmen Milli Kütüphane Kanunu’nun da bir an önce çıkması gerekmektedir. Bu kanunla birlikte Milli Kütüphane resmiyet kazanmış olacaktır.²⁰⁷

3.3.2.1. Milli Kütüphanenin Kuruluş Kanunu

Bir ülkenin gelişmesindeki en önemli etkenlerin başında eğitim gelmektedir. Eğitim sistemi içinde de kütüphaneler; okullar kadar önemliyken, Türkiye’de bu

²⁰⁵ Ötüken, a.g.e., s. 24.

²⁰⁶ Ötüken, a.g.m., s. 25.

²⁰⁷ Ötüken, a.g.e., s. 25-26.

kurumlara yeterince önem verilmediği için kurulmaları ve gelişmeleri çok gecikmiştir. Kütüphaneler hem eğitim sistemi içinde hem de kültür kurumları olarak çok önemli hizmetleri yürütmektedirler. Bunların içinde Milli Kütüphaneler verdiği hizmet ve görevler bakımından çok daha değişik ve daha kapsamlıdır.²⁰⁸ Atatürk'ün de çok önem verdiği ve Türk Ulusunun diğer milletlerden farklılığını ortaya koymaya çalıştığı özdeyişinde belirttiği; “Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür” ifadesine bağlı olarak Milli Kütüphanenin diğer görevlerine yer verilecek olursa; Milli Kütüphane, kültürel bir varlık olan insanların eğitiminde, kültürün oluşması ve yayılmasında ve toplumun çağdaş bir nitelik kazanmasında önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bu bakımdan değerlendirilecek olunursa Milli Kütüphane, eğitim ve kültür hayatının vazgeçilmez bir unsuru olma özelliğini de taşımaktadır.²⁰⁹ Bu yönüyle bakıldığında Türkiye’de bir Milli Kütüphanenin varlığına ihtiyaç duyulduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye’de cumhuriyet sonrası dönemde her alanda olduğu gibi kütüphanecilik alanında da çalışmalar yürütülmüştür. İrfan Kobek’in Milliyet gazetesinde belirttiği;

“Türkiye’de kütüphaneciliği kabul ettirmek, başlı başına bir sorun. Özel sektörde bile bu böyle. Her şeyden önce, yöneticilerin kütüphaneyi kabullenmeleri gerekiyor. Yoksa hiçbir şey yapamazsınız.” Jale Baysal da bu konu bağlamında fikrini dile getirirken; “Türkiye’de kütüphaneciliğin yaptığı iş konusunda toplumda yerleşik ve doğru bir fikir yok. Kütüphaneciliğin yayın arayana yardım edebilecek özel bazı bilgilere sahip olduğu da bilinmiyor.”²¹⁰

İfadeleriyle Türkiye’de kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin gelişebilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak kütüphanelere yöneltilen olumsuz algının varlığı varlığıdır. Bu olumsuz algının varlığını en tepedeki yöneticilerde de var olduğunu Adnan Ötügen’in “Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu ve Türkiye’de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi” başlıklı kitabında da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Türk Milli Kütüphanesinin hem kuruluşunun tamamlanabilmesi hem daha iyi hizmet sunması ve gelişen şartlara uyum sağlaması için resmileşmesi, korunması ve desteklenmesi açısından bir kanuna ihtiyaç duyulmuştur.

²⁰⁸ Doğan Atılğan, “Milli Kütüphane ve Okuyucu Analizi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 34, Sayı. 3, 1985, s. 127.

²⁰⁹ Rukancı ve Anameriç, a.g.m., s. 403-404.

²¹⁰ Taner Özcan, “Kütüphanecilik ve Sorunları”, *Milliyet*, 25.03.1984, s. 4.

Türkiye’de kütüphaneler hakkındaki kötü algının varlığı ve ekonomik sorunlara rağmen bazı milletvekillerinin büyük gayretleri neticesinde Milli Kütüphane Kanunu Büyük Millet Meclisine sevk edilebilmiştir. Kurumun gelişmesi ve geleceği göz önünde bulundurularak hazırlanan tasarı Bakanlıktan Milli Kütüphanenin ancak o yıllardaki ihtiyacını karşılayacak şekilde kısaltılmış olarak Meclise gönderilmiştir. Nihayet 23 Mart 1950 tarihinde 5632 Sayılı Milli Kütüphane’nin Kuruluşu Hakkında Kanun Büyük Millet Meclisinden çıkmıştır.²¹¹ Meclisten çıkan kanun maddeleri aşağıda sıralanmıştır:

“Madde 1- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Ankara’da Milli Kütüphane kurulmuştur.

Madde 2- Milli Kütüphane; milli kültür araştırmalarını mümkün kılmak, bu maksada elverişli eserleri ve vesikaları bir araya toplayarak esaslı bir merkez vücuda getirmek ve aynı zamanda her türlü ilim ve sanat çalışma ve araştırmalarını kolaylaştırmakla görevlidir. Bu görevlerini yerine getirmek üzere Kütüphane lüzumlu göreceği eserleri ve vesikaları satın almaya veya başka yollarla sağlamaya ve bunların tasnifi, muhafazası ve genel istifadeye arzı için gerekli her türlü tesisleri ve vasıtaları satın almaya veya yaptırmaya yetkilidir.

Madde 3- Milli Kütüphane hizmetlerinin ne suretle yerine getirileceği Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanacak bir tüzükle tesbit olunur.

Madde 4- Milli Eğitim Bakanlığı Milli Kütüphaneye şahıslar ve kurumlar tarafından bağış suretiyle yapılacak kitap ve eşya yardımlarını kabul eder. Bunların ne şekilde kullanılacağı tüzükle tesbit olunur. Para bağışları hakkında 1050 sayılı Muhasebe Umumiye Kanununun hükümleri uygulanır.

Madde 5- 10.06.1946 tarihli ve 4926 sayılı kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde ilişik (1) sayılı cetvelde derece, görev ve aylıkları yazılı kadrolar çıkarılmış ve yerine ilişkin (2) sayılı cetvelde derece, görev ve aylıkları yazılı kadrolar konulmuştur.

Geçici Madde 1- 1950 yılı Bütçe Kanununa bağlı (D) işaretli cetvelin Milli Eğitim Bakanlığı kısmında bağlı (3) sayılı cetvelde yazılı kadrolar çıkarılmış ve yerine, ilişkin (4) sayılı cetvelde yazılı kadrolar konulmuştur.

Geçici Madde 2- 1950 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A) işaretli cetvelin ilişik (5) sayılı cetvelde yazılı tertipleri arasında (64.200) liralık aktarma yapılmıştır.

Madde 6- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

²¹¹ Adnan Ötügen, *Milli Kütüphane ve Adnan Ötügen*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972, s.7.

Tablo 3. 3. Milli Kütüphane Kanunu 2 Sayılı Cetvel

(2) SAYILI CETVEL			
D	Görevin Çeşidi	Adet	Aylık
	Merkez Milli Kütüphane Müdürlüğü		
5	Müdür (İhtisas yeri)	1	80
6	Başuzman	1	70
7	Uzman	2	60
9	Kütüphaneci	14	40
12	Memur	3	25
14	Memur	1	15
6	Mikrofilm ve Fotoğraf Uzmanı	1	70
7	Mütercim	1	60

Kaynak : (Ötüken, 1979, s. 27-28.)

Tablo 3. 4. Milli Kütüphane Kanunu 4 Sayılı Cetvel

(4) SAYILI CETVEL		
Merkez Milli Kütüphane Müdürlüğü		
Görevin Çeşidi	Aded	Ücret
Daktilo	2	200
Daktilo	1	150
Ciltçi	2	250
Ciltçi	2	200
Teknisyen	1	250
Odacı	8	100

Kaynak: (Adnan Ötüken, 1979, s. 28.)

Tablolarda görüldüğü gibi kanun metninin kadro kısmında merkez (Merkez Teşkilatı) kaydı bulunmaktadır. Yani Büyük Millet Meclisi, Milli Kütüphaneyi Maarif

²¹² Adnan Ötüken, a.g.m., s. 27-28.

Vekâleti Merkez Teşkilatının bağımsız bir Müdürlüğü olarak kabul etmesine rağmen dönemin Millet Vekili Tahsin Banguoğlu, Milli Kütüphaneyi, Kütüphaneler Müdürlüğüne bağlayarak, kütüphanenin bağımsız olarak gelişmesine engel olmuştur. Bu suretle kitap satın alma, gerekli en basit eşyayı bile temin etme ve kadrolara memur alma gibi iş ve işlemlerde tüm yetkiler bu kurumun elinden alınmıştır. Nihayet 14 Mayıs 1950 seçimleri yapılmış, 11 Ağustos 1950 tarihinde Tevfik İleri'nin Maarif Vekili olmasıyla Milli Kütüphane tekrardan Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatının bağımsız bir müdürlüğü haline getirilmiştir. Maarif Vekâletine bağlı 80 küsur kütüphanenin yönetilmesi başlı başına büyük bir sorun iken Milli Kütüphanenin neredeyse 200 yıllık bir gecikme ile kurulmasına teşebbüs edilmesi bakımından hızla geliştirilmesi ve gereksiz tüm formalitelerden uzak tutulması gerekmektedir. Daha sonraları Maarif Vekili olan Celal Yardımcı'nın zamanında kabul edilen Milli Kütüphane Kanununa Ek Kanun ile kurumun personel sıkıntısı büyük oranda halledilmiş ve Bibliyografya Enstitüsünün de kanuni bir dayanak almasını mümkün kılmıştır.²¹³

3.4. Mesleki Bir Örgüt Olarak Türk Kütüphaneciler Derneği

3.4.1. Derneklerin Genel Anlamda Tanımı ve Amaçları

Toplumunu meydana getiren bireyler, çalışanlar, meslek kuruluşları gibi toplumsal yapı grupları, çalıştıkları ve ilgili oldukları alanlarda karşı karşıya kaldıkları sorunları çözebilmek, engelleri ortadan kaldırabilmek, devlet veya diğer güç odakları karşısında haklarını savunabilmek ve ayakta kalabilmek amacıyla hemen her dönemde teşkilatlanma gereksinimi duymuşlardır. Bu örgütlerin, değişen siyasi, iktisadi ve toplumsal koşullara göre örgütlü hareket etme davranışında ve örgütlenme biçimlerinde sürekli bir değişme ve gelişme olmuştur. Örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasında farklı nedenler etkili olmuştur. İlk başlarda doğa koşulları karşısında varlığını koruyabilmek ve neslinin devamını sürdürebilmek, birlikte hareket etmenin temel amacını oluştururken, toplumsal yapıdaki gelişmeler, değişimler ve üretim biçimlerindeki gelişim ve değişimler, kuralları daha önceden belirlenmiş yöntemler çerçevesinde daha akılcı ve sistematik yapıdaki örgütlenme biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Bu süreç içerisinde değişen ve gelişen en önemli ve temel örgütlenme

²¹³ Ötügen, a.g.e., s. 28-30.

biçimi, devlet ve onun işlevselliğini sağlayan alt kurumlarıdır. İnsanoğlunun geliştirmiş olduğu en önemli ve en büyük örgütlenme biçimi olan devlet, uygulamaya koyduğu yasal kurallarla, aynı zamanda diğer örgütlenme biçimlerinin temel düzenleyici ve temel denetleyicisi olmuştur.²¹⁴

Toplumlar içlerindeki işleyişi devlet ve sivil katkılar yoluyla gerçekleştirmeye çalışırlar. Ancak sivil yapılar yine devletin kontrolündedir. Bir sivil yapısı olan dernekler de gücünü üyelerinden almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme hakkına sahip olmaları dolayısıyla birçok amacı gerçekleştirmek suretiyle farklı biçimlerde ve farklı alanlarda faaliyetleri gerçekleştirecek olan bu sivil örgütlerinin ne anlama geldiği ile ilgili birçok tanım ve açıklama yapılmıştır. Sivil toplum kuruluşları olarak da adlandırılan dernekler; kazanç paylaşma dışında, kanunlara aykırı olmamakla birlikte belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş en az yedi gerçek ve tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek amacıyla oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişilerden oluşmuş topluluklardır.²¹⁵

Dernek teriminin birçok anlamı bulunmakla birlikte birçok tanımı da yapılmıştır. Bu tanımlardan biri şöyledir: Bağımsız bir yapıya ve tüzel kişiliğe sahip, ekonomik bir amaç dışında bir araya gelmiş topluluklar için dilimizde “dernek, cemiyet, kurum, birlik” gibi değişik terimler kullanılmaktadır. Bunların İngilizce ve Fransızca karşılığı “association”, Almancada “verein” ve “genossenschaft”, İtalyancada ise “associazione”dir. Diğer bir tanıma da şöyle yer verilmiştir: Bazı amaçları gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş ve örgütlenmiş, remi niteliği olmayan fakat tüzel kişi görevi üstlenen insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Türkçe sözlükte ise dernek tanımına şöyle yer verilmektedir: Belli bir amaç etrafında toplanan kişilerin meydana getirdiği topluluktur. Çok genel olarak yapılmış bu tanımların dışında başka bir kaynakta da dernek: İki ya da daha fazla kişinin bir araya gelerek ortak bir amacı

²¹⁴ Mehmet Toplu, “Mesleki Bir Örgüt Olarak Türk Kütüphaneciler Derneğinin Altmış Yıllık Gelişim Çizgisi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 23, Sayı. 4, 2009, s. 680.

²¹⁵ Erdal Toprakçı ve Aysun Akçay, “Türkiye’de Kamu Yararına Çalışan Derneklerin Eğitim Faaliyetlerinin Yönetimi ve Denetimi (Yasal Belgeleri Temelinde Nitel Bir Analiz)”, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 1, 2016, s. 29-30.

gerçekleştirmek ve korumak üzere oluşturdukları, bir yönetimi ve görevlileri olan örgütlü toplumsal küme olarak tanımlanmaktadır.²¹⁶

Amaçları açısından değerlendirilirse derneklerin iki kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Mesleki olmayan dernekler ve Mesleki dernekler olarak iki türde kurulmuşlardır. Mesleki olmayan dernekler: Herhangi bir mesleğin yararı için faaliyet göstermeyip, çalışmalarını genelde politik, dinsel ve sosyal etkinlikler üzerine olan derneklerdir. Mesleki dernekler ise ileri derecede eğitim ve yeterlilik isteyen, özelleşmiş bir meslek için çalışmalar yapan derneklerdir. Mesleki bir derneğin üyesi olabilmek için ancak o meslekten bir kişi olmanız durumunda gerçekleşir. Hukuki açıdan ise dernekler yine ikiye ayrılmaktadır: Kamuya yararlı ve kamuya yararlı olmayan dernekler. Bir derneğin kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilmesi için yasa gereği, o derneğin en az bir yıl faaliyette bulunması, amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için yürüttüğü çalışmaların ülke çapında yararlı sonuçlar verecek nitelik ve ölçüde olması gerekmektedir. Kamuya yararlı dernek, ilgili bakanlıkların görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığının önerisi, Danıştay İdari İşler Kurulunun kararı ve Bakanlar Kurulunun onayı ile kurulabilir.²¹⁷ TKD'nin toplantılarında her zaman kamuya yararlı dernekler arasında sayılması gerektiği isteği, 1630 Sayılı Dernekler Kanunu gereğince yapılması gerekli tüm işlemler tamamlandıktan sonra Bakanlar Kurulu'nun 26.2.1975 gün ve 7/9576 sayılı kararı ile kamuya yararına çalışan derneklerden sayılmıştır.²¹⁸

Sivil toplum kuruluşlarının amaçları, özellikleri, işlevleri ve faaliyetleri genel olarak birbirini bütünleyen yapıdadır. Genel olarak ayrı ayrı başlıklar altında şöyledir:²¹⁹

Sivil toplum kuruluşlarının özellikleri:

- Kazanç maksadıyla kurulmazlar.
- Mecburiyet olmaksızın isteyerek çalışırlar.

²¹⁶ Yaşar Ahmet Tonta, *Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Gelişmesini Engelleyen Nedenler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s.15-16.

²¹⁷ Tonta, a.g.e., s.16-17.

²¹⁸ *Kuruluşundan Bugüne Türk Kütüphaneciler Derneği (1949-1978)*, TKD, Ankara 1978, s. 9.

²¹⁹ Müslüm Yurtseven, *Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kütüphane ve Sivil Toplum Kuruluşu Etkileşimi: Türk Kütüphaneciler Derneği Örneği (TKD)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s.117.

- Değişken yapıda olup bürokratikleşmeye yer yoktur.
- Devletten bağımsız bir yapıdadırlar.
- Vizyon ve amaçları vardır.
- Kamu yararı gözetirler.
- Ortak değerlere sahip bireylerden oluşurlar.
- Yönetimleri şeffaf bir yapıdadır.

Başlıca faaliyet alanları:

- Çevre olayları, ortak sosyal problemler, halk sağlığı ve eğitimi alanındaki çalışmaları yürütürler.
- Siyasi ve iktisadi değişkenlere bağlı gelişme ve ilerleme çalışmalarını ortaya koyarlar.
- Kalkınma, Nüfus planlaması, sosyal yardımlaşma konularında faaliyetler yürütürler.
- İnsan hakları, kadın hakları, mesleki gelişim ve sağlık krizlerini ortaya çıkarma gibi konularda çalışmalar yapmaktadırlar.

Belli başlıca amaçları:

- Bir alanda örgütlenmeyi sağlayabilme
- Demokratikleşme sürecinin bir parçası olmak
- Bir fikrin ya da otoritenin sahadaki temsili olmak
- Bir düşüncenin amaç- eylem düzlemine zemin hazırlamak ve yaşatmak
- Toplumsal etkileşimi artırmak ve anlaşmayı sağlamak
- Aynı amaç doğrultusunda kurulan örgütlerin ulusal ve uluslararası etkileşimini arttırmak

Genel olarak işlevleri ve fonksiyonları:

- Bireylerin isteklerinin dile getirilmesine destek vermek için kamuoyu oluşturmak
- Çoğulcu toplum yapısının oluşumunu sağlamak amacıyla piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak

- Katılımcı ve çoğulcu bir kültürde yetişmiş, aynı zamanda yönetim işinde deneyim kazanmış, yönetim özelliklerini kendinde taşıyan bireylerin yetişmesini sağlamak
- Yeni projeler üretmek, bu projelere kaynak temin etmek veya projeleri hayata geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam alanlarında hükümet politikalarına uyumlu ya da alternatif yollar ve sorumluluklar alabilmek.

3.4.2. Türk Kütüphaneciler Derneğinin Kuruluş Gayesi

Sivil teşkilatlanmanın temelinde, birlikte hareket ederek bir şeyler başarma duygusu, arkadaşlık, gönüllülük esası ve kolektiflik gibi etkenler bulunmaktadır. Sivil toplum güç birliği duygusu yaratarak bir birlikteliği, dayanışmayı ve gönüllülüğü temsil etmektedir. Bu yüzden bu tür kuruluşlar kadrolaşmayı gerçekleştirirken, maddi bir kazanç amaçlamayan ve dayanışmacı, gönüllü ve idealist kişileri seçmektedir.²²⁰ Bir sivil toplum kuruluşu olan dernekler de birbirinden farklı amaçlarla kurulurken ve değişik türde faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD)'nin kuruluş gereksinimini net olarak anlayabilmek için kurulduğu dönemin siyasi, ekonomik, kültürel koşulları ve bilimsel ortamı hakkında bilgi sahibi olmak ve anlamak gerekmektedir. TKD'nin kurulduğu yıllar İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki zamana denk gelmektedir. Öncelikle Avrupa ve dünya devletlerin büyük çoğunluğunda esmeye başlayan özgürlük ve demokrasi rüzgârları tüm dünyayı etkisi altına aldığı gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni de çok etkilemiş ve çok partili hayata bu dönemde geçilmiştir. Bu dönem daha çok cumhuriyet yönetiminin ilke ve kurallarının benimsenmesi ve yerleşmesi için devrimci atılımların gerçekleştirildiği yıllardır. Yeni ideoloji ve yeni yaşam felsefesinin tabana yayılması için kültür kurumlarının oluşturulduğu ve hayata geçirildiği yıllardır.

²²⁰ Melda Medine Güleç, “ Derneklerin Kuruluş Yönetim ve Faaliyet Alanlarında Kadınların Rollerine İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildirileri*, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, İstanbul 2018, s. 408.

Vatanın birçok yerinde Halkevleri, Köy Enstitüleri açılmıştır. Özellikle Kültür, dil ve edebiyat alanında önemli atılımların gerçekleştirildiği bir dönemdir.²²¹

Türkiye’de cumhuriyet sonrası dönemde Atatürk’ün liderliğinde büyük ölçüde otoriter bir siyasal rejim sürdürülmüştür. Aynı yönetim şekli İsmet İnönü döneminde de devam ettirilmiştir. Ancak; bu dönemde sürdürülen otoriterlik demokratik bir cumhuriyet yönetimini inşa etmek amacıyla inkılapların yerleşmesi ve benimsenmesi amacıyla gündeme gelmiştir. Gerçekleştirilen devrimleri, geniş halk kitlelerine ulaştırmak ve benimsetebilmek için “Halk için Halka Rağmen” anlayışı ile başarılı olmuştur. Böylesi rejimlerde klasik kamu özgürlüklerinin arka plana atılması kaçınılmaz olmaktadır. Ayakta kalabilmek için yumuşak bir havaya ihtiyaç duyan kamu hürriyetlerinin totaliter rejimlerin sert yöntemleri karşısında dayanamadıkları görülmektedir. Bu dönemde hem devrimleri korumak bir yandan da dışarıdan gelebilecek saldırıları önlemek amacıyla, yönetimi güçlü ve otoriter olmaya zorlamıştır. Ayrıca CHP yönetimi kendisine karşı olan veya iktidara gelebilecek olan güçleri denetim altında tutmak istemiştir. Derneklerin hak ve özgürlüğü siyasal partilerin, meslek kuruluşlarının amaç ve faaliyetlerinin, siyasal rejimin amaç ve hedefleri doğrultusunda kurulmalarına imkân sağlayan bir cemiyetler yasasıyla yasal düzen sürdürülmüştür. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan dernekleşme hareketleri, iktidarın varlığını sürdürme ve diğer güçlerle olan mücadelelerden dolayı yetersiz demokratik katılım anlayışını ortaya çıkarmış ve günümüze kadar gelmiştir.²²²

Türkiye’de dernek kurma ve dernekleşme özgürlüğü tam manasıyla 20. yüzyılın başlarında tanınmıştır. 1908 tarihli İkinci Meşrutiyet Anayasasının 120. maddesinde dernek kurma hakkı ile ilgili bir açıklama yer almıştır. 1924 Anayasasında ise dernek kurma hakkı 70 ve 79. Maddelerinde belirtilmiştir. 70. Maddeye göre Türklerin tabii hukuku dolayısıyla cemiyet hak ve hürriyetleri güvence altına alınmıştır. 79. maddede de cemiyetlerin sınırı hürriyeti kanunlarla açıklanmıştır.²²³

Türkiye’de 1946 yılında çok partili hayata geçiş ve 1946 yılında Cemiyetler Yasası’ndaki değişikliklerle demokrasiye aykırı bazı hükümlerin kaldırılmasıyla birlikte

²²¹ Ali Fuat Kartal, “TKD: Türkiye’de 60 Yıllık Bir Mücadelenin Adı?”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 23, Sayı. 4, 2009, s. 674.

²²² Musa Hikmet Yavuziğit, “Dernekler ve Demokrasi” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 50, Sayı. 1, 1995, s. 421-422.

²²³ Tonta, a.g.e., s. 24.

kurulan dernek sayısında epey artış olduğu gözlenmektedir.²²⁴ Dernekleşme sürecinde, demokratikleşme ve yasal düzenlemelerin yanı sıra toplumsal zorunluluklar ve sistemin kendi içinden doğan bir tepkinin de payı vardır. Bu sürecin Türkiye'deki seyri, demokratikleşme seyri ile aynı paralellikte gelişme göstermiştir. 1938 yılında ülke genelinde 205 dernek mevcutken, bu sayı 1950 yılında 2011'e, 1960'ta 18.958'e, 1970'te 42.170'e, 1980'de 54.144'e ve Mart 1994'te 112.000'e ulaşmıştır.²²⁵

Türkiye'de demokratikleşme hareketlerinin ivme kazandığı yıllarda, Türk kütüphanecilerini bir meslek örgütü çatısı altında toplamak; sorunlarını tartışabilecekleri ve çözüm yolları üretebilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri, dayanışma ve işbirliği yapabilecekleri bir ortam yaratmak amacıyla 19 Kasım 1949'da Milli Kütüphane kurucusu Adnan Ötügen öncülüğünde Türk Kütüphaneciler Derneği adıyla bir dernek kurulmuştur.²²⁶ Türkiye'de derneklerin faaliyet alanları çeşitlilik göstermektedir. Dernekler çalışma alanlarına göre; sosyal hizmetler, eğitim ve araştırma çevre ve doğal hayatın korunması, kalkınma, insan haklarını savunma, kültür-spor, sağlık hizmetleri gibi gönüllülüğe dayalı ulusal ve uluslararası düzeyde mesleki ve dini faaliyetler yürüten kurumlardır.²²⁷

Kütüphanecilik dernekleri, öncelikli olarak kendi ülkelerinin mesleki sorunları çerçevesinde amaçlarını ve ilkelerini ortaya koymakta ve bu yönde tavsiye edilmektedirler. Gerekli normların oluşturulması, politikaların geliştirilmesi, enformasyon hizmetlerinin tüm ülke çapında geliştirilmesi, hukuki düzenlemelerin yapılması, çalışan personel özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik yapılan çalışmalar, öncelikli olarak ele alınan temel konular arasındadır. Meslekle ilgili bütün kişi, kurum ve kuruluşların hizmetlerinin yürütülmesinde ortaya konulacak davranış biçimleri de bu kapsamda ele alınması gereken konulardır. Çoğu kütüphanecilik derneğinin etik ilkelerini belirlemesi ve uygulamaya geçirmesi de bunun bir göstergesidir. Dernekler bu temel mesleki sorunların yanı sıra düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki engellerin aşılması veya kaldırılması, sansür uygulamalarına

²²⁴ Yavuziğit, a.g.m., s. 422.

²²⁵ Ali Fuat Kartal, "Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak TKD", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 16, Sayı. 4, 2002, s. 471.

²²⁶ Ali Fuat Kartal, Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkez Yönetim Kurulu Ekim 2012 – Ekim 2014 Faaliyet Raporu, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 29, Sayı. 1, 2015, s.77.

²²⁷ Toprakçı ve Akçay, a.g.m., s.30.

karşı aktif ve etken bir mücadelenin verilmesi, demokratik ve şeffaf bir toplumun yaratılmasında etkin politikalar yürütmektedirler. Kütüphanecilik dernekleri, mesleklerinin daha iyi şartlarda yerine getirilmesinde, tanıtılmasında, daha aktif ve etkin bir mesleki uygulama koşullarının yaratılmasında ve sağlıklı gelişim dinamiklerinin oluşturulmasında faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Kuşkusuz düşünce ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması ve sansür uygulamalarından en fazla etkilenecek kurumların başında enformasyon merkezleri gelmektedir.²²⁸

Kütüphanecilik alanında ilk önce ABD’de Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) ile ulusal düzeyde başlayan dernekleşme çalışmaları, diğer mesleki gelişime paralel olarak biçimlenmiş ve daha sonra bölgesel ve uluslararası düzeyde diğer ülkelerde de kurulmaya başlanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli ülkelerde kurulan ilk ve önemli derneklerden bazıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²²⁹

Tablo 3. 5. Kütüphanecilik Alanında Çeşitli Ülkelerde Kurulan İlk/Önemli Dernekler²³⁰

1876	Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association, ALA)
1877	İngiltere Kütüphane Derneği (He Library Association of the United Kingdom – LA)
1892	Japon Kütüphane Derneği (He Japan Library Association, JLA)
1895	Uluslararası Enformasyon ve Dokümantasyon Federasyonu (International Federation for Information and Documentation - FID)
1896	Avustralya Kütüphane ve Enformasyon Derneği (He Australian Library and Information Association – ALIA)
1927	Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Enstitüsü Federasyonu (He International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA)
1931	Yugoslavya Kütüphaneciler Derneği (Associations of Librarians of Yugoslavia – ALY)
1946	Kanada Kütüphane Derneği (He Canadian Library Association – CLA)
1949	Türk Kütüphaneciler Derneği (TÜRKİŞ Librarians Association)

Kaynak: (Yurtseven, 2015, s. 151.)

²²⁸ Toplu, a.g.m., s. 692.

²²⁹ Yurtseven, a.g.e., s.150-151.

²³⁰ Yurtseven, a.g.e., s. 151.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Amerika, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler, kütüphane ve kütüphanecilik mesleğinin önemine inanmış ve bu alanda ilk dernekleşmeyi de gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkeler bilimsel bilginin üretimini ve yayımını gerçekleştiren aynı zamanda bilgiyi pazarlayan gelişmiş ülkeler, kütüphaneleri, bilimsel üretimin merkezi olarak kabul etmektedirler. Bu durum enformasyon hizmetlerinin sürdürülebilir olmasını sağlayarak, bu hizmetleri veren ve gerçekleştiren çalışanlara ve meslek kuruluşlarına yansımakta ve böylelikle hizmetlerin standardizasyonunun sağlanması ve mesleki ilkelerin belirlenmesi işbirliği yapılarak yani örgütlü ele alınmaktadır.²³¹

TKD, gelişmiş ülkelerin kütüphaneciler derneğinden sonra kurulmuş ve bu derneklerden etkilenmiştir. TDK'nin kuruluş amaç ve görevlerini aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

- TKD Ana tüzüğün 2. maddesinde; derneğin amacı, kütüphane ve kütüphanecilik hizmetlerinin geliştirilmesini sağlamaktır.
- Derneğin amacını gerçekleştirmesi Ana tüzüğün 3. Maddesine göre;
- Mesleki yayınlar yapmak
- Kütüphanecilerin mesleki çalışmaları sırasında ortaya çıkabilecek engellerin kaldırılmasında ve meslek işbirliği ve mesleki dayanışmayı sağlar.
- Kütüphanecilerin mesleki bilgilerinin arttırılmasına yönelik seminerler, meslek kursları, konferanslar, toplantılar, geziler düzenler ve burslar sağlamaya çalışır.
- Modern kütüphanecilik anlayışının yayılması, tanıtılması ve öneminin bilinmesi için bu alanda yapılacak çalışmaları desteklemek, çalışmaların sonuç vermesi için müsabakalar, armağanlar ve ödüller dağıtır.
- Kütüphanecilik alanındaki tüm çalışmaları destekler, kütüphanecilik ve eğitim kurumları ile işbirliği yaparak kütüphanecilerin haklarını korumaya yardımcı olur.
- Ana tüzüğün 4. Maddesi gereğince, “Türk Kütüphaneciler Derneği siyasetle uğraşmaz”.²³²

²³¹ Yurtseven, a.g.e., s. 152.

²³² Türk Kütüphaneciler Derneği, s. 3.

TKD, kuruluşundan sonra Ana tüzüğünde belirlediği amaçlara ulaşmak ve bu amaçlar için hedeflerin belirlenmesi ve uygulamaya konulması için çalışmalara başlamıştır. Bu nedenle dernek, 18 Aralık 1950 tarihli Yönetim Kurulu toplantısında IFLA (Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Enstitüsü Federasyonu)'ya katılmayı kararlaştırmış ve akabinde 18 Aralık 1951 tarihinde IFLA'ya üye olmuştur. IFLA, uluslararası düzeyde etkili ve önemli kütüphanecilik örgütlerinin başında gelir. Yüklendiği görev gereği kütüphane ve enformasyon hizmetlerinde standartlaşmayı sağlamak, nitelikli kütüphane ve bilgi merkezlerinin önemini ve değerini bilinmesi ve üyelerinin haklarını koruması amacını taşımaktadır. TDK'nin kuruluşundan hemen sonra IFLA'ya üye olması mesleki açıdan çok önemli bir gelişmedir. Bu önemli gelişmeden sonra dernek uluslararası bir kimlik kazanmıştır.²³³

TDK'nin kuruluş gayesini gerçekleştirme yönteminde belirlediği ilk koşul, “kütüphanecilik, bilgi-bilim ve arşivcilik alanlarında ilmi ve mesleki yayınlar yapar” ifadesi 1952 yılında “TKDB (Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni)”nine yayınlamasıyla uygulama imkânı bulmuştur. Yılda dört sayı çıkarmayı hedeflemiş fakat yazı tedarik etme ve basımevi zorlukları nedeniyle ilk yıllarda hedefini gerçekleştiremeyen dergi altıncı ciltten itibaren 4 sayı olarak çıkarılmış ve yayınlanmaya başlanmıştır. İlk sayısında derginin amacı “Türk kütüphanecilerinin hizmetlerini, Türk bilim âlemine, aydınlarımıza ve yabancı meslektaşlarımıza aynen aktarmak” olarak ifade edilmiştir. Derneğin kuruluşunda öncü rol oynayan Adnan Ötüken, derginin de ilk editörü olmuştur. Derginin yayın hayatına girmesiyle ve okurlarıyla buluşması kütüphaneciliğin meslek olarak algılanmasında önemli bir rolü yerine getirerek, bugünkü kütüphanecilik literatürünün temelleri de atılmıştır. Türk

²³³ Yurtseven, a.g.e., s.156.

Kütüphaneciler Derneği Bülteni bilimsel araştırmalara dayanan makaleleri, duyuruları, haberleri, tanıtım yazıları ve bütün meslektaşlarına başta kütüphanecilik, arşivcilik ve bilgi-bilim alanlarında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yönüyle kısa zamanda kendi alanında en sık başvurulan kaynak olma özelliğini kazanmıştır. Bu dergi hem ulusal hem uluslararası gelişmeleri meslektaşlarıyla paylaşmakta ve aynı zamanda meslek mensupları arasındaki iletişimin ve eşgüdümün sağlanmasında kilit rol oynamaktadır.²³⁴ TKDB, derneğin bilimsel çalışmalara zemin hazırlaması ve mesleki gelişim yönünden de son derece önemli bir gelişme olarak ortaya çıkarılmıştır. 1987 yılında isim değişikliği ile Türk Kütüphaneciliği adını almıştır. Dergi halen 3 ayda bir yayınlanmakta ve okurlarıyla buluşmaktadır.²³⁵

²³⁴ Anameriç ve Rukancı, a.g.m., s.65.

²³⁵ Yurtseven, a.g.e., s. 156.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müteakip, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda inkılap hareketleriyle devletin modern bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Atatürk döneminde birçok alanda gerçekleştirilen inkılapların hayata geçirilmesi için eğitilmiş, bilinçli bir topluma ihtiyaç duyulmuştur. Böyle bir toplumun yaratılması için öncelikle okuryazar oranının yüksek olması ve halkın bilinçli olması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda eğitim ve kültür kurumları inşa edilmiştir. Bunlar Halkevleri, Halkodaları, Köy Enstitüleri ve Üniversite kurumlarıdır.

1938-1950 döneminde cumhuriyeti yaşatmak ve daha ileriye taşımak amacıyla kültür ve eğitim kurumları vasıtasıyla halka okuma yazma öğretilerek halk bilinçlendirilmiştir. Okuma yazma öğretiminde en önemli kaynaklar basılı kaynaklardır. Bu basılı kaynakları belli bir düzen içerisinde bulunduran, onları muhafaza eden, bir sistem dâhilinde organize eden, aranılan eserlerin kolayca bulunmasını sağlayan ve okuyucuya ulaştıran kütüphanelerdir. Bilginin kaydedilmesi, korunması ve istenildiğinde ulaşılabilir kılan kütüphaneler, halkın okuma yazma öğretilmesinde ve bilinçlendirilmesinde çok önemli görevleri yerine getirmektedirler. Dolayısıyla çağdaşlaşma faaliyetleri hem kültür kurumlarını hem de bu kültür kurumlarına ait kütüphanelerinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bunların yanında çağdaşlaşma hareketleri, kütüphanecilik mesleğinin modern anlamda yeniden ele alınmasına ve değerlendirilmesine de etki yapmıştır.

1938-1950 döneminde inkılapların halka ulaştırılmasında en büyük görevi Halkevleri üstlenmiştir. Halkevleri Türk inkılabının vatandaşlara anlatılması ve yurt genelinde benimsenebilmesi amacıyla faaliyete geçmiş kültür kurumlarıdır. Halkevleri 1932-1951 yılları arasında tüm şehir ve ilçe merkezlerinde teşkilatlanmıştır. Kasaba ve köylerde ise Halkevlerine benzer ama daha küçük birimler olan Halkodaları açılmış ve faaliyetlerini sürdürmüşler. Halkevleri inkılapların halka ulaştırılmasında propaganda merkezleri olarak değil eğitim ve kültür kurumları olarak faaliyet göstermişlerdir. Buralarda çeşitli meslek kursları ve okuma yazma kursları tertiplenmiştir. Halkevleri bünyesinde sanat, tiyatro, müzik ve spor gibi çeşitli

etkinlikler düzenlenerek hem halk bilinçlendirilmiş hem de bir araya toplanarak kaynaştırılmıştır.

Halkevleri aracılığıyla köylü ve aydın sınıf bir araya getirilmiş, devlet ile millet arasındaki kopukluk giderilmeye çalışılmış ve cumhuriyetin niteliklerine uygun yeni tip vatandaş yaratılarak milli bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Kısıtlı bütçelerine rağmen ülkede kurulan Halkevleri başlarda 210 iken 1950’de 478 Halkevine ulaşmış ve 4322 Halkodası kurulmuştur.²³⁶ Halkevleri tasfiyelerine kadar Türk Aydınlanması faaliyetlerinin en güçlü halkasını oluşturmuş ve milyonlarca kişinin yararlandığı kurumlar olmuşlardır.²³⁷ Türkiye’nin sosyokültürel çağdaşlaşmasında özellikle müzik, tiyatro, kütüphanecilik, sosyal yardım ve spor dallarında günümüze kadar izler bırakmış ve bu alanlarda devletin kurumsallaşmasında önemli görevler üstlenmişlerdir.²³⁸

1938-1950 döneminin bir diğer önemli kültür kurumu ise Köy Enstitüleridir. Köy Enstitüleri İkinci Dünya Savaşı’nın zor koşullarında açlığın, bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu, toplumun yoksul ve eğitimsiz olduğu bir dönemde ortaya çıkmış, köylerden başlayarak tüm ülkenin kalkınmasını ve modernleşmesini amaçlamıştır. Köy Enstitüleri eğitim sistemine farklı bir yöntem getirmiştir. Derslerin hem teorik hem de uygulamalı yapılmasını sağlayarak öğrenilenlerin yaşamla bağdaştırılması gerçekleştirilmiştir. Köy Enstitüleri, okullarda ve sınıf ortamlarında uygulanması zor olan eğitim sisteminin ilke ve yöntemlerini doğanın içinde hayata geçirmiştir. Buralarda binlerce öğretmen adayı, okuduğunu bizzat yaşayarak uygulama imkânı bulmuş, öğrendiklerini görev aldıkları okullara da taşımışlardır. Teori ve uygulama iç içe geçmiştir. Köy Enstitüleri yaklaşık sekiz yıllık bir sürede 17 bin öğretmen yetiştirerek köyde görev almalarını sağlamış ve köyün ve köylünün ekonomik ve toplumsal açıdan kalkınmasına katkı sağlamışlardır. Bu süre zarfında köy okullarında okuyan öğrenci sayısı üç kat artmıştır. Köylerde okuryazar oranının artmasıyla köylü bilinçlenmiş, köylerin geleneksel olan hiyerarşik yapısı yerine okuduğunu anlayan, düşünen, sorgulayan, üretici bir vatandaş tipi yaratılmıştır.²³⁹

²³⁶ Eminaalp, a.g.m., s.6.

²³⁷ Eminaalp, a.g.m., s.5.

²³⁸ Eminaalp, a.g.m., s.12.

²³⁹ Kartal, a.g.m., s.35.

Köy Enstitüleri modernleşme faaliyetleri doğrultusunda kurulurken farklı bir yöntemi uygulayarak gelişme göstermişlerdir. Bu yöntemle okullarda verilen eğitim ve sorumlulukla gelişmeleri sağlanan çocuklar, önce birey olarak kendilerini keşfetmiş ve daha sonra toplumsal yapının birer parçası olabilmeyi başarmışlardır. Aidiyet duygusu kazanmış olan bu bireyler memleketlerine her anlamda daha çok hizmet etmeye gayret etmişlerdir. Köy öğretmenleri buldukları yerlerde eğitimin yanında edebiyatın, sanatın ve tiyatronun sevilmesine ve ilgi görmesine katkı sunarak birçok işte öncü olmuşlardır.²⁴⁰

Devrimlerin gerçekleştirilmesinde, toplumun yeniden yapılanmasında ve kalkınmasında üniversite kurumlarının önemli bir rolü vardır. 1938-1950 döneminde uluslaşma, millileşme ve modernleşme faaliyetleri diğer alanları etkilediği gibi üniversiteleri de derinden etkilemiştir. İnönü, modernleşmenin tam manasıyla ve kısa sürede sonuç alınabilmesi için yeni üniversiteler açmış ve üniversite yönetimlerinin özerk yapıya kavuşturulması için çalışmalar yürütmüştür. Bu bağlamda üniversite sayısı 1'den 3'e yükseltilmiş ve en önemlisi 1946 yılında üniversite reformu gerçekleştirilmiştir. Bu reform sonucu üniversite özerkliği sağlanarak, kaynaklar artırılmış, öğretim üyelerinin özlük hakları iyileştirilmiş, Batı modeli üniversite oluşturulması hedeflenmiştir. Üniversite yönetimleri merkezden değil, üniversitenin kendi içinden, alanlarında uzman üniversiteyi bilen, tanıyan kişiler arasından komisyonlar oluşturularak öğretim üyeleri ve organlarını seçme yetkisine sahip olmuştur. Üniversitenin Rektörü ve Dekanları seçme yetkisi üniversitenin kendisine verilerek üniversiteler özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Böylece üniversite kendi alanında yapacağı tüm iş ve işlemler konusunda sorumluluk yüklenerek daha işler hale getirilmiştir.

1938-1950 dönemi modernleşme faaliyetleri, hem kültür kurumlarının kütüphanelerini hem de genel olarak bütün kütüphaneleri ve meslek olarak da kütüphaneciliği etkilemiştir. Türk devrimlerinin hayata geçirilmesi, toplum tabanına yayılması ve benimsenmesi için öncelikle okuryazar ve bilinçli bireylere ihtiyaç vardır. Bu dönemde toplum bilincinin artırılmasında kültür kurumlarının

²⁴⁰ Ayşe Tural, "Türk Eğitim Tarihinde Alternatif Bir Model: Köy Enstitüleri", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2016, s. 20.

kütüphaneleri aracılığıyla kurslar düzenlenerek halk kitap, dergi, broşür ve gazete gibi kaynaklarla buluşturulmuş ve öncelikle okuma yazma öğretilmiş ve halk burada kaynaştırılmıştır. Zamanla kütüphane sayılarında artış sağlanmış, yurdun hemen her yerine kültür kurumlarının bünyesinde yeni kütüphaneler açılmış, yayın sayısında da artışlar olmuştur. Halkın yeni çıkan ve yayınlanan eserlerle okuma hevesi arttırılmış böylece halk hem kendi çevresini ve hem dünyayı daha iyi anlamaya başlamıştır. Bu da halkın dünya görüşünü yeniden şekillendirmiş ve halkın kültürel seviyesini yükseltmiştir. Köylerde okuma odalarının kurulmasıyla köy ve kasaba halkı bilinçlendirilmiş, milli dava etrafında birlikte hareket etme şuurunu uyandırmış ve halk aydınlanmıştır. Kitap ve Okuma Odalarının sayısı gün geçtikçe artmış ve okuryazar sayısında da büyük artış olmuştur.

1938-1950 dönemi Türk Kütüphaneciliğinin modern anlamda yükseköğretim, sivil toplum kuruluşu açısından da temellerinin atıldığı bir dönemdir. Kütüphaneciliğin yükseköğretim düzeyinde, bir bilim dalı olarak görülüp yeniden ele alındığı ve mesleki bir sorumluluk anlayışıyla irdelenmiştir. Özellikle bu konuda yurt dışından uzmanların öncülüğünde kütüphanecilik mesleğinin ön plana çıkartıldığı ve etkisini hissettirmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Milli Kütüphanenin kuruluşu gerçekleştirilmiş ve öncelikli olarak kütüphanecilik mesleği ile ilgili kurslar tertiplenmiş ve kütüphanecilik yükseköğretim faaliyetleriyle ön plana çıkmış ve nihayetinde 1954 yılında Ankara Üniversitesi DTCF’de bölüm olarak eğitim öğretime başlamıştır. Ülkenin bir Milli Kütüphaneye kavuşturulmasında, kütüphaneciliğin yükseköğretim düzeyinde ele alınıp itibarının arttırılmasında çaba göstermiş kişilerin başında Adnan Ötügen, Fehmi Ethem Karatay, Aziz Berker ve Osman Ersoy gibi Türk Kütüphaneciliğinin önemli şahsiyetleri gelmektedir. Bu dönemde bina, derme, kullanıcı, personel ve bütçe gibi kütüphanenin kendisini oluşturan beş temel unsurunda iyileştirmeler yaşanmış bunların yanı sıra kütüphanecilik mesleğiyle ilgili olan sınıflama, kataloglama gibi teknik işlemleri yapacak uzman personel yetiştirilmiş ve kaynak denetimlerine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Kütüphanecilik mesleğinin modern anlamda yeniden yapılanmasında ve sağlam temellere oturtulmasında önemli bir adım da Türk Kütüphaneciler Derneği’nin kurulmasıdır. Dernek sayesinde kütüphanecilikle ilgili konularda Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni adıyla dergi çıkarılmış ve 1952 yılında yayın hayatına girmiştir.

Derginin adı 1987 yılında Türk Kütüphaneciliği olarak değiştirilmiş ve günümüzde halen yayınlanmaktadır. Ayrıca dernek sayesinde kütüphanecilikle ilgili yasal düzenlemeler yapılmış, çalışan personel özlük haklarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmış ve gerekli kütüphanecilik mesleğiyle ilgili standartlar oluşturulmuş ve böylece Kütüphanecilik mesleği daha sağlam bir zemine oturtulmuştur.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Akşam, 4 Mayıs 1939, s. 1-16.

Cumhuriyet, 13 Haziran 1946, s. 3.

Cumhuriyet, 20 Şubat 1932, s.1-2.

Milliyet, 25 Mart 1984, s. 4.

Vakit, 17 Nisan 1940, s.1-6.

Vatan, 29 Ekim 1940, s. 1-8.

Tetkik Eserler

“Halkevleri, C. H. P. Halkodaları 1932-1942." TBMM Kütüphanesi, Siyasi Parti Yayınları, Ankara (1942).

ACAROĞLU, M. Türker, “Kütüphaneciliğimizin Elli Yılı”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 24, Sayı. 1, 1975, s. 7-13.

AKAR, Hatice, *Türkiye’deki Köy Enstitülerinin Toplumsal Değişmedeki Yeri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011.

AKKAYA, Mehmet Ali, ODABAŞ, Hüseyin, *Bilgi Merkezleri: Kütüphaneler-Arşivler- Müzeler*, Mikyas Basım Yayın Matbaacılık, İstanbul 219.

ALKAN, Nazlı “Üniversite Kütüphaneleri ve Ulusal Bilgi Politikası”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 11, Sayı. 3, 1997, s. 233-254.

ALP, Hayrünisa, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphaneleri ve Kütüphaneciliği (1923-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

ANAMERİÇ, Hakan ve RUKANCI Fatih, "Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bilgi Merkezlerinin Türkiye’de Bilginin Toplumsallaşmasındaki

Etkileri.", *Tülin Aren'e Armağan*, haz. İshak Keskin, Muhammet Hanifi Kutluoğlu ve Sevil Pamuk. 29-54. İstanbul: Pamuk Yayıncılık 2009.

ANAMERİÇ, Hakan ve RUKANCI, Fatih, "Belgelerle Türk Kütüphanecilik Tarihi (1938-1960): Retrospektif Bir Değerlendirme (I)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 21, Sayı. 1, 2017, s. 49-70.

ANAMERİÇ, Hakan ve RUKANCI, Fatih, "Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bilgi Merkezlerinin Türkiye'de Bilginin Toplumsallaşmasındaki Etkileri", Pamuk Yayıncılık, 2009, s. 29-52.

ANAMERİÇ, Hakan, "Belgelerle Atatürk ve Kütüphaneler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 24, Sayı. 71, 2008, s. 487-514.

ANAMERİÇ, Hakan, "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından Çok Partili Döneme Kadar Siyasi Yapı ve Kütüphaneler (1923-1946)", [Bildiri], 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15 Ağustos 2009, Ankara.

ARIKAN, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt. 6. Sayı. 23, 1999, s. 261-281.

ARSLAN, Barış, *Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Köy Eğitimcileri Projesi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

ARSLAN, Mehmet, "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 18, 2005, s. 23-49.

ARTUKOĞLU, Adil, "Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitimine Genel Bir Bakış", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 28, Sayı. 1-2, 1979, s. 1-11.

ATILGAN, Doğan, "Eğitim ve Kütüphane", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 5, Sayı. 2, 1991, 70-71.

ATILGAN, Doğan, "Milli Kütüphane ve Okuyucu Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 34, Sayı. 3, 1985, s. 127-133.

ATILGAN, Doğan, “Türkiye’de Kütüphaneciliğin Gelişimi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 9, Sayı. 1, 1995, s. 10-20.

ATILGAN, Doğan, “Türkiye’de Üniversite Kütüphanelerinin Tarihi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 22, Sayı. 4, 2008, s. 451-458.

AVCI, Müşerref, *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri (1923-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

AYSAL, Necdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-282.

BAHADIR, Ziyet, *Köy Enstitülerinin sosyolojik İncelenmesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas 1994.

BALTACI, Cemal ve AKIN, Fehmi “1946 Üniversite Reformu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 1, 2007, s. 83-94.

BAŞAR, Erdoğan, “Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını: Üniversitelerin İleriye Dönük Gelişmeleri Üzerine Görüş ve Öneriler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 1, Samsun, 1997, s. 23-57.

BAYSAL, Jale, “Kütüphanecilik Bilimi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 25, Sayı. 3, 1976, s. 163-166.

CANDAN, Buket, “Matbaadan İnternete Türkiye’de Yayın Hayatı ve Kütüphaneler”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 25, Sayı. 4, 2011, s. 470-493.

CİVCİ, Sultan, *Halkevleri ve İzmir Halkevi’nin Faaliyetleri (1932-1951)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2013.

ÇANAK, Erdem, “Mersin Halkevi ve Faaliyetleri (1933-1951)”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 15, 2016, s. 55.

DEMİR, Alpaslan, TOMBULOĞLU, Tuba, BALCI, Sezai, *Kitap ve Kütüphane*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2021.

DEWEY, John, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor* (Rapor No: 700571), Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

DİNÇER, Alaaddin ve TAŞTAN, Ali, “Hasan Ali Yücel ile İsmail Hakkı Tonguç 'un Eğitim Felsefesinin Temelleri”, *Tebeşir*, Sayı. 15, 2021, s. 1-38.

ERDEM, Ali Rıza, “Atatürk’ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası”, *Belgi Dergisi*, Sayı. 4, 2012 s. 376-388.

EROL, Muzaffer, “Halkevi Kütüphaneleri”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 14, Sayı. 4, 2000, s. 472-479.

ERSOY, Osman, “Gezici Kütüphaneler I”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 11, Sayı. 3-4, 1962, s.114-127.

ERSOY, Osman, “Kütüphanecilik Kursları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23, Sayı. 1-2, 2018, s.49-59.

ERSOY, Osman, “Meslek Olarak Kütüphanecilik”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt. 7, Sayı. 3-4, 1958, s. 1-3.

ESER, Gülşah, *Köy Enstitüleri'nde Bir Öncü: Özgün Arşivi Işığında Göl Köy Enstitüsü*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

EYİCE, Semavi, “KARATAY, Fehmi Ethem Modern Türk Kütüphaneciliğinin Kuruluşunda Önemli Hizmetleri Geçen Kütüphaneci”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 24, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı 2001, s.473-474.

GÖK, Hacı Veli, *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2011.

GÜLEÇ, Melda Medine, “Derneklerin Kuruluş Yönetim ve Faaliyet Alanlarında Kadınların Rollerine İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *1. Uluslararası Eğitim ve*

Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildirileri, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, İstanbul 2018, s. 407-415. DOI: 10.21733/ibad.470933

KARAYALÇIN, Yaşar, “Kütüphanelerimize Umumi Bir Bakış”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 1, Sayı. 1, 1953, s. 2-25.

KARTAL, Ali Fuat, “Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak TKD”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 16, Sayı. 4, 2002, s. 471-474.

KARTAL, Ali Fuat, “TKD: Türkiye’de 60 Yıllık Bir Mücadelenin Adı?”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 23, Sayı. 4, 2009, s. 672-677.

KARTAL, Ali Fuat, “Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkez Yönetim Kurulu Ekim 2012 – Ekim 2014 Faaliyet Raporu”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 29, Sayı. 1, 2015, s.77-106.

KARTAL, Sadık, “Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4, Sayı.1, 2008, s. 23-36.

KESEROĞLU, Hasan S., “Köy Enstitülerinde Okuma ve Kütüphane”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 19, Sayı. 1, 2005, s. 25-40.

KOÇ, Okan “Köy Enstitülerinde Kütüphanenin Yeri”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, Cilt. 6 sayı. 22, s. 164-173.

KOŞAY, Hamit Zübeyir, “Kütüphanelere Dair (I)”, *Türk Kütüphaneciliği / TÜRKİŞ Librarianship*, Cilt. 9, sayı. 1-2, 1960, s. 36-40.

Kuruluşundan Bugüne Türk Kütüphaneciler Derneği (1949-1978), TKD, Ankara 1978.

MALKOÇ, Emin alp, "Bir Aydınlanma Projesi Halkevlerinin Tasfiye Süreci", *Türkoloji Kültürü*, 2010, Cilt. 3, s. 5-17.

MEŞECİ G. Filiz, BATIR, Betül, “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye araştırmaları*, Sayı. 13-14, 2008, s. 27-56.

OĞUZ, Esin Sultan, *Türkiye’de Kültür Politikaları ve Kütüphaneler 1923-1980*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara 2010.

OLGUN, Kenan, *Türkiye’de Halkevleri Gerçeği: Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*, İks ad Yayınevi, Ankara 2019.

ÖLÇEN, Ali Nejat, *Halkevleri*, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

ÖTÜKEN, Adnan, “Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu?”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt. 4, sayı. 1, 1955, s. 1-56.

ÖTÜKEN, Adnan, *Kütüphaneciliğimiz için: Milli Kütüphane Nasıl Kuruldu ve Türkiye’de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Ankara 1979.

ÖTÜKEN, Adnan, *Milli Kütüphane ve Adnan Ötüken*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1972.

ÖZDEMİR, Yavuz ve AKTAŞ, Elif, “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 45, Erzurum 2011, s. 235-262.

ÖZER, Sevilay, “Ülkü Mecmuasına Göre Köy Eğitimi (1933-1950)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt. 8, Sayı. 22, 2015, s. 295-321.

PEKER, Recep, “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt. 1, Sayı. 1, 1933, s. 1-95.

RUKANCI, Fatih ve ANAMERİÇ, Hakan, “Altmış Yılım Ardından Milli Kütüphane”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 20, Sayı. 4, 2006, s. 401-407.

SARI, Muhammed ve UZ, Esmâ, “Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitim Kursları”, *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, Cilt. 6, Sayı. 1, 2017, s. 29-55.

SUBAŞIOĞLU, Fatoş ve GÜRDAL TAMDOĞAN, Oya, “Ankara Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü’nün Kuruluş Öyküsü”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 28, Sayı. 4, 2014, s. 583-621.

ŞEKER, Kadir, *İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2006.

ŞENALP, Leman, “ Atatürk Döneminde Eğitim Sisteminde Kütüphanelerin Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 21, 1991, s. 507-518.

ŞENALP, Leman, “ Türkiye Milli Kütüphanesi'nin Kuruluş Yılları 1945-1955”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 19, Sayı. 2, 2005, s. 219-226.

ŞENALP, Leman, “Milli Kütüphane Kuruluş Yılları Üzerine”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 22, Sayı. 4, 2008, s. 465-468.

ŞENALP, Leman, “Milli Kütüphanelerin Ekonomik- Sosyal ve Kültürel Kalkınmadaki Önemi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 16, Sayı. 4, 2002, s.465-470.

ŞEREN, Mehmet, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri= Villaya Institutes in terms of Teacher Training”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 28, Sayı. 1, Ankara 2008, s. 203-226.

ŞİMŞEK, Gül, MERCANOĞLU, Cansın, “Bir “Planlama Örneği” Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi”, *Planlama Dergisi*, Cilt. 28, Sayı. 3, Ankara 2018, s.261-281.

ÇOBAN, Ahmet, “Öğretmen Yetiştirme Politikası Olarak Köy Enstitüleri Örneğinin İncelenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt. 19, Sayı. 2, Kastamonu 2011, s. 449-458.

Taha Toros Arşivi, Bir Eğitim Devrimcisi: “İsmail Hakkı Tonguç.” Yeni Kuşak Köy Enstitüleri. Erişim Tarihi: 11.08.2022,
<https://openaccess.marmara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/1edda4a9-9d7c-4fb1-a82f-1b1f0711d46f/content>

TONTA, Yaşar Ahmet, *Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Gelişmesini Engellenen Nedenler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.

TOPLU, Mehmet , “Mesleki Bir Örgüt Olarak Türk Kütüphaneciler Derneğinin Altmış Yıllık Gelişim Çizgisi”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 23, Sayı. 4, 2009, s. 678-741.

TOPLU, Mehmet, “Üniversite Kütüphanelerinin Bilimsel Araştırmadaki İşlevi ve Türkiye Gerçeği (1)”, *Türk Kütüphaneciliği*, Cilt. 6, Sayı. 1, 1992, s. 22-42.

TOPRAKÇI, Erdal ve AKÇAY, Aysun, “Türkiye’de Kamu Yararına Çalışan Derneklerin Eğitim Faaliyetlerinin Yönetimi ve Denetimi (Yasal Belgeleri Temelinde Nitel Bir Analiz)”, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 1, 2016, s. 29-52.

TOPRAKÇI, Erdal, YILMAZ, Gözde, “İsmet İnönü’nün Eğitim Felsefesi (Konuşmaları ve Yazdıkları Işığında Nitel Bir Analiz)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2015, s.155-182.

TURAL, Ayşe, “Türk Eğitim Tarihinde Alternatif Bir Model: Köy Enstitüleri”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2, 2016, s. 17-21.

TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Milli Kütüphane”, *Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi*

YAVUZYİĞİT, Musa Hikmet, “Dernekler ve Demokrasi” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 50, Sayı. 1, 1995, s. 415-439.

YAZAR, Taha ve AVERBEK, Emel, “1933 Üniversite Reformundan Günümüze Türkiye’de Üniversitelerin Tarihsel Gelişimi”, *TÜRKİŞ Studies*, Cilt. 13, Sayı. 4, 2018, s. 1341-1360.

YEŞİLKAYA, Neşe Gürallar, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1999.

YILDIZ, Nihal, AKANDERE, Osman, “Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 17, Sayı. 35, 2018, s. 275-316.

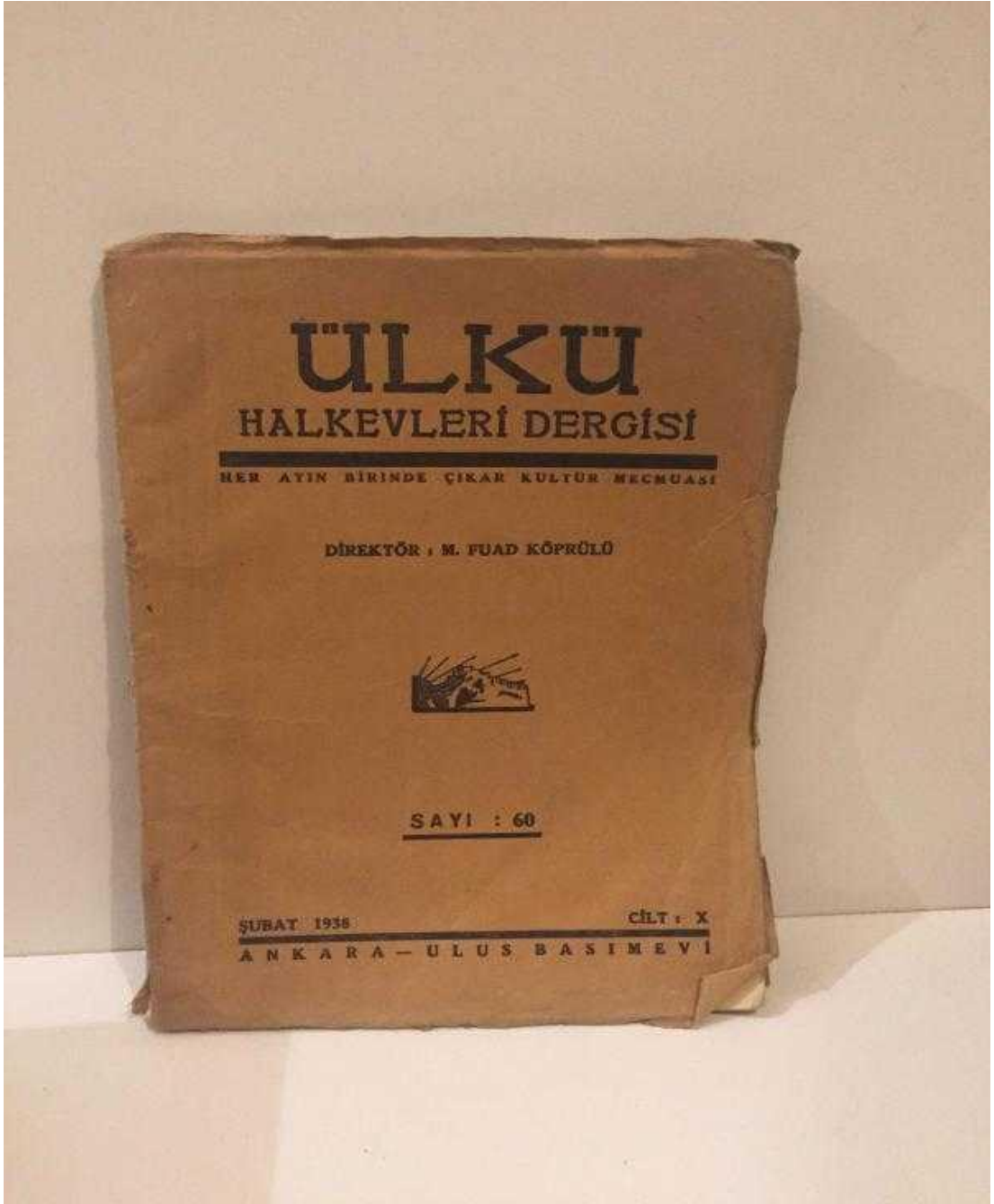
YURTSEVEN, Müslüm, *Bilgi Toplumu Olma Yolunda Kütüphane ve Sivil Toplum Kuruluşu Etkileşimi: Türk Kütüphaneciler Derneği Örneği (TKD)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

EKLER

EK-1.1: İsmail Hakkı Tonguç, Hasan oğlan Yüksek Köy Enstitüsüne yaptığı ziyaretlerden birinde öğrencilerle birlikte.

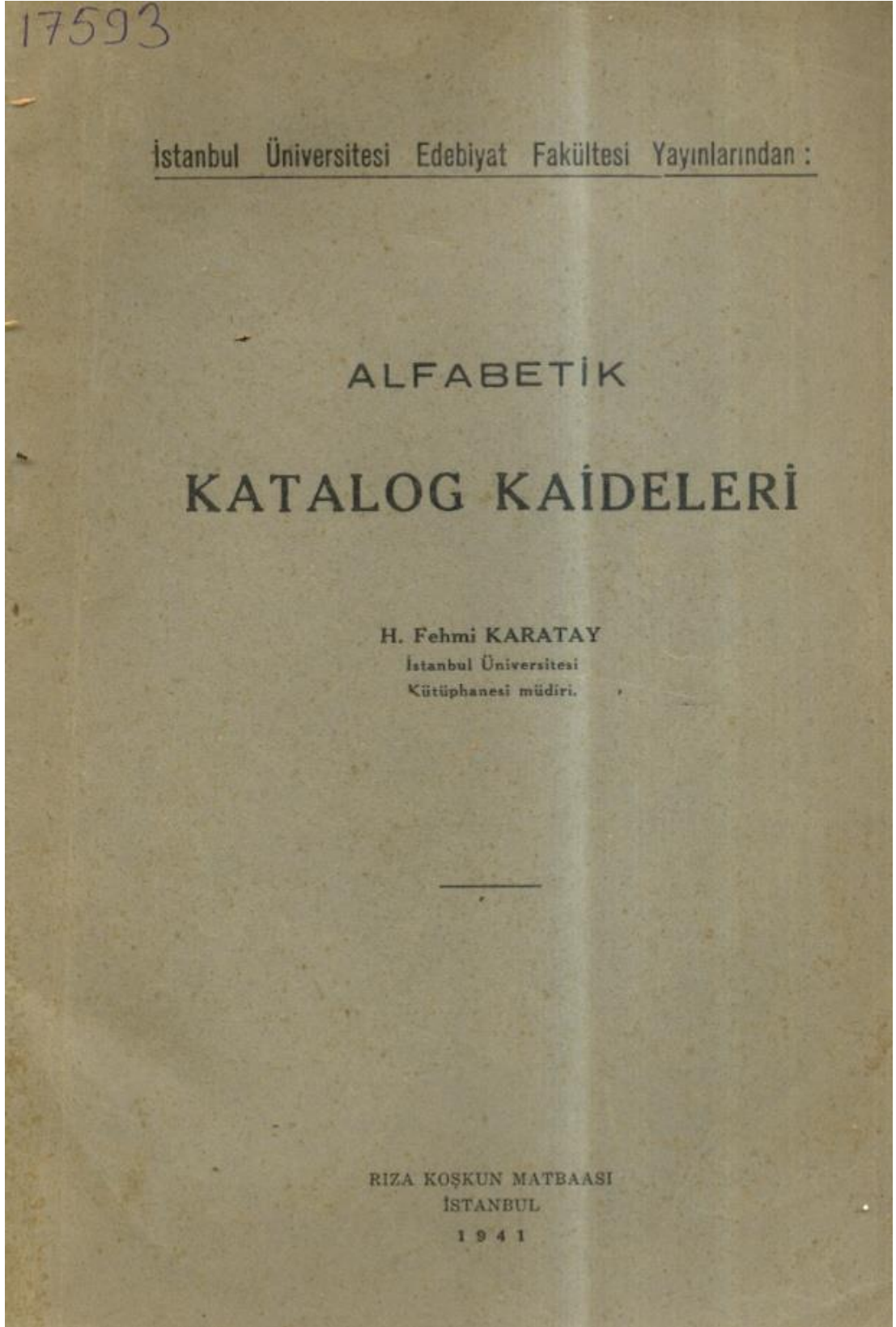
EK-2.1: Ülkü- Halkevleri Dergisi

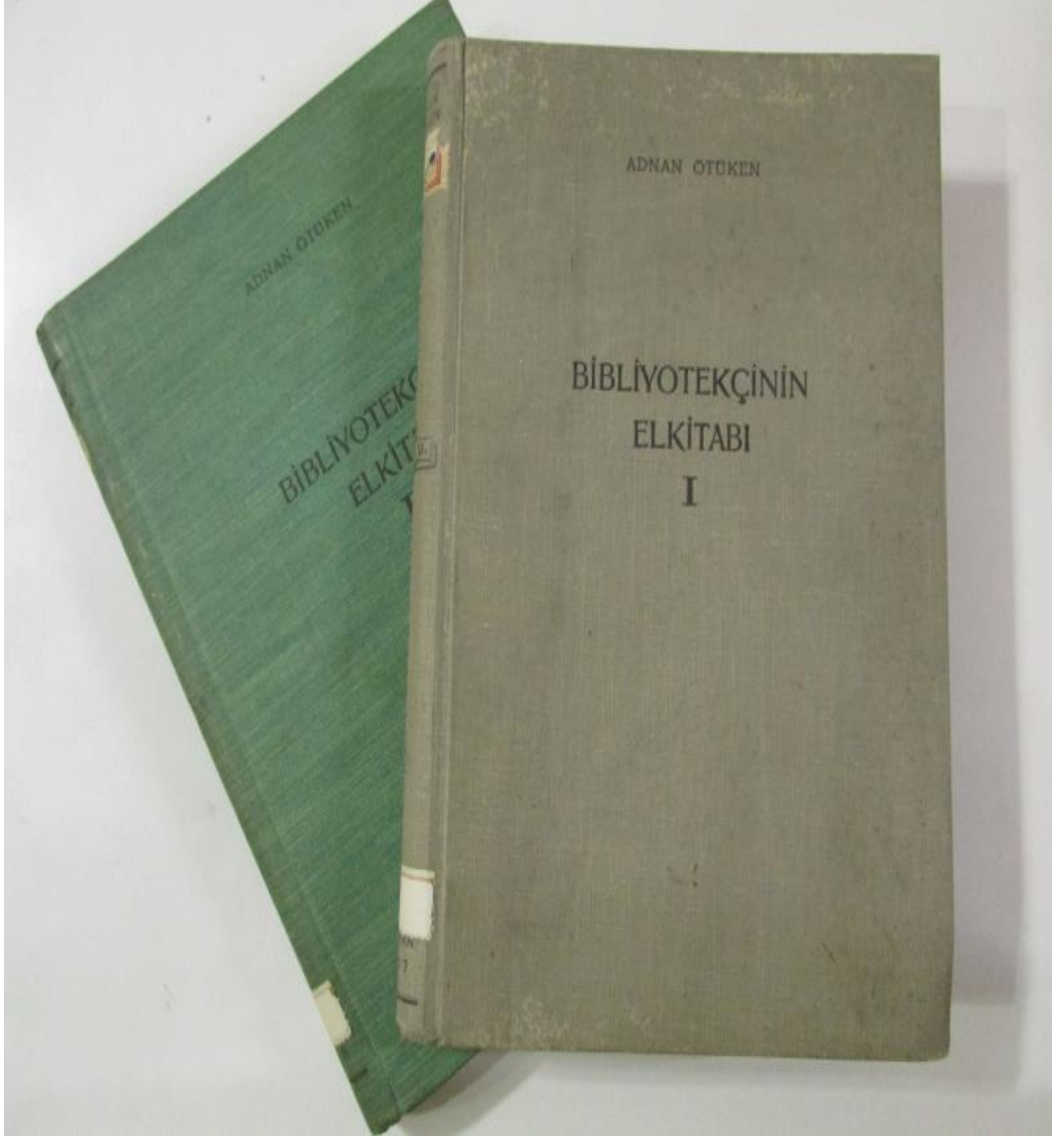
EK-3.1: Birinci Türk Neşriyat Kongresi

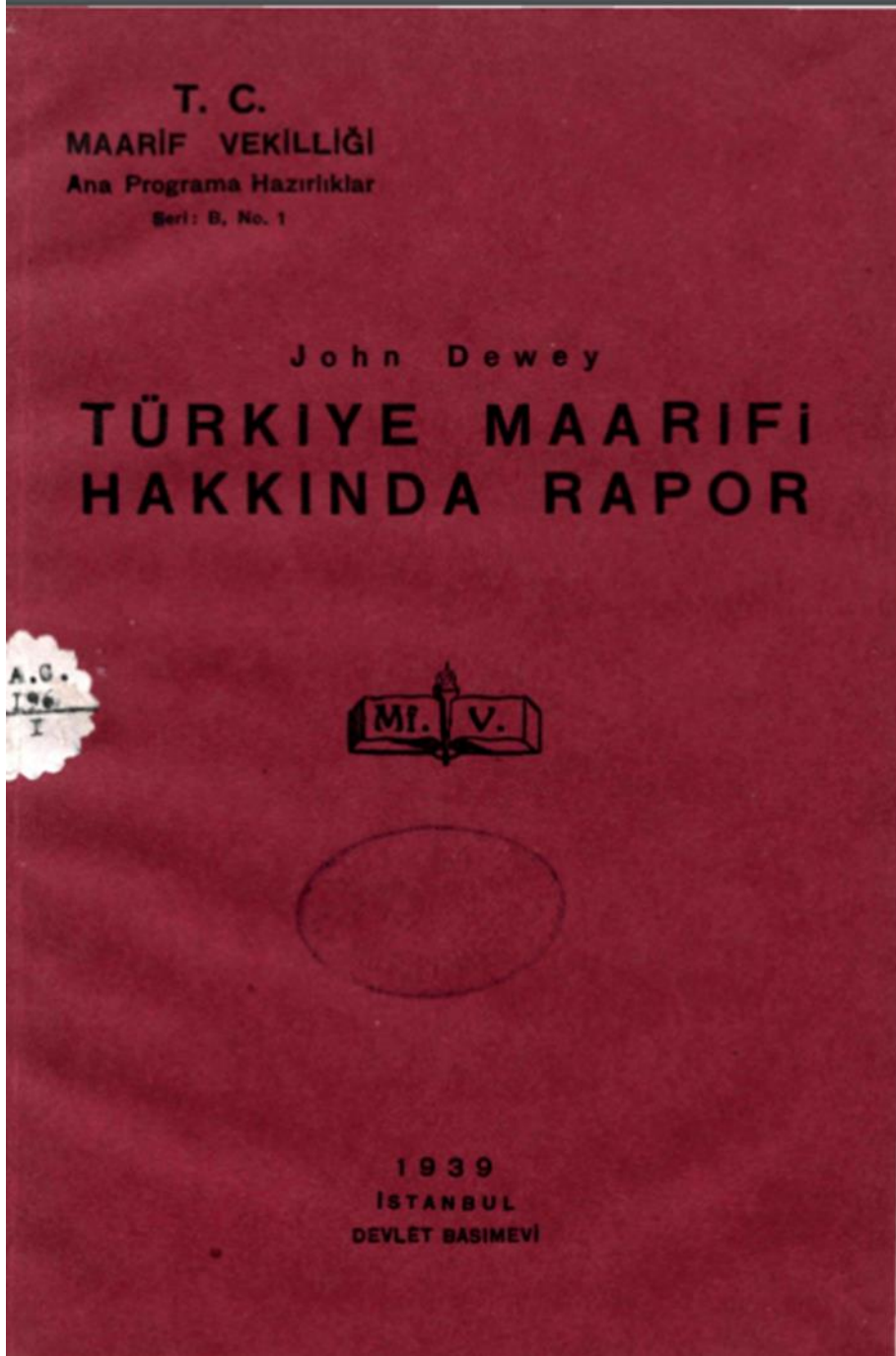
EK-3.2: Alfabetik Katalog Kaideleri

EK-3.3: Bibliyotekçinin Elkitabı I

EK-3.4: John Dewey'in Yazdığı Türkiye Maarifi Hakkında Rapor

EK-3.5: Milli Kütüphane Eski Binası ve İlk Kütüphaneci Adnan Ötüken

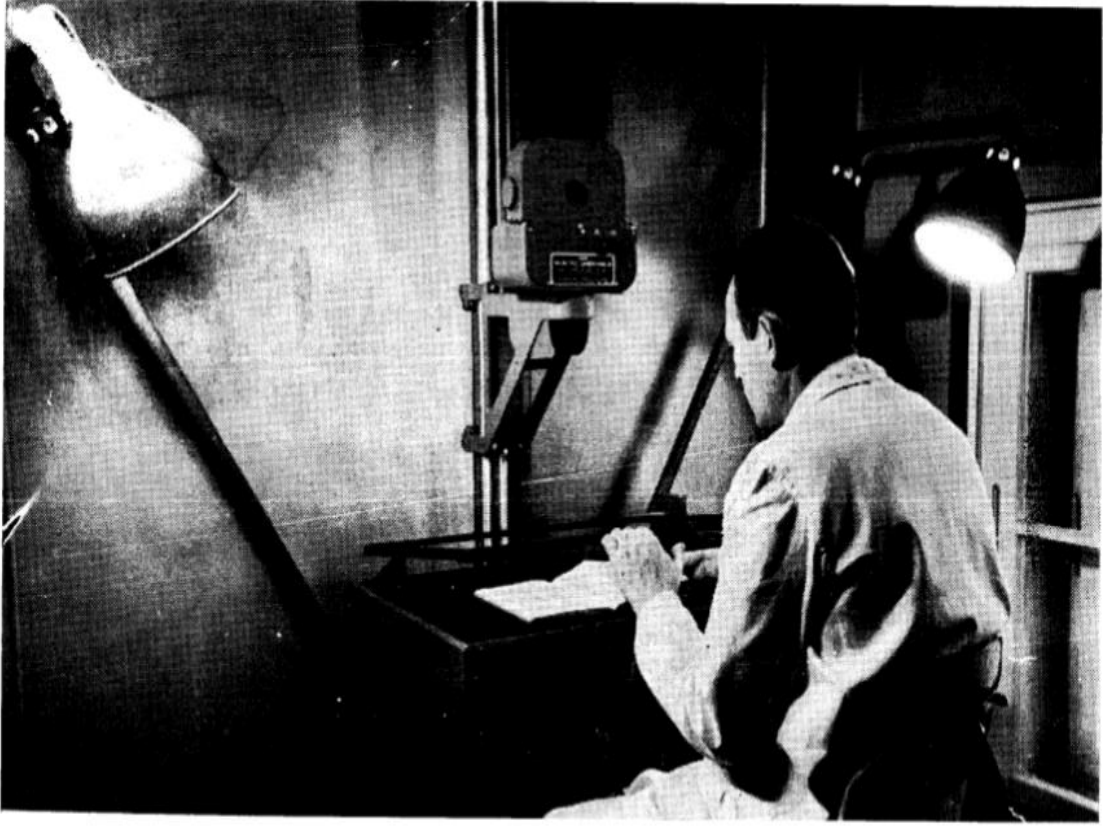
EK-3.6: Milli Kütüphane Periyodikler Okuma Salonlarından Biri

EK-3.7: Milli Kütüphane Kataloglar Bölümü

EK-3.8: Milli Kütüphane Mikrofilm Alıcı Makinelerinden Biri

EK-3.9: Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsünün Türkiye Bibliyografyası Bölümü

EK-3.10: Kütüphanecilik ve Sorunları Açık Oturumu

